

Kirjoitettuja kokemuksia työllistymisen esteistä ja työnteon kannustimista

MAIJA ELORANTA

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

ELORANTA, MAIJA: Kirjoitettuja kokemuksia työllistymisen esteistä ja työnteon kannustimista.

Pro gradu -tutkielma, 86 s., 1 liitesivu

Sosiaalipolitiikka

Ohjaaja: Jouko Nätti

Huhtikuu 2013

Sosiaaliturvajärjestelmän kannustinkritiikki perustuu monesti käsitykseen ihmisestä rationaalisena toimijana, joka pyrkii ensisijaisesti maksimoimaan oman taloudellisen hyvinvointinsa. Näkemys on tiukasti sidoksissa taloustieteiden teoriaan työn tarjonnasta, mikä käytännössä tarkoittaa yksilön valintaa työn ja vapaa-ajan välillä sekä sosiaaliturvaetuuksien merkitystä tässä valintatilanteessa. Työn tarjonnan teoria toimii hyödyllisenä teoreettisena välineenä taustalla kuvaamaan niitä yleisiä talouden periaatteita, joiden voidaan ainakin jossain määrin katsoa ohjaavan ihmisten työmarkkinakäyttäytymistä. Samalla se luo oivan viitekehyksen sosiaaliturvaetuuksien kannustinvaikutusten tarkastelulle.

Valtaosa kannustimiin liittyvästä tutkimuksesta pohjautuu taloustieteellisiin malleihin ja ne on pääasiassa tehty taloustieteellisestä näkökulmasta. Aikaisemmat tutkimukset ovat antaneet tärkeää tietoa järjestelmien synnyttämistä loukkutilanteista ja niiden sisäisestä logiikasta, mutta niiden voidaan katsoa tarkastelevan aihealuetta ulkopuolelta perustuen puhtaasti tilastoihin. Tämän tutkimuksen tutkimusaineisto koostuu kirjoituspyynnöllä kerätyistä kertomuksista, joiden avulla on pyritty selvittämään ihmisten omia kokemuksia ja näkemyksiä työnteon kannustimista ja työllistymisen esteistä. Tutkimuksellani haluan kysyä missä määrin työn tarjonnan teorian oletukset sosiaaliturvaetuuksien substituutiovaikutuksesta näkyvät ihmisten työmarkkinakäyttäytymisessä, ja minkälaisen painon taloudelliset tekijät saavat ihmisten kertomuksissa liittyen työnteon kannustimiin ja työllistymisen esteisiin.

Tutkimukseni mukaan taloudelliset tekijät ovat suuressa roolissa ihmisten työhön liittyvissä valinnoissa, mutta ne eivät suinkaan toimi yksittäisenä selittävänä tekijänä ihmisten työmarkkinakäyttäytymiselle. Valintoihin vaikuttavat niin ikään eri etuuksien määräytymiskäytännöt ja niistä syntyvät epävarmuustekijät. Kirjoituksissa tuotiin esiin myös se, että ihmiset tekevät monesti työtä, vaikka se olisi taloudellisesti kannattamatonta. Kaikki kirjoittajat kertoivat olevansa työmarkkinoiden ulkopuolella vastentahtoisesti, joten oletus siitä, että ihminen jatkuvasti laskelmoisi saamaansa tuloa, on väärä. Ihmisten työmarkkinakäyttäytyminen muotoutuu hyvin yksilöllisesti ja siihen vaikuttavat taloudellisten tekijöiden lisäksi monet eri asiat yksilöllisin painotuksin.

Asiasanat: Kannustin, sosiaaliturvajärjestelmä, työmarkkinakäyttäytyminen, työn tarjonnan teoria, kannustinvaikutukset, työ, sosiaaliturvaetuudet, työllistymisen esteet.

UNIVERSITY OF TAMPERE

School of Social Sciences and Humanities

ELORANTA, MAIJA: Written experiences of employment barriers and work incentives.

Master's thesis, 86 pages, appendices 1 p.

Social policy

Supervisor Jouko Nätti

April 2013

The criticism of the welfare system's incentives is normally based on the idea of the human being as a rational actor, whose primary aim is to maximize their own economic well-being. This view is closely linked to economic theory, labor supply, which in practice means an individual's choice between work and leisure time as well as the importance of social security benefits in this selection. The labor supply theory is useful as a theoretical tool to describe the background of the general economic principles, which can, at least to some extent, govern human behavior. At the same time, it creates an excellent framework for reviewing the incentive effects of the welfare system.

The vast majority of research related to incentives is based on economic models and is mainly made from the economic point of view. Previous studies have provided important information about the system's incentive trap situations and their internal logic, but they can be considered to examine the subject from outside the area, based on pure statistics. The research data consists of the written stories collected via the write request, which help us to find out people's own experiences and views on work incentives and the barriers of employment.

According to my study economic factors play a major role in people's work related choices but they certainly do not act as a single explanatory factor for human behavior. The choices are also influenced by principles that define how different social security benefits are being granted and the uncertainty included within. Stories also pointed to the fact that people do often work, even if it is not economically profitable. All the writers said they were outside the labor market, against their will, so the assumption that people constantly calculate their income, is wrong. Work related behavior is shaped individually in many different ways. In addition to economic factors it is influenced by various aspects with individual emphasis.

Keywords: Incentive, the welfare system, social behavior, labor supply theory, the incentive effects of labor, work, social security benefits, employment barriers.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	5
2. Kannustin- ja velvoitelinja	9
2.1 Taustaa	9
2.2 Käsitteet	12
2.3 Työnteon kannustimiin ja työllistymisen esteisiin liittyvä tutkimus ja toimenpiteet.....	14
2.4 Työn tarjontateoria.....	25
3. Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysimetodi	27
3.1 Kirjoituspyyntö aineistonkeruumenetelmänä	27
3.2 Aineistonkeruuprosessi	30
3.3 Vastaajaprofiilit.....	32
3.4 Aineiston analyysimetodina sisällönanalyysi	34
4. Kannustin- vai lannistinjärjestelmä?.....	36
4.1 Työn merkityksestä	37
4.2 Työmarkkinoiden rakenteelliset ongelmat.....	44
4.3 Byrokratialoukku	50
4.4 Työolojen ja työhyvinvoinnin merkitys.....	58
4.5 Asumisen kalleus	62
4.6 Velallisen köyhyysloukku.....	64
4.7 Työn ja perheen yhteensovittaminen	67
4.8 Mielenterveysloukku.....	69
5. Yhteenveto ja pohdinta	73
Lähdeluettelo.....	80
Liite 1 Kirjoituspyyntö.....	86

1. Johdanto

Työllisyysasteen nostaminen on yksi merkittävimmistä yhteiskuntapoliittisista tavoitteista Suomessa. Tavoitteen taustalla on sekä ikärakenteen muutos että valtion kasvava velka. Taloudellinen huoltosuhte, joka mittaa työssäkäyvän väestön määrää työelämän ulkopuolella oleviin, on vääristymässä suurten ikäluokkien vetäytyessä eläkkeelle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että työssäkäyviä veronmaksajia on liian vähän verrattuna työelämän ulkopuolella oleviin nettosaajiin. Ongelmaa on ryhdytty ratkomaan erityisesti työurien pidentämisen kautta. Kaavailut eläkeiän nostamisesta ja vuoden 2013 alussa voimaan astunut nuorisotakuu¹ ovat esimerkkejä niistä toimenpiteistä, joilla ongelmaa on ryhdytty ratkomaan. Vähemmän huomiota on mielestäni kiinnitetty väestöjanan keskivaiheilla oleviin työkykyisiin tai osatyökykyisiin ihmisiin, jotka ovat työelämän ulkopuolella jopa vasten omaa tahtoaan.

Tilastokeskuksen asiantuntijan Markus Rapon² mukaan työurien pidentämisellä alku- tai loppupäästä on vain marginaalinen vaikutus taloudelliseen huoltosuhteeseen tulevaisuudessa. Hän perustaa väitteensä väestöennusteen pohjalta tekemiinsä laskelmiin, joiden mukaan opiskelevien tai työttömien 20–24-vuotiaiden sekä eläkeikää lähestyvien ei-työllisten 62–64-vuotiaiden osuus kolmen miljoonan työikäisen joukosta on vain noin 9 prosenttia. Vaikutus taloudelliseen huoltosuhteeseen jäisi Rapon mukaan vähäiseksi, vaikka opiskelijat valmistuisivat nopeammin ja eläkeikää lähestyvien työllisyysastetta onnistuttaisiin nostamaan. Tämän pohjalta huomio tulisi kiinnittää entistä tiukemmin työurien keskivaiheille.

Uusliberaali selitysmalli arvioi työttömyyden olevan monesti seuraus yksilön omista valinnoista, koska kattava sosiaaliturvajärjestelmä takaa riittävän toimeentulon tason ja mahdollistaa näin vapaaehtoisen työmarkkinoiden ulkopuolelle jättäytymisen. Uusliberaalin näkemyksen mukaan hyvinvointivaltio toimii enemmänkin esteenä työttömien työllistymiselle ja on perimmäinen syy työttömien passiivisuuteen. 1990-luvun laman jälkimainingeissa, tiukan taloustilanteen ja julkisen sektorin rahoitusongelmien saattamana, alettiin puhua työnteon kannustimista. Erilaisten kannustinloukkujen purkamisesta tuli tätä myötä yksi tärkeimmistä tavoitteista yhteiskuntapolitiikassa työllis-

¹ Nuorisotakuun tarkoitus on viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työnhaun alkamisesta tarjota nuorelle palvelu tai toimenpide, jolla parannetaan hänen mahdollisuuksiaan selviytyä työmarkkinoilla. Nuorisotakuu ulottuu alle 25-vuotiaisiin nuoriin ja/tai 25–29-vuotiaisiin vastavalmistuneisiin. (TEM)

² Tieto&Trendit 1/2013 <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/17/>

syyden edistämiseksi. Erilaisia toimenpiteitä onkin toteutettu työnteon kannustinten parantamiseksi, mutta tutkimukset kuitenkin osoittavat, että tulonsiirtojärjestelmässä esiintyy edelleen erilaisia loukkuja, jotka tekevät työnteosta joissakin tapauksissa ainakin taloudellisesti kannattamatonta.

Valtaosa kannustimiin liittyvästä tutkimuksesta pohjautuu taloustieteellisiin malleihin ja ne on pääasiassa tehty taloustieteellisestä näkökulmasta. Aikaisemmat tutkimukset ovat antaneet tärkeitä tietoja järjestelmien synnyttämistä loukkutilanteista ja niiden sisäisestä logiikasta, mutta niiden voidaan katsoa tarkastelevan aihealuetta ulkopuolelta perustuen puhtaasti tilastoihin. Kvantitatiivinen tutkimus ei tavoita kaikkia niitä ihmisten itsensä muodostamia merkityksiä tai painotuksia, joita he antavat asioille tehdessään valintoja esimerkiksi työn ja vapaa-ajan välillä. Erilaisilla mikrosimulaatioilla pystytään kyllä arvioimaan numeerisesti milloin on taloudellisesti kannattavaa mennä töihin ja milloin ei, mutta tilanteessa voi olla yksilön näkökulmasta paljon muita tekijöitä, joita makrotason tarkastelu ei tavoita. Tästä syystä aihealue vaatii mielestäni osakseen myös tutkimusta subjektiivisista kokemuksista ja näkemyksistä, joita tällä tutkimuksella pyrin tuottamaan.

Olen tutkimuksessani kiinnostunut työnteon kannustimista ja erilaisista työllistymisen esteistä. Alun perin minun oli tarkoitus lähestyä aihetta ainoastaan sosiaaliturvaetuksien synnyttämistä kannustinloukuista ja niiden vaikutuksista ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen. Tutkimuksen edessä kuitenkin ymmärsin, että on olemassa monia eri syitä miksi ihminen on työmarkkinoiden ulkopuolella eikä työn vastaanottamisen kannustimet liity aina pelkkiin etuuksiin. Työmarkkinakäyttäytymiseen vaikuttaa monet muutkin tekijät eikä valintaa työnteon ja vapaa-ajan välillä tehdä aina pelkästään taloudellisesta näkökulmasta. Myös laskelmiin pohjautuvien kvantitatiivisten tutkimusten ongelmakohtaksi voidaan katsoa se, että ne nojaavat liikaa oletukseen, jossa henkilö jatkuvasti laskelmoisi omalta kannaltaan taloudellisesti parhaan lopputuloksen tehdessään valintaa työn ja vapaa-ajan välillä.³

Tutkimusaineistoni koostuu kirjoituspyynnöllä kerätyistä kertomuksista, joiden avulla olen pyrkinyt selvittämään ihmisten omia kokemuksia ja näkemyksiä työnteon kannustimista ja työllistymisen esteistä. Pyrkimyksenä on ollut löytää niitä eri yksilöihin eri tavalla vaikuttavia tekijöitä, joilla on negatiivinen kannustinvaikutus ihmisten työllistymisen ja työnteon näkökulmasta, ja joita tilastollisin menetelmin on mahdotonta tavoittaa. Aihetta ei juuri ole tutkittu laadullisesti tai yksilöiden ko-

³ Ilkka Virjo, Simo Aho ja Hannu Koponen (2006, 7) kutsuvat tätä oletusta rationaliteettioletukseksi.

kemusten kautta, joten työni tulee tässä mielessä antamaan uuden näkökulman aihepiiriin tutkimukseen.

Lähden tutkielmani toisessa kappaleessa liikkeelle taustoittamalla lyhyesti sitä muutossuuntaa, joka on 1990-luvulta lähtien alkanut tapahtua sosiaalipoliittisessa ajattelussa ja työelämässä. Uusliberalistisen ja markkinahenkisen ajattelun rantauduttua Suomeen sosiaalipolitiikka on muuttunut entistä työorientoituneemmaksi ja yksilöiden aktiivisuutta sekä velvollisuuksia korostavammaksi poliittiseksi. Samalla työttömyys on alettu yhä enemmän nähdä yksilön omasta passiivisuudesta ja sosiaaliturvan avokätisyydestä johtuvana ilmiönä. Petri Mustakallio (2003, 4) on Pro gradu- tutkielmasaan tuonut esiin tätä muutosta poliittisen toiminnan näkökulmasta ja näkee tämän korkean työllisyyden ja taloudellisen kasvun nimiin vannovan ”projektin” ilmenevän Suomessa kannustin- ja velvoitelinjana⁴. Kannustin- ja velvoitelinja ”epäilee sosiaaliturvan ja verotuksen vähentävän työhakkuutta, jolloin etuuksien ehdoiksi on asetettu yhä enemmän työ- ja kouluttautumisvelvoitteita.” Anttonen ja Sipilä (2000, 90–91) puhuvat universalististen sosiaalisiin oikeuksiin liittyvien hyvinvointivaltion piirteiden heikkenemisestä ja toisaalta työansioiden sekä tarveharkinnan merkityksen korostumisesta. Käytän kannustin- ja velvoitelinjaa myös itse ensimmäisen kappaleen pääotsakkeena, koska pidän sitä sopivana ja kuvaavana myös oman tutkimukseni näkökulmasta.

Yhteiskunnallisen taustoituksen jälkeen avaan tutkimukseni kannalta keskeisimpiä käsitteitä ja esittelen aikaisempaa kannustimiin liittyvää tutkimusta. Niin ikään käyn läpi 1990–2000-luvuilla tehtyjä poliittisia toimenpiteitä, joilla on pyritty sekä puuttumaan työnteon kannustinongelmiin että työllisyyskysymyksiin yleensä. Esiteltyt tutkimukset mittaavat pitkälti näiden tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuutta. Koska tutkimukseni on keskittynyt suomalaiseen tulonsiirtojärjestelmään ja työttömyyteen, on esittelemäni kannustimiin liittyvä tutkimus myös suomalaista. Erityisesti kannustimiin pureutuva tutkimus näyttää kuitenkin myös Suomessa olevan jonkinlaisessa lepovaiheessa, sillä aivan tuoreita tutkimuksia tällä saralla ei näyttäisi olevan saatavilla.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii taloustieteissä ja kansantaloustieteissä tunnettu työn tarjonnan teoria, jonka esittelen pääpiirteissään kolmannessa kappaleessa. Työn tarjonnan teoriaa ei voi sivuuttaa kannustimiin liittyvässä keskustelussa, koska mielestäni tämän päivän poliittinen päätöksenteko kannustin- ja velvoitelinjallaan nojaa jo itsessään vahvasti teorian oletuksiin. Haluan tutkimuksellani tuottaa tietoa siitä, miten vahvan roolin taloustieteellinen näkökulma ihmisten

⁴ Kannustin- ja velvoitelinja on alun perin Pekka Kososen (1998, 10–11) muodostama suomenkielinen termi sanalle workfare.

omissa kertomuksissa saa, kun he tekevät ratkaisujaan työn ja vapaa-ajan välillä. Tutkielmani tutkimuskysymykset olen muotoillut täten seuraavalla tavalla: Millaisen roolin työn tarjonnan teorian oletukset sosiaaliturvaetuuksien substituutiovaikutuksesta saavat ihmisten valinnoissa työn ja vapaa-ajan välillä? Missä määrin rationaliteettioletus näkyy ihmisten subjektiivisissa kokemuksissa ja onko selvästi havaittavissa, että taloudellisilla tekijöillä olisi muita tekijöitä enemmän vaikutusta ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen?

Neljännessä kappaleessa esittelen tarkemmin aineistonkeruumenetelmäni, kerron itse aineistonkeruu- ja analyysiprosessista sekä analyysimetodistani. Kappaleessa on esitelty myös tutkimukseni tutkimuskysymykset, joihin pyrin viidennen luvun tuloksilla vastaamaan. Tutkimustuloksilla ei olennaisesti pyritä yleistettävyyteen vaan lähinnä ne antavat osviittaa siitä, mitä tilastojen taakse kätkeytyy.

Viimeinen luku koostuu tutkimuksen yhteenvedosta sekä omasta tutkimusalueeseen liittyvästä pohdinnastani. Työskentelen aikuissosiaalityöntekijänä Helsingin kaupungilla ja olen pohdintaosuudessa tuonut esiin sitä omaa hiljaista tietoa, jota minulle on työni kautta karttunut. Kohtaan työssäni päivittäin työttömiä tai muita pienituloisia ihmisiä, joille myös erilaiset järjestelmän kannustimet ovat arkipäivää. Tutkimukseni ja työni ovat täydentäneet näin ollen toisiaan. Tutkimus on antanut omaan työhöni uusia näkökulmia ja uskon sen olevan suppeudestaan huolimatta myös arvokas lisä sekä työnteon kannustimien että työllistymisen esteiden aiempaa moniulotteisemmalle tutkimukselle jatkossa.

2. Kannustin- ja velvoitelinja

Nykyisyyden ymmärtämiseksi historia on yleensä välttämätön lähtökohta. Kansalliset hyvinvointivaltioprojektit ovat syntyneet vastaamaan eri maissa pitkälti samoihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin kantaen samalla kuitenkin mukanaan kunkin maan kulttuurista perintöä ja omalaatuisuuttaan. Varhaiset motiivit sosiaalipolitiikan harjoittamiselle löytyvät useimmiten muun muassa työväenky-symyksestä, köyhyyden mahdollisesti aiheuttamasta levottomuudesta, sukupolvien ja sukupuolten välisestä suhteiden muutoksesta ja demokratisoitumisesta. (Anttonen & Sipilä 2000, 21.) Ensimmäisessä osassa kappaletta kuvaan lyhyesti Suomen sosiaalipoliittisessa ajattelussa ja työelämässä tapahtuneita muutoksia 1990-luvun lamasta lähtien. Toisessa osassa avaan kannustinkeskusteluun liittyviä keskeisimpiä käsitteitä ja viimeisessä osassa esittelen kannustimiin liittyvää aikaisempaa tutkimusta sekä käyn tarkemmin läpi niitä poliittisia toimenpiteitä, joiden yhtenä lähtökohtana on ollut työnteon kannustimien parantaminen.

2.1 Taustaa

1990-luvulle asti Suomessa elettiin sosiaalipolitiikan laajenemisen aikaa, joka oli kestänyt noin 30 vuotta. 1990-luvun lama ja valtion tulojen supistuminen antoivat mandaatin siirtyä karsinnan, rajoittamisen ja sopeuttamisen aikaan julkisten menojen säästöohjelmien kautta (Julkunen 2001, 11). 1990-luvun talouskriisin myötä puhe hyvinvointivaltiosta muuttuikin puheeksi hyvinvointiyhteiskunnasta. Hyvinvointiyhteiskunnassa hyvinvoinnin toivotaan järjestyvän enemmän markkinaehtoisien ratkaisujen sekä yksilöiden itsensä, perheen ja järjestökentän toiminnan avulla. (Anttonen & Sipilä 2000, 269.) Kaiken kaikkiaan 90-luvun politiikalla edistettiin tehokkuutta, mikä tapahtui useimmiten heikentämällä sosiaaliturvaa ja tehostamalla palvelujen tarjontaa. Yleinen linjaus oli, että sosiaaliturvaetuksien tasoa joko alennettiin tai inflaation mukaiset tasokorotukset jätettiin tekemättä useampana vuotena. Samoin joidenkin etuuksien saantiehtoja kiristettiin lisäten näin ollen yksilöiden vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Veropolitiikassa suosittiin ansiotulojen veronalennuksia, mutta pienituloisten kohdalla verotusta erityisesti kevennettiin ja tällä edistettiin pienituloisten palkansaajien taloudellista tilannetta ainakin lyhyellä aikavälillä.

Millä leikkausohjelmien läpiviemistä ja radikaalien uudistuksien toteuttamista perustellaan? Paul Piersonin (2000, 143–179) mukaan karsinnat voivat olla mahdollisia jos hallitus luottaa omaan vahvuuteensa ja asemaansa, mutta myös vaalien etäisyys ja karsintojen näkyvyyden vähentäminen ovat keinoja oikeuttaa tällaiset toiminnot. Akuutti budjetti- ja rahoituskriisi tarjoaa leikkauksille oikean hetken. Yksistään kriisillä voidaan oikeuttaa erilaisia leikkauksia, mutta tällöinkin ne pitää retorisesti perustella hyvinvointivaltion säilyttämisellä eikä purkamisella. (vrt. Julkunen 2001, 286–289). Myös vastuun siirtäminen EU:n piikkiin voi edistää leikkausten toteuttamista.

Loic Wacquant (1999, 319–352) kirjoittaa yhteiskuntapoliittisen keskustelun muutoksesta uusliberalistiseksi. Painopiste on siirtynyt avuntarvitsijoiden kunnottomuuteen samalla, kun esimerkiksi työttömyys nähdään enemmänkin yksilöllisenä kuin rakenteellisena ongelmana. Uusliberalistinen sosiaaliturvan arvostelu väittää sosiaaliturvan, erityisesti työttömyysturvan sekä verotuksen rapauttavan työkannustimia ja demoralisoivan kansalaisia, minkä seurauksena talouskasvu hidastuu. Julkisen sosiaaliturvan ja tulojen nähdään aiheuttavan monia negatiivisia taloudellisia seurauksia kuten tehokkuustappiot kansantaloudessa ja työllisyydessä, työmarkkinoiden jäykkyys, laajan julkisen sektorin madaltuva tuottavuuskasvu, kasvava julkinen velka ja etuuksien passivoiva luonne.

Bonoli, George ja Taylor-Gooby (2000, 29–153) selittävät em. kaltaisia poliittisia siirtymiä neljällä näkökulmalla. Ensimmäinen selittävä tekijä on globalisaatio, sillä talouden kansainvälistymisen oloissa suppeimmin hyvinvointivaltiopolitiikkaa harjoittavat valtiot asettavat normin, jota kohti laajemmat joutuvat sopeutumaan. Toinen selitys on kansallisen omantunnon horjuminen, joka tarkoittaa hyvin toimeentulevan keskiluokan pärjäämistä omillaan samalla kadottaen yhteisvastuullisen ajattelunsa. Kolmantena selityksenä on uusliberalismi, joka tuo mukanaan uuden ajattelun valtion roolin kaventamisesta tuottaakseen tehokkaamman talouskasvun ja paremman yhteiskunnan tätä kautta. Viimeinen selitys on sosiaalisten tarpeiden kasvun ja rahoitusmahdollisuuksien välinen syvenevä kuilu.

1990-luvulta alkaneesta kehityskulusta huolimatta Suomen sosiaalipoliittinen järjestelmä luetaan silti edelleen pohjoismaiseen malliin kuuluvaksi. Laman jälkeen kasvusuuntaista pitkäaikaistyöttömyyttä ei ole saatu talttumaan. Taloudellisesta 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun nousukaudesta huolimatta suomalaisen yhteiskuntaan näyttää vakiintuneen säästäväisyys- ja tuloksellisuuskulttuuri, jonka negatiiviset vaikutukset heijastuvat väistämättä sosiaalipoliittikkaan ja palvelujärjestelmään. Palvelujärjestelmässä se näyttäytyy erityisesti henkilöstön supistuksilla ja palvelujen laadun

heikkenemisenä. (Forssén 2012, 15.) Tuloerojen voimakkaan kasvukehityksen myötä myös ihmisten terveyserot ovat lähteneet radikaalisti kasvuun (STM).

Modernin työn perusmuotona käytetään palkkatyötä. Tämä perinteinen näkemys on kohdannut lukuisia ongelmia työnteon ehtojen muuttuessa, sillä myös työelämä on saanut osansa yhteiskunnallisessa muutosprosessissa. Työn kokoaikaisuus, pysyvyys, yhden työnantajan periaate ja fyysiset työpaikat eivät kuvaa tätä päivää samalla tavalla kuin ennen. Näiden muutosten taustalla on nähty mm. talouden suhdannevaihtelut, yritysten uudet joustostrategiat, nopea teknologinen kehitys, laaja ja pitkittynyt työttömyys sekä yleinen muutos asenneilmapiirissä. Niin ikään yrittäjien osuus työllisistä on kasvanut murtaen perinteistä palkkatyöläisyyden muotoa ja kotona tehty etätö on lisääntynyt kadottaen fyysisiä työpaikkoja. (Nätti 1998, 48 – 50.) Toisaalta on myös todettu, että etätö ei ole teknisen infrastruktuurin kehityksestä huolimatta merkittävästi yleistynyt ainakaan 2000-luvulle tultaessa (Pyöriä 2001, 191–196).

Richard Sennett (2002, 54) käyttää paljon termiä *flexibility* kuvatessaan työelämän muutosta. Sen voidaan nähdä tarkoittavan työntekijälle asetettua vaatimusta mukautua jatkuvasti muuttuviin olosuhteisiin antamatta niiden kuitenkaan murtaa itseään. Työelämän pelisääntöjen muuttumisen lisäksi osa- ja määräaikainen työ, jotka useimmiten koskettavat naisia ja nuoria, ovat lisääntyneet heikentäen sitä pysyvyyden ja taloudellisen turvallisuuden tunnetta, jota työ on aikaisemmin tuottanut tekijöilleen. Yhtä lailla taloudellisesta tehokkuudesta on muodostunut työelämän normi, jonka seurauksena voidaan nähdä palveluiden laadun heikkeneminen ja työuupumusten määrän kasvu koetun kiireen vuoksi.

Käynnissä olevassa muutoksessa, jossa työn turvattomuus ja epävarmuustekijät lisääntyvät, haurastuu myös valtion ja ammattiliittojen antama suoja, jolloin yksilöllistymisestä tulee turvattomuuden ydin kollektiivien sijaan. Yrityksille on annettu enemmän valtaa, jolloin valtioiden tehtäväksi jää lisätä pääoman tuottavuutta keventämällä palkkoja ja sosiaaliturvamaksuja sekä vähentää lakiin kirjattujen säädösten vaikutusta työn organisoimiseen. Globalisoituva vaihdanta, kilpailun haasteet ja yritysten toiminnan vapaus ovat edellyttäneet tätä muutosta työelämään. Kollektiivinen ja pysyviin työsuhteisiin pohjautuva hallinta oli korvattava yksilöllisellä ja joustavalla hallinnalla. (Castel 2007, 30.)

Nykyään voidaan puhua myös työssäkäyvien köyhyydestä, jota Ilo Airio (2008, 17–49) on tutkinut eri maissa. Selittäviksi tekijöiksi ilmiölle löytyy esimerkiksi alhaiset ansiot, työn osa- tai määräai-

kaisuus, työttömyysjaksot ja henkilömäärä samassa taloudessa. Hän pitää huolestuttavana sitä, että kahden ansaitsijan mallista on tullut työnteon uusi normi, joka heijastuu elinkustannuksiin ja palkkatasoon. Tällainen malli näyttää soveltuvan huonosti aikaan, jolloin epätyypilliset työsuhteet ovat yleistymässä ja yhden aikuisen sekä yksinhuoltajatalouksien määrä lisääntymässä.

Työelämä tutkimusta on tehty paljon ja pitkittäissarjoja tarjoavien työolotutkimusten antama näyttö kertoo työelämän trendien olevan monensuuntaisia. Jotkut muutokset ovat vieneet myös parempaan suuntaan. Nettohyöty tai nettomenetykset vaihtelee kansallisesta kontekstista, yhteiskuntaluokasta ja työnjaollisesta ryhmästä toiseen. Kaksisuuntaisen työelämän kehityksen näkökulmasta työn kovenemista voidaankin Julkusen (2009) mukaan pitää kansallisen menestyksen hintana tai uuden työn toisina kasvoina.

Toisesta näkökulmasta katsottuna työelämän muutos lisää yksilöllistyvässä maailmassa vaihtoehtoisia tapoja työn tekemiselle ja luo näin ollen paremmat puitteet joillekin ihmisille osallistua työelämään. Esimerkiksi työn määräaikaisuus ei aina tarkoita tekijälleen turvattomuutta, sillä joillekin ihmisille määräaikainen työ soveltuu elämäntilanteeseen nähden jopa paremmin kuin vakituinen työ. Tässä mielessä määräaikainen työ voi olla myös vapaaehtoista eikä sillä ole vaikutusta koettuun hyvinvointiin työssä. (Kinnunen, Mauno, Mäkikangas & Nätti 2011, 117–120.)

2.2 Käsitteet

On syytä määritellä tarkemmin kannustinkeskusteluun liittyviä käsitteitä, koska eri termien käyttö ei ole vakiintunutta. Tässä tutkimuksessa kannustimilla tarkoitetaan erityisesti työnteon kannustavuuteen vaikuttavia tekijöitä, joita mm. poliittisella päätöksenteolla tuotetaan. *Kannustinvaikutus* voi olla joko positiivinen tai negatiivinen eikä sitä pidä sekoittaa kannustimen käsitteeseen. Vaikka kannustin ohjaa ihmistä toimimaan tietyllä tavalla (esim. työllistymään), ei se välttämättä tarkoita, että seurauksena olisi positiivinen vaikutus. Positiivinen kannustinvaikutus syntyy vasta siinä vaiheessa, kun ihminen tosiasiallisesti työllistyy. Kannustinvaikutuksen erottaa kannustimesta siis se, että järjestelmässä voi olla hyvinkin erilaisia kannustimia, jotka eivät välttämättä saa aikaan mitään vaikutuksia, koska muut tekijät kumoavat niiden vaikutuksen. Asioita mutkistaa entisestään se, että

sama järjestelmä tai sen piirre voi vaikuttaa eri ihmisiin tai ihmisryhmiin eri tavoin. (Virjo, Aho & Koponen 2006, 2-4.)

Yleisin kannustinkeskusteluun liittyvä käsite on *kannustinloukku*, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa ansiotyön tekeminen tai lisääminen ei lisää käytettävissä olevia tuloja, koska tulojen lisäys johtaa sosiaalietuuksien alenemiseen ja verojen sekä mahdollisten päivähoitomaksujen kasvuun. Kannustinloukun alakäsitteinä on puhuttu työttömyysloukusta, tuloloukusta ja köyhyysloukusta. (emt. 2.)

Työttömyysloukussa työnteolla ansaittu tulo ei ylitä työttömyyskorvausten ja muiden sosiaalietuuksien tarjoamaa toimeentuloa. Tässä tilanteessa työn vastaanottaminen ei välttämättä kannata. Voidaan puhua myös nettokorvausasteesta, joka kuvaa etuuksilla saavutettavan tulon määrän suhdetta työnteolla saavutettavaan tulon määrään. Halu työllistymiseen voi olla alhainen jos *nettokorvausaste* on lähellä tai yli 100 prosenttia. Työllistymisen voidaan katsoa synnyttävän kustannuksia mm. työmatkakulujen muodossa, joten työttömyysloukusta irtautumiseksi tulisi työstä saatavien tulojen olla tälläkin perusteella suuremmat kuin sosiaaliturvaetuksista saatavat tulot. Myös menetetty vapaa-aika voidaan katsoa tekijäksi, joka tulisi korvata työssäkäyvälle suuremmalla tulolla. (Parpo 2004, 44–45.)

Tuloloukulla tarkoitetaan tilannetta, jossa lisätyön tekeminen muodostuu kannattamattomaksi lisäansioiden muutoksien etuuksissa ja palvelumaksuissa nostaessa efektiivisen veroasteen liian korkeaksi. Tuloloukku on kutsuttu myös *köyhyysloukuksi*, kun sitä on tarkasteltu erityisesti pienituloisten osalta. (Ruuskanen 2005, 2.) Tuloloukku muodostuu siis tilanteissa, joissa tulonsiirtojärjestelmän määräytymisehdot tekevät lisätulojen hankkimisesta taloudellisesti kannattamatonta. Toisin kuin työttömyysloukussa, tuloloukuista voivat kärsiä niin työttömät kuin työssäkäyvät. Tuloloukun riskiryhmänä voidaan siis työttömien lisäksi pitää pienipalkkaisia työntekijöitä, jotka palkan pienuuden vuoksi nostavat jotakin sosiaaliturvaetuutta. (Parpo 2004, 45–46.)

Kynnyspalkka taas tarkoittaa sitä bruttopalkan tasoa, jolla käytettävissä olevat tulot ovat samat kuin työttömänä sosiaaliturvan takaama käytettävissä oleva tulo. Kynnyspalkka muodostuu siis sitä korkeammaksi mitä korkeampi on sosiaaliturvan taso. (Ruuskanen 2005, 2.) Näin ollen todelliset kannustimet työllistymiselle syntyvät vasta siinä vaiheessa, kun työstä saatavat ansiotulot ylittävät kynnyspalkan ja sitä suurempi taloudellinen kannustin on kyseessä mitä suurempi on ansiotulojen ja kynnyspalkan välinen erotus.

2.3 Työnteon kannustimiin ja työllistymisen esteisiin liittyvä tutkimus ja toimenpiteet

1990-luvun puolivälissä tiukan taloustilanteen ja julkisen sektorin rahoitusongelmien saattelemana virisi keskustelu työnteon kannustimista. Kriittisissä kannanotoissa kannettiin huolta siitä, että joissakin tapauksissa sosiaaliturva tarjoaa lähes samantasoisien toimeentulon kuin työnteke. Paavo Lipposen ensimmäisen ja toisen hallituksen tärkeimpinä tavoitteina oli näin ollen kannustinloukkujen purkaminen. Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen ohjelmassa taas todetaan, että ”lisätään sosiaaliturvan työntekoon kannustavia piirteitä⁵”. Kannustinkeskustelu ei ole siis mikään uusi trendi eikä se edelleenkaan ole kadonnut minnekään. Olli-Pekka Ruuskanen (2005, 1-2) on havainnut kaksi ajallista huippua kannustimiin liittyvässä tutkimuksessa Suomessa. Ensimmäinen osui hänen mukaansa 1990-luvun puoliväliin, jolloin keskustelu kannustimista ja kannustinloukuista alkoi. Vuonna 1996 valmistuneen ”Verot, sosiaaliturva, työvoimapolitiikka ja työllisyys”- raportin taustaselvityksissä tutkittiin kannustinloukkuja Suomessa. Keskeisiksi tutkimustuloksiksi saatiin, että kannustinloukkuja esiintyy ja joissakin tapauksissa ne muodostavan esteen työllistymiselle. Näiden tulosten pohjalta etuusjärjestelmään tehtiin muutoksia. Toinen aktiivinen vaihe osui 2000-luvun alkuun, jolloin tarkoituksena oli arvioida tehtyjen muutosten vaikutuksia kannustinloukkuihin. Tultiin tulokseen, että pääsääntöisesti loukkuja oli saatu purettua etuusjärjestelmän kannustaessa aikaisempaa enemmän työntekoon, mutta loukkuja edelleen esiintyi joillakin alueilla.

Työllisyyden ja työllistymisen edellytysten parantamiseksi on Suomessa perinteisesti puututtu aktiivisen työvoimapolitiikan keinoin ja tulonsiirtojärjestelmän kannustimia parantamalla. Toimenpiteillä on pyritty parantamaan työttömien valmiuksia työelämään osallistumiselle esimerkiksi tarjoamalla erilaista koulutusta. Myös erilaisten taloudellisten insentiivien eli kannustimien avulla pyritään edistämään työllistymistä⁶. Pääosin toimenpiteet on kohdennettu työn tarjontaan, jolloin työvoiman kysyntään kohdistuneet toimenpiteet ovat jääneet vähäisemmiksi. Suomessa työn kysyntää edistävänä yksittäisenä toimenpiteenä voidaan pitää mm. vuosituhannen vaihteen jälkeen toteutettuja alueellisia kokeiluja työnantajien sosiaaliturvamaksujen poistamisesta. (Parpo 2007, 24.) Vaikutuksia tutkineet Ossi Korkeamäki ja Roope Uusitalo (2005, 19–21) ovat kuitenkin arvioineet, että kokeilu syrjäseuduilla ei ole lisännyt työllisyyttä merkittävästi. Korkeamäki on tullut samoihin tut-

⁵Hallitusohjelma 24.6.2003

<http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/vanhanen/hallitusohjelma/ohjelma/fi.jsp#4>.

⁶ Esim. Kelan työttömyyspäivärahojen ylläpitokorvaukset ja korotusosat voidaan katsoa taloudellisiksi insentiiveiksi.

kimustuloksiin myös vuonna 2011 (11–25) tutkiessaan Lapin ja Kainuun aluekohtaisia kokeiluja liittyen sosiaaliturvamaksujen poistoon. Toiseksi työn kysyntää edistävänä toimenpiteeksi voidaan katsoa kotitalousvähennys⁷, minkä avulla kotitaloudet voivat edullisemmin teettää erilaisia kotitöitä lisäten näin samalla työvoiman kysyntää (Parpo 2007, 24).

Aktiivisen työvoimapolitiikan lisäksi voidaan puhua passiivisesta työvoimapolitiikasta, jolla tarkoitetaan taloudellisen turvan takaamista työttömälle ilman velvoitteita. Suomessa työttömyysturvan saamisen perusedellytyksenä on kuitenkin se, että työtön on työmarkkinoiden käytettävissä, mikä käytännössä tarkoittaa velvoitetta olla työttömänä työnhakijana työ- ja elinkeinotoimistossa ja pitää työnhaku siellä voimassa. Työttömyysturvan maksamisen ohella työllistymistä on pyritty edistämään julkisella työväilytyksellä ja urasuunnitteluun sekä ammatinvalintaan liittyvillä palveluilla. (ibid.)

Aktiivisen työvoimapolitiikan tarkoituksena on antaa työttömälle henkilölle mahdollisuus tai velvollisuus osallistua aktivointitoimenpiteisiin⁸, joiden nähdään parantavan työttömän työmarkkinaresursseja. Alun perin aktiivinen työvoimapolitiikka nähtiin talouspolitiikkaa täydentävänä toimena tilanteessa, jossa talous kasvoi. Ideaalimallissa aktiivisella työvoimapolitiikalla ja talouspolitiikalla pyritään tasapainoiseen työmarkkinoiden ja talouden kehitykseen, jossa mm. inflaatio pysyisi kurissa. Aktiivista työvoimapolitiikkaa voidaan pitää siis eräänlaisena vastavoimana talouskasvua rajoittavalle talouspolitiikalle ja rajoittavaa talouspolitiikkaa keinona hillitä aktiivisen työvoimapolitiikan kiihdyttämää palkkainflaatiota. Vaikka aktiivisella työvoimapolitiikalla ei ole onnistuttu saamaan aikaiseksi täystyöllisyyttä, mitä sillä tavoitellaan, on sillä silti edelleen vakiintunut paikkansa työttömyyden ehkäisyssä ja vähentämisessä. Aktivointitoimenpiteitä on jouduttu ajan saatossa muokkaamaan ja laajentamaan, jotta ne vastaisivat paremmin työmarkkinoiden muuttuneisiin toimintaympäristöihin. Myös työttömyydestä on tullut entistä pitkäkestoisempaa ja laaja-alaisempaa. Näin ollen aktiivisuus on ulotettu myös sosiaalipolitiikkaan, jolloin on alettu puhua aktiivisesta sosiaalipolitiikasta. (Parpo 2007, 24–25.)

Vuonna 1996 toteutettiin kannustinloukku-uudistus-nimellä tunnettu uudistuspaketti, jonka tavoitteena oli lisätä työnteon kannattavuutta sovittamalla yhteen veroja, tulonsiirtoja ja palvelumaksuja.

⁷ Kotitalousvähennys on ollut voimassa nyky muodossaan vuodesta 2001 lähtien. Vähennyksen ansiosta henkilö voi vähentää ansiotuloverotuksessaan osan kotitaloudessaan teetetyistä töistä (esim. remonttikulut). (Verohallinto)

⁸ Aktivointitoimenpiteitä ovat muun muassa työvoimapolitiittinen aikuiskoulutus, oppisopimuskoulutus, työllistämistuki ja yhdistelmätki. Vuodesta 2006 alkaen tuettuun työhön liittyvät erilliset tuet, kuten työllistämistuki ja yhdistelmätki, on yhdistetty ns. palkkatueksi.

Tehtyjen uudistusten vaikutusta työnteon kannustimiin ja työvoiman tarjontaan on arvioitu mm. valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa vuonna 2001. Tutkimuksen tekijöiden Veli Laineen ja Roope Uusitalon (2001, 11–53) mukaan korkealla verotuksella ja korkealla sosiaaliturvan tasolla on negatiivinen vaikutus työnteon kannustimiin. Yhdessä progressiivinen verotus ja sosiaaliturvan tulovähenteisyys luovat tilanteita, joissa ansiotulojen määrä ei välttämättä paljolla ylitä saavutettavissa olevan sosiaaliturvan määrää. Kaiken kaikkiaan tehdyt uudistukset laskivat tulosten mukaan efektiivisiä marginaaliveroasteita eli kasvattivat henkilöiden nettotuloja ja näin ollen tekivät työnteosta sosiaaliturvaan nähden kannattavampaa. Työvoiman tarjonnan kasvun myötä tutkijat arvioivat kaikkien kannustinloukkutoimenpiteiden tuoneen 30000 henkilötyövuotta lisää. Tutkimuksesta ei kuitenkaan käy erikseen ilmi, ovatko kannustinloukku-uudistukset lisänneet työttömien työllistymistä vai vaikuttaako työn tarjonnan lisäykseen myös jo työssä olleiden henkilöiden työpanoksen lisääntyminen. Tutkijat lisäksi korostavat, että tutkimus ei tavoita niitä yksilöllisiä eroja, joita ei pystytä havaittavissa olevilla muuttujilla selittämään kuten taloudellisista tekijöistä irrallaan olevia elementtejä.

Heikki Viitamäki (2001, 53–68) on vertaillut vuosien 1996–2001 välisenä aikana tehtyjen uudistusten vaikutusta työttömyysloukkujen syntymiseen kynnyspalkkalaskelmien avulla. Kynnyspalkkojen vertailut vuosien 1996 ja 2001 etuustasojen välillä osoittivat, että työttömyysloukut olivat vähentyneet uudistusten myötä. Samoin vähimmäisetuutta saavilla yksinasuvilla ja yksinhuoltajilla oli alhaiset kynnyspalkat vuonna 2001. Työttömät lapsiperheet kohtasivat vielä kannustinongelmia, joiden yhtenä syynä olivat päivähoitomaksut. Antti Parpo (2001, 53–65) on puolestaan vertaillut erilaisten esimerkkiperheiden kautta kuinka monta kotitaloutta oli tuloloukussa tehtyjen uudistusten jälkeen. Hänen simuloinnit osoittivat, että tuloloukkuongelmat koskettavat lähes yksinomaan pienituloisia kotitalouksia kuten yksinasuvia ja yksinhuoltajia.

Aktiivisen työvoimapolitiikan ohella on myös tulonsiirtojärjestelmän kannustimia pyritty muokkaamaan työllisyyttä edistäväksi. Tavoitteena on ollut taloudellisin insentiivein vähentää eläkkeelle siirtymisen tai työttömyyden mahdollista houkuttelevuutta. Keskeisimpiä elementtejä työnteon kannustavuuden näkökulmasta ovat työttömyysturva, asumistuki, toimeentulotuki, eläkkeet ja ansiotulojen verotus. Työttömän perustoimeentuloturva on työttömyyspäiväraha, joka on joko työttömyyskassan maksama ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha⁹ tai Kelan maksama peruspäiväraha tai

⁹ Ansiosidonnainen päiväraha muodostuu peruspäivärahasta eli perusosasta ja hakijan aikaisempien ansioiden mukaan määräytyvästä ansio-osasta. Ansiosidonnaista päivärahaa voi saada työttömyyskassaan kuuluva ja jäsenmaksut maksa-

työmarkkinatuki¹⁰. (Parpo 2007, 27.) Käytännössä varsinkin Kelan päivärahaa saavat työttömät ovat yleensä oikeutettuja yleiseen asumistukeen ja toimeentulotukeen alhaisen työttömyysturvan vuoksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) mukaan vuonna 2011 toimeentulotuen menot ovatkin lisääntyneet 31,3 % vuodesta 2005 lähtien, mikä viittaa siihen, että toimeentulotuesta on muodostunut sitä saaville ihmisille oma loukkunsa. Tämä sotii vahvasti toimeentulotuen viimesijaista luonnetta vastaan.

Merkittävimmät muutokset työttömyysturvassa koskettavat lähinnä vähimmäisturvaa eli peruspäivärahaa ja työmarkkinatukea. Vuonna 1994 saatettiin voimaan laki tarveharkintaisesta työmarkkinatuesta. Samalla peruspäivärahalle asetettiin 500 päivän enimmäisaika. Työmarkkinatuessa ei ole aikarajoituksia, mutta sen saantiehtot ovat muuten peruspäivärahaa tiukemmat. Aikaisemmin työmarkkinatukioikeutta määriteltäessä otettiin huomioon myös mahdollisen puolison tulot, mikä saattoi johtaa kokonaan tuen epäämiseen puolison tulojen perusteella. (Parpo 2007, 28.) 2004 puolison tulojen tarveharkintaa lievennettiin ja vuoden 2013 alusta tarveharkinta tältä osin poistettiin kokonaan¹¹. Lainmuutosta on perusteltu työttömyysturvaan liittyvien kannustinongelmien purkamisella ja sosiaaliturvan väärinkäytön mahdollisuuksien vähentämisellä. Myös odotusaikoja työmarkkinatuessa on kiristetty. Vuonna 1996 tehdyn työmarkkinatukiudistuksen myötä ensimmäistä kertaa työmarkkinoille tulevan ja ilman ammatillista koulutusta tai työkokemusta olevan henkilön oikeutta työmarkkinatukeen rajoitettiin. Oikeus tukeen syntyi vasta viiden kuukauden työttömyys- tai työllisyysjakson jälkeen aikaisemman kolmen kuukauden sijaan. (ibid.)

Koska työttömyysturvan lähtökohtana on se, että työtön on työmarkkinoiden käytettävissä, tulkitaan esimerkiksi kieltäytyminen työstä lainvastaiseksi toiminnaksi ja näin ollen rangaistavaksi. Työttömyysetuus voidaan katkaista määräajaksi tällaisissa tilanteissa ja karenssin pituus vaihtelee 15 päivästä 90 päivään perusteesta riippuen. Yleisimmät syyt karenssille ovat työstä kieltäytyminen, työstä eroaminen (oma irtisanoutuminen ilman pätevää syytä) tai työvoimakoulutuksesta kieltäytyminen.¹²

nut enintään 500 päivältä työssäoloehdon täyttyessä. Työssäoloehto täyttyy, jos hakija on ollut ansiotyössä yhteensä 34 kalenteriviikkoa viimeksi kuluneiden 28 kuukauden aikana.

¹⁰ Työtön saa Kelan maksamaa työttömyysetuutta, ellei hän kuulu työttömyyskassaan tai muuten ole oikeutettu ansiosidonnaiseen päivärahaan. Peruspäivärahan ja työmarkkinatuen olennaisin ero on työssäoloehdon täyttyminen, joka on peruspäivärahaoikeuden edellytys.

¹¹ Vanhempien tulot voivat edelleen vaikuttaa tukeen jos asuu vanhempien kanssa samassa taloudessa eikä pysty osoittamaan, että vanhemmat eivät tue taloudellisesti. Tuesta voidaan kuitenkin vähentää korkeintaan puolet ja tämä voidaan vain tehdä niissä tapauksissa, jossa henkilön työssäoloehto ei täyty.

¹² http://www.mol.fi/mol/fi/00_työnhakijat/07_tyottomyys/01_tyottomyysturva/01_edellytykset/01_karenssi/index.jsp.

Työttömyysturvan vähimmäisetuuksien tasokorotukset jätettiin 1990-luvulla viitenä vuonna tekemättä. Näin ollen tason voidaan katsoa jääneen jälkeen yleisestä ansiotulojen kehityksestä. Vuodesta 1998 vähimmäisetuuksia on korotettu vuosittain, mutta korotukset ovat olleet melko vaatimattomia. Vuonna 2002 korotus oli suurempi ja työmarkkinatuen lapsikorotukset¹³ asetettiin samalle tasolle peruspäivärahan lapsikorotusten kanssa. Vuodesta 2002 korotukset ovat olleet pelkästään indeksikorotuksia ja pienempiä kuin vuonna 2002. Työmarkkinatukiudistusten taustalla on ollut ajatuksena aktivoivien aineiden lisääminen. Parpo (2007, 28) näkee työttömyysturvan heikentyneen sekä tasoltaan että saamisen ehdoiltaan, mutta samalla voidaan olettaa, että työttömyysturvan heikennysten vaikutukset yleensä ovat lisänneet ainakin vähäisessä määrin työn tarjontaa.

Vuonna 2006 tehtiin työmarkkinatukiudistus, jossa muutettiin työmarkkinatuen ja toimeentulotuen kustannustenjakoa. Uudistuksen myötä kunnat osallistuvat 50 prosenttisesti pitkäaikaistyöttömien työmarkkinatukikustannuksiin. Vastaavasti valtio kompensoi kunnille puolet perustoimeentulotuen kustannuksista. Uudistus nähdään taloudellisena insentiivinä kunnille työttömyyden vähentämiseksi. (Parpo 2007, 25.) Tällä hetkellä on myös käynnissä kuntakokeilu, jonka kohderyhmänä ovat 500 päivää työmarkkinatuen varassa olleet pitkäaikaistyöttömät ja keskeistä kokeilussa on uusien palvelujen ja toimintamallien kehittäminen ja käyttöönotto (TEM).

Ilkka Virjo, Simo Aho ja Hannu Koponen (2006, 71) ovat tutkineet työttömyysturvan passivoivia vaikutuksia. Huomio on kiinnitetty ansiosidonnaisen päivärahan päättymisen vaikutuksiin. Tutkimuksen aineistona on käytetty laajaa paneeliaineistoa, josta on poimittu työttömien ryhmä, jolla päivärahan maksupäivät alkavat alusta. Näin on seurattu maksupäivien kertymistä ja sitä, milloin työtön mahdollisesti täyttää työssäoloehdon uudestaan. Pääasiallisena tutkimuskysymyksenä tutkimuksessa on, että onko työttömyysturvalla osoitettavissa olevia passivoivia vaikutuksia ja jos on, niin minkä suuruisia ne ovat. Olettamana on, että mikäli kannustimilla on merkitystä, pitäisi sen näkyä työttömyyden päättymisen todennäköisyytenä ansiosidonnaisen päivärahan 500 maksupäivän täytyessä, koska työttömyysturvan passivoivia vaikutuksia pidetään tutkijoiden mukaan yleensä lähes itsestäänselvytenä ja ratkaisuksi usein esitetään tuen alentamista tai sen keston lyhentämistä. Siirtymää ansiosidonnaiselta päivärahalta työmarkkinatuella kutsutaan tutkimuksessa portaaksi ja em. tutkittavaa ilmiötä porrasvaikutukseksi.

¹³ Työttömyyspäivärahaa korotetaan huollettavina olevien alle 18-vuotiaiden lasten perusteella. Lapsikorotus on yhdestä lapsesta 5,24 e/pv, kahdesta lapsesta yhteensä 7,69 e/pv ja kolmesta tai sitä useammasta lapsesta yhteensä 9,92 e/pv. (Kela)

Tutkimustulosten mukaan työttömyysturvalla näyttäisi olevan jonkin verran yleisesti oletetun kaltaisia passivoivia vaikutuksia. Porrasvaikutus on siis selkeästi havaittavissa, mutta suuruusluokaltaan varsin pieni. Vain vähemmistö on työttömänä niin pitkään, että ansiosidonnaisen päivärahan maksu päättyy. Näin ollen kolmen prosentin kohdalla 500 päivän porras näyttäytyy kannustavana tekijänä työelämään siirtymisen näkökulmasta. Toisaalta tuloksia voidaan karkeasti katsoa myös niin, että mikäli porrasta ei olisi ollenkaan, olisi näiden työelämään siirtyneiden työttömien (kolme prosenttia) työttömyys voinut jatkua pidempään. Käytännössä tämä tarkoittaa, että ansiosidonnainen päiväraha, joka on yleensä paljon vähimmäisetuuksia suurempi, kannustaisi pitkittämään työttömyyttä. (emt. 2006, 71–78.)

Yleinen asumistuki on oleellisesti työnteon kannustimiin kytkeytyvä etuus, koska varsinkin työttömyysturvan vähimmäisetuuksien varassa olevat työttömät ovat yleensä oikeutettuja myös yleiseen asumistukeen työttömyysturvan alhaisen tason vuoksi. Parpon (2007, 28) mukaan voidaan todeta asumistuen reaalisen tason heikentyneen suhteessa asumiskustannusten nousuun. Erityisesti tämä korostuu pääkaupunkiseudulla ja muissa Suomen suuremmissa kaupungeissa, joissa asuminen on keskimääräisesti kalliimpaa kuin muuttotappioalueilla. 1990-luvun alkupuolella aloitettiin vaiheittainen asumistuen leikkaaminen. Ensin asumistuen perusteena olevia asumismeno-osuuksia korotettiin asumistuen määrärahan riittävyyden turvaamiseksi vuonna 1993. Tämän uudistuksen myötä asumistuen piiristä putosi pois 42 prosenttia omistusasunnossa asuvista ja 25 prosenttia vuokra-asunnoissa asuvista. Lapsiperheiden asumistukiin sen sijaan tehtiin korotuksia vuonna 1994, mutta samanaikaisesti lapsettomien kahden hengen ruokakuntien asumistukia leikattiin. Vuonna 1995 leikkauksia jatkettiin asumistuen perusomavastuuosuutta korottamalla sekä alentamalla asumistuen enimmäispinta-alaa ja hyväksyttäviä enimmäisasumismenoja. Seuraavana vuonna määräytymisehtoja kiristettiin entisestään korottamalla taas omavastuuosuuksia ja alentamalla hyväksyttävien enimmäisasumismenojen tasoa. Vuosina 1997 ja 1998 tehtiin maltillisia kustannuskehityksen mukaisia korotuksia sekä parannettiin asumistuen ja toimeentulotuen yhteensovittamista. Jälkimmäinen tarkoitti täysimääräisen asumistuen tulorajan nostoa yhden ja kahden hengen ruokakunnilla sekä omavastuuosuuksien alentamista. Vuoteen 2002 saakka tuki pysyi melko lailla samanlaisena ja suuremmat muutokset tehtiin vuonna 2002 ns. köyhyyspaketin yhteydessä. Helsinki mm. erotettiin omaksi alueekseen korkeampien asumismenojen perusteella ja enimmäisasumismenojen taulukkoon tehtiin rakenteellisia korjauksia. 2004 asumistuen ja ansiotulojen yhteensovitusta helpotettiin asumistuen tarkistusrajan korotuksella. Toimenpiteellä työnteon kannustimia parannettiin. Vuosina 2005 ja 2006 enimmäisasumismenoihin tehtiin jälleen korotuksia vastaamaan keskimääräistä vuokratason nousua. (mt. 28–29.)

Parpo (emt. 29) tulkitsee asumistuen kehityksen kaksisuuntaiseksi. Kun se 1990-luvulla tarkoitti tukea saaville kotitalouksille suurempaa omavastuuosuutta, on 2000-luvulla leikkauslinjasta siirrytty maltilliseen asumistuen parantamiseen. Vaikka tuki on pitkällä aikavälillä heikentynyt, ovat tehdyt parannukset kuitenkin Parpon mukaan voimistaneet työnteon kannustimia ja lisänneet näin työn tarjontaa.

Kuntien maksama toimeentulotuki on asumistuen tapaan oleellinen tukimuoto työnteon kannustimien näkökulmasta, koska oikeus toimeentulotukeen usein syntyy vielä vähimmäistyöttömyysetuuden ja asumistuen jälkeenkin. Toimeentulotuki on kuntien maksama viimesijainen etuus, joka määräytyy käytettävissä olevin muiden tulojen ja toimeentulotuessa hyväksyttävien menojen perusteella. Tuki on vahvasti tarveharkintainen ja se myönnetään pääsääntöisesti kuukaudeksi kerrallaan. Tuen lainsäädännön valmistelusta ja ohjauksesta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö¹⁴.

Toimeentulotuen kehitys on ollut samansuuntaista asumistuen ja työttömyysturvaetuuksien kanssa. Parpon (2007, 29–30) mukaan toimeentulotukeen tehdyt leikkaukset voidaan katsoa alkaneen 1994, jolloin toimeentulotuessa alettiin huomioida lapsilisät lapsiperheiden tuloksi. Samalla kuitenkin korotettiin lasten perusosien määrää. Vuonna 1996 otettiin käyttöön mahdollisuus perusosan alentamiseen 20 prosentilla, mikäli hakija kieltäytyi työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä. Vuoden 1998 uudistuksen jälkeen alennus saattoi olla jopa 40 prosenttia jos hakijan kieltäytyminen oli toistuvaa. Samana vuonna otettiin käyttöön myös asumismenojen seitsemän prosentin omavastuuosuuden sisällyttäminen toimeentulotukeen, millä oli heikentävä vaikutus tuensaajien taloudelliseen tilanteeseen. Tukea korotettiin ensimmäisen kerran vuonna 1999 vuoden 1995 jälkeen, ja tästä eteenpäin tukeen on tehty indeksikorotukset vuosittain. Vuonna 2001 mahdollistettiin ehkäisevän toimeentulotuen myöntäminen, millä pyrittiin kannustamaan tuensaajaa omatoimisuuteen ja aktiivisuuteen. Myöhemmin samana vuonna tuli voimaan myös laki kuntouttavasta työtoiminnasta. Lain mukaan toimeentulotuen työtön pitkäaikaisasiakas on sanktoidusti velvoitettu osallistumaan aktiivointitoimenpiteisiin¹⁵. Lainmuutosta voidaan pitää pyrkimyksenä siirtyä passiivisesta tuen maksamisesta tuensaajan aktivoitumista edistäviin käytäntöihin.

¹⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee mm. toimeentulotuessa käytetyn perusosan määrän. Perusosa on sama kaikissa Suomen kunnissa ja se riippuu tuen hakijan perhemuodosta. Yksinasuvan perusosa esimerkiksi 1.1.13 alkaen on 477,26e/kk, jonka katsotaan kattavan ihmisen välttämättömät elinkustannukset asumismenojen lisäksi. Muita perustoimeentulotuessa hyväksyttäviä menoja ovat mm. sähkömaksut, vesimaksut ja julkisen puolen terveydenhoitokulut.

¹⁵ Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001.

Vuonna 2002 otettiin käyttöön ns. etuoikeutettu tulo. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että toimeentulotuen saaja on oikeutettu ansaitsemaan lisätuloja tiettyyn määrään saakka¹⁶ kuukaudessa ilman, että sitä huomioidaan hänen käytettävissä olevaksi tulokseen päätöstä tehdessä. Tämä on merkittävä muutos työntöön kannustimien näkökulmasta. Vuoden 2006 syksyllä luovuttiin vuonna 1998 käyttöön otetusta toimeentulotuen asumismenojen seitsemän prosentin omavastuuosuuden käytöstä, minkä Parpo (emt. 30) katsoo selkeänä parannuksena toimeentulotukiasiakkaiden taloudelliseen asemaan nähden.

Myös eläkkeet ja ansiotulojen verotus ovat tärkeitä elementtejä pohdittaessa työntekoon liittyviä kannustimia. Antelias eläkejärjestelmä voi toimia houkuttimena työelämästä vetäytymiselle ennen varsinaista eläkeikää ja ansiotulojen verotuksen taso taas määrittää ihmiselle käteen jäävän palkan työstään. Korkea veroprosentti voi vaikuttaa negatiivisesti kannustimiin. Kannustimiin liittyvien etuuksien tavoin myös nämä kaksi osa-aluetta ovat olleet muutoksen kohteina vuosien varrella.

Eläkkeelle jääminen voidaan nähdä oikeutettuna pitkän työuran jälkeen ja se voi olla myös toivottua erilaisten iän mukana tuomien terveysongelmien ja alentuneen työkyvyn seurauksena. Ensimmäinen merkittävin muutos eläkejärjestelmässä tapahtui vuonna 1993, kun palkansaajat alkoivat osallistua työnantajien tavoin työeläkkeiden maksamiseen. Myös eläkekattumia alettiin pienentää ja eläkkeelle pääsyn ikärajoja nostaa varsinkin julkisella sektorilla. Vuonna 1996 poistettiin lisäksi kansaneläkkeen pohjaosa ja vuonna 2000 työttömyyseläkkeen tasoa alennettiin poistamalla työttömyyseläkkeiden tulevan ajan kattuma työttömyyseläkkeen ajalta. Vuonna 2003 nostettiin työttömyys-turvan lisäpäiväoikeuden¹⁷ ikäraja 55 vuodesta 57 vuoteen. Näiden muutosten seurauksena työttömyyseläkkeestä muodostui taloudellisesti vähemmän houkutteleva vaihtoehto. (emt., 30–31.)

Vuonna 2005 toteutettiin suurin yksittäinen työeläkeuudistus. Taustalla oli ajatus ja tavoite työurien pidentämisestä. Ensinnäkin eläkekertymä muutettiin alkamaan jo 18-vuotiaana, kun se aikaisemmin oli alkanut vasta 23-vuoden iässä. Eläkekertymä ulottui myös koskemaan opiskelu- ja perhevapaa-ajanjaksoja. Vanhuuseläkkeen ikärajaksi asetettiin 63 vuotta, joka aikaistui kahdella vuodella. Toisaalta työssä pysymiselle asetettiin porkkana lisäkattumien muodossa.¹⁸Rajoittavaksi tekijäksi otettiin käyttöön elinaikakerroin elinaikojen keskimääräisen pidentymisen vuoksi. (Eläketurvakeskus.)

¹⁶ Nykyisin voimassa olevan lain mukaan toimeentulotuen myöntämisessä voidaan jättää 20 prosenttia, mutta enintään 150 euroa kotitalouden nettomääräisistä ansiotuloista ottamatta huomioon.

¹⁷ ns. työttömyyseläkeputki.

¹⁸ 53 ikävuodesta alkaen eläkkeen kattumisprosentti nousee 1,5 prosentista 1,9 prosenttiin ansioista. 63–68 ikävuosina eläkkeen kattumisprosentti on jopa 4,5 prosenttia ansioista. 63 ikävuoden jälkeistä kattumaa kutsutaan superkertymäksi tai -kattumaksi. (Eläketurvakeskus).

Työeläkeuudistuksen yhteydessä poistettiin myös työttömyyseläke 1950 tai sen jälkeen syntyneiltä. 1940-luvulla syntyneille oikeus työttömyyseläkkeeseen säilyi tietyin ehdoin. Vuonna 1950 tai sen jälkeen syntyneille on maksettu työttömyyseläkkeen sijaan ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa tai työttömyysturvan peruspäivärahaa huolimatta siitä, että työttömyysturvan 500 päivän enimmäismaksuaika olisikin täyttynyt. Käytännössä työttömyyseläkkeen poisto on tarkoittanut työttömyyseläkeputken korvautumista eläkeputkella ja eläkeputkeen pääsyn ikärajan nousua 57 vuodesta 59 vuoteen. Eläkeuudistuksen jälkeen keskimääräinen eläkeikä on kasvanut 1,5 vuotta. (Parpo 2007, 31.)

Tämänhetkisessä tilanteessa paine eläkejärjestelmän uudistamiseen huoltosuhteen vääristymän vuoksi on jälleen kova ja laajempaa uudistusta varten päätettiin perustaa korkean tason selvitysryhmä, jonka selvitys valmistuu vuoden 2013 loppuun mennessä. Tämän pohjalta tehdään lopulliset ratkaisut mm. ikärajoista, varhais- ja perhe-eläkkeistä sekä eläkkeen määräytymisen yksityiskohdista. Uudistuksen olisi tarkoitus tulla voimaan vuonna 2017. Vuoden 2012 lopussa eduskunta on hyväksynyt eläkeneuvotteluryhmän vuosina 2014–2015 toteutettavaksi ehdotetut varhennetun vanhuuseläkkeen poiston ja osa-aikaeläkkeen ikärajan nostamisen 61 vuoteen vuonna 1954 ja sen jälkeen syntyneille. Myös työttömyysturvan lisäpäiväoikeuden ikäraja korotetaan yhdellä vuodella vuonna 1957 ja sen jälkeen syntyneille. (Eläketurvakeskus.)

Ansiotuloverotuksessa tapahtuneet muutokset ovat olleet myös vaihtelevia. 1990-luvun alussa veroja kiristettiin, jotta julkisella taloudella olisi riittävä tulopohja taloudellisen taantumana aikana. Tämän jälkeen suunta on ollut päinvastainen. Työnteon kannustimia lisäävänä muutoksena verokehityksessä voidaan pitää vuoden 1997 kunnallisverotuksen ansiotulovähennyksen korotusta, joka on voitu tehdä uudistuksen jälkeen vain palkka- ja yrittäjätuloista. Täytyy huomioida, että tästä hyötyivät ainoastaan työssäkäyvät. Työstä syntyvien kustannusten subventoimiseksi on lisätty myös tulo- ja eläkehankkimisvähennyksen ylärajaa, jota on sittemmin nostettu useaan kertaan. Niin ikään työmatkakulujen subventointia verotuksen kautta on lisätty tuntuvasti vuosituhaten vaihteessa. Työmatkakulujen verovähennysoikeuden enimmäismäärän korottamisen voidaan katsoa lisäävän jossakin määrin työvoiman liikkuvuutta ja tasoittavan työttömyyden alueellisia eroja. Myös palkansaajien maksamia sosiaaliturvamaksuja on alennettu. Toisaalta veropohjan pienentyessä ja julkisten menojen kasvaessa ovat kunnat joutuneet nostamaan kunnallisveroprosenttejaan. (Parpo 2007, 31–32.) Veronmaksajien keskusliiton mukaan vain neljä Manner-Suomen kuntaa on pitänyt kunnallisveroprosenttinsa ennallaan läpi 2000-luvun, kun se kaikissa muissa 316 kunnassa on tänä vuonna korkeampi kuin vuosituhaten vaihteessa vuonna 2000 (veronmaksajien keskusliitto). Tutkimuksessaan

Kannustavuutta tulonsiirtojärjestelmään–Tulonsiirtojärjestelmän muutokset, kannustinloukut ja tulonjako Antti Parpo (2004, 5) on kartoittanut sosiaaliturvajärjestelmän synnyttämiä kannustinloukkuja, niiden laajuutta ja kohdentumista. Lisäksi tutkimuksessa on arvioitu tulonsiirroilla saavutettua tulonjakoa sekä sitä miten järjestelmän tehostamiseksi tarkoitetut toimenpiteet tulonjaon tasaarvon, köyhyyden ehkäisyn ja kannustavuuden tavoitteiden näkökulmasta ovat toimineet. Parpo on tutkimuksessaan käyttänyt mikrosimulointimenetelmää (SOMA-malli¹⁹) selvittääkseen muuttuvatko tulonjako ja työttömyys- ja tuloloukussa olevien kotitalouksien määrä ja kohdentuminen kannustimien nimissä tehtyjen toimenpiteiden jälkeen ja vaikuttavatko ne loukkujen syntymekanismiin.

Tutkimustulosten mukaan tulonjaon tavoitteet on saavutettu vähintäänkin kohtuullisesti, sillä tulonsiirtojärjestelmä tasaa tuloja voimakkaasti ja estää laajamittaisen köyhyyden syntyä. Sen sijaan kannustavuuden tavoitteiden saavuttamisessa on ilmennyt ongelmia. Vuonna 2004 valmistuneen tutkimuksen mukaan 13 prosenttia vuoden aikana työttömiksi kuuluneista kotitalouksista oli työttömyysloukussa eli tilanteessa, jossa kokopäiväisen työn vastaanottaminen ei oleellisesti olisi lisännyt kotitalouden nettotuloja. Tuloloukussa eli tilanteessa, jossa pieni ansiotulojen kasvu ei lisää merkittävästi kotitalouksien nettotuloja, oli tutkimuksen mukaan kahdeksan prosenttia työttömyyttä kokeineista kotitalouksista. Yleisimmin kannustinloukut näyttivät tutkimuksen valossa koskettavan eniten pienituloisia, sosiaaliturvan varassa eläviä ihmisiä, yksinhuoltajia ja nuoria kotitalouksia. Kannustinloukkujen syinä olivat tutkimuksen mukaan yleisimmin työttömyysturvaetuudet, yleinen asumistuki, toimeentulotuki ja ansiotulojen verotus. Ennen kaikkea loukun muodosti näiden tulonsiirtojen yhtäaikainen saaminen ja ansiotulojen kasvusta aiheutuva etuuksien väheneminen ja verotuksen koveneminen. Tutkimuksessa on myös arvioitu Paavo Lipposen toisen hallituksen työllisyystyöryhmän veron kevennysten, poliittisen oikeiston ajaman ansiosidonnaisen päivärahan heikennyksen ja pienten tulojen huomioimatta jättämisen tukien myöntämiskäytännöissä lisäävän tulonsiirtojärjestelmän kannustimia ja tulonjakovaikutuksia, mutta vaatimattomalla tavalla. Nämä toimenpiteet on tutkimuksessa tulkittu riittämättömiksi. Tulojen tasauksen ja kannustavuuden tavoitteet toteutuivat parhaiten veron kevennyksillä. (emt 31–179.)

Tutkimuksessaan Työllistymisen esteet, Antti Parpo (2007) on taas tarkastellut tekijöitä, jotka vaikeuttavat pitkäaikaistyöttömien työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Tutkimuksessa huomio on kiinnitetty erilaisten kannustinloukkujen vaikutusten lisäksi työttömän iän, koulutuksen ja perheaseman merkitykseen työllistymisessä. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty myös kvalitatiivista

¹⁹ SOMA-malli on STM:n ja Stakesin (nykyinen THL) ylläpitämä sosiaaliturvan ja verotuksen mikrosimulointimalli.

tutkimusotetta haastattelemalla pitkäaikaistyöttömiä pääkaupunkiseudulla ja Turun seudulla. Kaiken kaikkiaan haastateltavia tutkimuksessa oli 21. Merkittävimmiksi tutkimustuloksiksi eli esteiksi työllistymiselle muodostui työttömien korkea ikä, alhainen koulutus ja yksinasuminen. Tutkimuksen mukaan niin ikään toimeentuloturvan taso ei määritä työllistymistä vaan enemmänkin esteeksi työllistymiselle muodostuu eri etuuksien synnyttämät kannustinloukut. (Parpo 2007, 35–73.)

Olli-Pekka Ruuskanen (2005, 16–17) on tutkinut työn vastaanottamisen kannattavuutta tilanteessa, jossa vapaa-aikaan sisältyvän kotityöhön käytettävän ajan väheneminen otetaan huomioon työllistymispäätöstä tehdessä. Laskelmissa on verrattu nettotulojen ja laskennallisen kotityön arvon muutosta työttömänä ja siirryttäessä osa-aika- tai kokopäivätyöhön. Tutkittaessa kannustinloukkuja onkin syytä ottaa huomioon ihmisen ajankäytössä tapahtuvat muutokset työllistymispäätöstä tehdessä, sillä ajalla voidaan niin ikään katsoa olevan joku arvo. Eri ihmiset arvottavat esimerkiksi vapaa-aikaa eri tavoin. Ruuskanen viittaa Jaana Kurjenojan (2004) tutkimukseen, jossa tarkasteltiin kannustimia työllistyä eri perhetilanteissa. Tutkimuksen esimerkkitaloudet olivat helsinkiläisiä, vuokralalla asuvia kotitalouksia, ja tulosten mukaan kaikissa tilanteissa oli kannattavampaa ottaa työtä vastaan kuin jäädä työttömäksi silloin kun ajan arvoa ei oteta huomioon. Ruuskanen mukaan tulokset muuttuvat heti jos menetetyt kotityön arvo otetaan mukaan laskelmiin. Mielenkiintoinen yksityiskohta Kurjenojan tutkimustuloksissa on se, että sukupuolten välisten palkkaerojen vuoksi miehen kannattaa aina työllistyä, oli hän sitten yksinasuva tai yksinhuoltaja.

2000-luvulla tehdyt tutkimukset osoittavat, että loukkuja on yhä olemassa huolimatta sosiaaliturvajärjestelmään tehdyistä muutoksista vuosien varrella aina 1990-luvulta lähtien, kun kannustinloukuista alettiin varsinaisesti puhua. Hankalimmat loukut liittyvät tarveharkintaiseen sosiaaliturvaan. Tilanteiden kompleksisuus korostuu niiden ihmisten kohdalla, jotka saavat samanaikaisesti useampaa etuutta. (Hiilamo 2004, 49–65.) Useamman hengen kotitalouksissa ongelmaksi muodostuu se, että vaikka työn verotus on pääosin yksilöllistä, tehdään tukien tarveharkinta silti koko kotitaloudelle. Koko järjestelmän kannalta mutkikasta on se, että pyrkimys kannustavuuteen ajautuu ristiriitaan köyhyyden torjumisen kanssa (Virjo ym. 2006, 6).

Tutkimukset tulonsiirtojen kannustinvaikutuksista työn tarjontaan ovat melko samansuuntaisia jos tarkastelu kohdennetaan pelkästään työhön liittyviin taloudellisiin tekijöihin. On todettu, että Suomessa työttömät yleensä työllistyvät siinä vaiheessa, kun työstä saatavat ansiot ylittävät kynnyksipalkan. (Ks. Holm & Kyyrä 1997, 49–53; Saarela 2001, 367–414) Samanaikaisesti tutkimuksissa korostetaan, että taloudelliset tekijät selittävät vain osin yksilöiden työmarkkinakäyttäytymistä. Päin-

vastoin on todettu, että mm. ikä, koulutus ja työttömyyden synnyttämän häpeän tunne selittävät käyttäytymistä enemmän kuin taloudelliset motiivit. (Ervasti 2003, 119–151.)

Työllisyysasteen nostaminen oli myös valtioneuvoston asettama Sata-komitean pohdittavana. Työryhmä perustettiin valmistelemaan sosiaaliturvan kokonaisuudistusta vuonna 2007. Uudistuksen tavoitteena oli mm. työn kannustavuuden parantaminen, köyhyyden vähentäminen ja riittävän perusturvan tason turvaaminen kaikissa elämäntilanteissa. (Sata-Komitea) Komitean loppumietinnössä, joka luovutettiin sosiaali- ja terveysministerille joulukuussa 2009, oli yli 50 ehdotusta sosiaaliturvan riittävyyden, kannustavuuden, selkeyttämisen ja kestävyuden parantamiseksi. Toistaiseksi tehdyt muutokset ovat olleet varsin niukkoja työnteon kannustimien näkökulmasta tai työllistymisen esteiden purkamiseksi. Tuoretta tutkimusta vaikutusten arvioinnista ei ole toistaiseksi tehty.

2.4 Työn tarjontateoria

Työn tarjonnan teoriaa ei voi sivuuttaa kannustinloukkukeskustelussa. Taloustieteen työn tarjonnan teoria pyrkii kuvaamaan työntekijän tai työttömän valintaa vapaa-ajan ja työn välillä sekä tulonsiirtojen merkitystä tässä valintatilanteessa. Työn tarjonnan teorian avulla tutkitaan mm. sitä miten erilaiset vero- ja sosiaaliturvajärjestelmät vaikuttavat työmarkkinakäyttäytymiseen. Järjestelmiä suunniteltaessa pyritään arvioimaan miten mahdolliset uudistukset vaikuttavat työn tarjontaan ja sitä kautta valtion verotuloihin. (Pekkarinen & Sutela 2000, 97.)

Valintaa työn ja vapaa-ajan välillä tehdessä yksilön käytettävissä oleva kokonaisaika voidaan jakaa työaikaan (markkinoilla vaihdettavaan aikaan) ja vapaa-aikaan (hyödyke). Vapaa-aika on kokonaisuus, joka sisältää kaikki muut ajankäytön muodot paitsi työhön käytetyn ajan. Työksi lasketaan ainoastaan työ, joka on ansiotyötä eli esimerkiksi vapaaehtoistyö tai kotityö ei kuulu työaikaan. Teoria katsoo yksilön tekevän työtä voidakseen työn kautta parantaa ansiotasoaan ja käyttää enemmän kulutukseen. Sekä kulutus että vapaa-ajan lisääminen nähdään ihmisistä hyödyttävänä ja ihmisen hyvinvointia lisäävänä tekijänä. Koska sekä vapaa-aikaa että työstä saatavien ansioiden mahdollistamaa kulutusta ei pysty samanaikaisesti lisäämään, muodostuu yksilölle tässä kohtaa ongelmallinen valintatilanne työn ja vapaa-ajan välillä. Päätöksen työn määrästä nähdään olevan sidoksissa

sekä työstä saatavaan taloudelliseen että myös henkilökohtaiseen vapaa-ajan tuottamaan hyötyyn. (Laine & Uusitalo 2001, 3-4.)

Sosiaaliturvaetuuksien, vapaa-ajan ja työn keskinäisiä kytköksiä kuvataan työn tarjonnan teoriassa tulo- ja substituutiovaikutuksen avulla. Tulo- ja substituutiovaikutuksessa on kyse yksilöllisistä mieltymyksistä ja vapaa-ajan vaihtoehtoiskustannuksista suhteessa työstä saatavaan taloudelliseen hyötyyn. Tarkastelun kohteena ovat tällöin yksilön valinnat tilanteessa, jossa tulot muuttuvat esimerkiksi palkankorotusten tai verotuksen keinoin. Näin ollen myös sosiaaliturvaetuudet vaikuttavat tulonmuodostukseen. (Parpo 2004, 38.)

Teorian mukaan ansiotulojen verotus voi vaikuttaa kahdella tapaa työn tarjontaan: veronkiristysten voidaan katsoa lisäävän ihmisen työhalukkuutta, jotta hän pystyy säilyttämään tulotasonsa ennen kiristyksiä lisäämällä tehdyn työn määrää. Tulovaikutukseen nähden päinvastainen on substituutiovaikutus, jonka mukaan kiristyvän verotuksen myötä alenevat nettotulot vähentävät työhalukkuutta, jolloin ihminen arvottaa vapaa-ajan työtä korkeammalle. Näiden kahden vaikutuksesta riippuu väheneekö vai lisääntykö työn tarjonta. Sosiaaliturvaetuuksilla on teorian mukaan pääsääntöisesti substituutio- eli työhalukkuutta alentava vaikutus, koska mm tulovähenteisyytensä vuoksi etuudet pienenevät suhteessa tehdyn työn määrään eikä tulonlisäystä juurikaan tapahdu tehdystä työstä huolimatta. (emt. 40–41.)

Kaiken kaikkiaan työn tarjonnan teoria kuvaa yksinkertaistettuna yksilön työmarkkinakäyttäytymistä. Oletuksissa vapaa-aika määritellään hyödykkeeksi, joka lisääntyy työn vähenemisen seurauksena. Teoria ei huomioi esimerkiksi muuttuneiden työmarkkinoiden yksityiskohtia ja sosiaaliturvajärjestelmän erityispiirteitä, joissa lähes kaikki vaikuttaa kaikkeen. Teoria jättää ulkopuolelleen myös ne yksilölliset merkitykset, joita henkilöt työlle antavat. Tästä huolimatta teoria toimii hyödyllisenä välineenä taustalla kuvaamaan niitä yleisiä taloudellisia periaatteita, joiden voidaan ainakin jossain määrin katsoa ohjaavan ihmisten työmarkkinakäyttäytymistä.

3. Tutkimuskysymykset, aineisto ja analyysimetodi

Tässä kappaleessa esittelen tarkemmin aineistonkeruumenetelmäni, kerron itse aineistonkeruu- ja analyysiprosessista sekä analyysimetodistani. Tutkimukseni kannalta olennaisimmat tutkimuskysymykset olen muotoillut seuraavasti:

Millaisen roolin ja painotuksen työn tarjonnan teorian oletukset sosiaaliturvaetuuksien substituutiovaikutuksesta saavat ihmisten valinnoissa työn ja vapaa-ajan välillä? Missä määrin rationaliteettioletus näkyy ihmisten subjektiivisissa kokemuksissa työn ja työttömyyden välimaastossa sekä onko selvästi havaittavissa, että taloudellisilla tekijöillä olisi muita tekijöitä enemmän vaikutusta ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen? Lisäksi olen kiinnostunut erilaisista työllistymisen esteistä, joihin ihmiset ovat törmänneet ja merkityksistä, joita ihmiset työlle antavat.

3.1 Kirjoituspyyntö aineistonkeruumenetelmänä

Olen kerännyt tutkimusaineistoni kirjoituspyynnön avulla (liite 1). Perustin valintani sille, että kirjoittamalla kokemuksistaan henkilö pystyy varmistamaan anonymiteettinsa, jolloin kynnys tutkimukseen osallistumiseen saattaisi olla matalampi kuin esimerkiksi haastatteluissa. Haastatteluihin liittyy myös muita ongelmia kuten johdattelevat kysymykset. Ennakko-oletuksillani olisin saattanut vaikuttaa liikaa aineiston lopputulokseen mielipiteideni ja käsitysteni myötä. Kirjoituspyyntö ei tietenkään ollut yhtään sen varmempi tapa kerätä aineistoa, joten olin varautunut kirjoitusten määrän jäädessä liian vähäiseksi hyödyntämään myös valmista aineistoa. Halusin kuitenkin kerätä aineiston alusta asti itse, joten valmiin aineiston sijaan päätin laajentaa keruualuetta kirjoitusten määrän jäädessä aluksi vähäiseksi. Vastausten saamiseksi oli tärkeää saattaa kirjoituspyyntö sellaiseen kirjoitusasuun, että se on samalla ymmärrettävä, mahdollistava että rajaava. Lopullinen kirjoituspyyntö oli siinä mielessä onnistunut, että sain sen avulla tutkimuksen kannalta riittävän määrän vastauksia. Jälkikäteen en kuitenkaan itse ollut täysin tyytyväinen kirjoituspyynnön muotoiluun, sillä toisenlaisella kirjoitusasulla olisin voinut saada vielä enemmän erilaisia näkökulmia aihealueeseen.

Tämä kuitenkin kuuluu tutkimuksen luonteeseen, että jälkikäteen huomaa aikaisempien vaiheiden kohdat, joissa olisi voinut tehdä erilaisia ratkaisuja.

Kirjoituspyynnöllä kerättävän aineiston saamisen ollessa epävarmaa en halunnut rajata potentiaalista vastaajajoukkoa mitenkään erityisemmin, mutta koska ensisijaisena mielenkiinnon kohteena tutkimuksessani oli alun perin kannustavuus ja kannustinloukut työllistymisen näkökulmasta, näin parhaaksi rajata ainakin vanhuuseläkeläiset vastaajajoukon ulkopuolelle. Myös opiskelijat päätin jättää tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka myös heidän kohdallaan työntekoon liittyy kannustinkysymyksiä opintotukijärjestelmän tuloseurannan vuoksi. En myöskään halunnut rajata tutkimuskohdetani johonkin jo valmiiksi marginaalissa olevaan ryhmään, sillä näin sen voivan marginalisoida ryhmää entisestään.

Ennen aineistonkeruuta muodostin erilaisia ennako-oletuksia liittyen vastaajiin. Ajattelin kulttuuri- ja sukupuolisidonnaisten odotusten ja käytäntöjen mahdollisesti vaikuttavan myös vastaajien sukupuolijakaumaan. Tein oletuksen, että naispuolisia kirjoittajia tulee esiintymään aineistossani enemmän. Koulutustaustalla tai yhteiskuntaluokalla en uskonut olevan yhtä paljon vaikutusta siihen kirjoittaako henkilö vai ei. Nykyään koulutus ei takaa vakituista työpaikkaa valmistumisen jälkeen, jolloin monet korkeakoulutetutkin elävät sosiaaliturvan varassa. Vähän koulutettujen ihmisten kohdalla tämä korostuu entisestään. Korkeakoulutettujen voi toisaalta katsoa omaavan paremmat kirjoitus- ja itseilmaisun taidot, jolloin kynnyksensä vastaamiseen heidän kohdallaan on matalampi. Kaiken kaikkiaan työelämän muutos on tuonut tullessaan erilaiset projektinomaiset ja määräaikaiset työsuhteet, jolloin työllisyys ja työttömyys koskevat yhä laajempaa joukkoa useampaankin otteeseen vaihtelevasti elämän aikana. Myös itsensä työllistäjien määrä on lisääntynyt ja heidän kohdallaan tulojen epävarmuus tekee ansiotulojen sekä sosiaaliturvan yhdistämisen samalla välttämättömäksi, mutta myös erityisen haasteelliseksi.

Kirjoituspyynnössä pyysin ihmisiä kirjoittamaan vapaamuotoisesti omista kokemuksistaan ja näkemyksistään työnteon kannattavuudesta. Halusin ihmisten kirjoittavan omin sanoin ja niin, että he saisivat itse päättää mistä asioista he kirjoittaisivat. Vertaamalla kirjoituspyyntömenetelmää esimerkiksi haastatteluun, on ihmisellä kokemuksistaan kirjoittaessaan mahdollisuus muokata tekstiä ja täydentää sitä halutessaan myöhemmin. Haastattelutilanteessa saattaa paljon jäädä sanomatta jotain sellaista mitä olisi halunnut sanoa. Kirjoitettu teksti on yleensä myös harkitumpaa, sillä haastattelussa voi tulla enemmän esiin spontaaneja ilmauksia ja ns. ”lipsahduksia”. Jyrki Pöysän (2006, 228–230) mukaan myös kirjoittaminen voi kuitenkin olla spontaania ilman varsinaista prosessoin-

tia. Tämä näkyi omassa aineistossani niin, että osa teksteistä oli selkeästi kirjoitettu nopeasti ilman suurempaa prosessointia. Osassa taas tekstiä oli jäsenneily hyvinkin paljon ehjäksi kokonaisuudeksi.

Odotuksena oli, että kirjoittajat olisivat kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella erilaisten etuuksien varassa ja pohtisivat työn vastaanottamisen mielekkyyttä tai vastaavasti olisivat työssä yhdistellen ansiotuloja esimerkiksi niiden riittämättömyyden vuoksi erilaisiin etuuksiin. Jotta vastaaminen olisi helpompaa, olin laittanut kirjoituspyyntöön erilaisia esimerkkikysymyksiä, joiden kautta ihminen voisi tuoda näkökulmiaan esiin. Jälkikäteen suhtauduin osaan kysymyksistä kriittisesti, sillä osa niistä oli mielestäni hieman liian johdattelevia.

Kysymyksissä pyysin ihmisiä mm. kertomaan kokeeko kirjoittaja työn tekemisen tai vastaanottamisen olevan omassa elämäntilanteessaan kannattavaa, onko kirjoittaja joutunut kieltäytymään työstä sen kannattamattomuuden vuoksi, kokeeko kirjoittaja olevansa vastentahtoisesti työtön ja johtuuko tämä hänen mielestään enemmän huonosta työtilanteesta vai työn taloudellisesta kannattamattomuudesta, minkälaiset asiat kannustavat kirjoittajan mukaan työllistymään, onko kirjoittajan mielestä jokin tukimuoto erityisen ongelmallinen työllistymisen kannalta, mitä työn tekeminen kirjoittajalle merkitsee ja mikä on kirjoittajan mielestä kannustavaa sosiaaliturvaa. Kysymyksiä oli siis melko paljon, mutta halusin saada aineistosta esiin mahdollisimman monia eri näkökulmia aihealueeseen. Tarkoitus ei kuitenkaan ollut se, että kirjoittajan olisi pitänyt vastata kaikkiin kysymyksiin tai edes yhteenkään niistä. Kysymysten tarkoitus oli toimia apuvälineinä kirjoittamiselle. Silti monesta tekstistä kävi ilmi, että kirjoittaja vastasi kysymyksiin enemmänkin kyselynä kuin vapaamuotoisena kertomuksena. En kuitenkaan näe tätä ongelmallisena, sillä uskon kysymysten kuitenkin olleen helpottava tekijä kirjoittajalle luoden tekstille tietynlaiset puitteet. Jätin tarkoituksella kirjoituspyynnöstä pois tutkimukseni keskeisempiä käsitteitä kuten kannustinloukku, sillä koin sen mahdollisesti olevan liian etäinen ja vieras. Halusin kirjoituspyynnön olevan helposti lähestyttävä, ymmärrettävä ja jopa hieman provosoiva.

Yksi kirjoituspyynnön eettisestikin arveluttava osa oli se, että en aluksi tiennyt mihin ohjaisin ihmisiä jättämään vastauksiaan. Sähköpostin julkaiseminen ei ollut ongelma, mutta koska kirjoitusmahdollisuus oli tarjottava myös niille, jotka eivät sähköisiä välineitä hallitse, oli annettava myös jokin postiosoite. Oman henkilökohtaisen kotiosoitteeni julkaiseminen ei tullut kysymykseen jo pelkäämättä ammattini vuoksi. Yliopiston osoitteen antaminen olisi taas hankaloittanut omaa työtäni, sillä asun eri paikkakunnalla enkä olisi näin ollen helposti voinut käydä noutamassa saapuneita vastauk-

sia. Tämä olisi myös edellyttänyt vastaajilta postimaksun maksamista, koska minulla ei ollut mahdollisuutta varustaa kirjoituspyyntöjä myöskään vastauskuorien kera. Ainoaksi vaihtoehdoksi jäi siis työpaikkani eli sosiaaliaseman osoite, joka saattoi nostaa kynnystä vastaamiseen, koska ihmiset saattoivat olla epäuskoisia sen suhteen, että kirjoituksia käytettiin ainoastaan tutkimustarkoitukseen.

3.2 Aineistonkeruuprosessi

Aineistonani on kirjoituspyynnön (liite 1) avulla kerätyt, ihmisten omiin kokemuksiin ja näkemyksiin perustuvat kirjoitukset. Pääasiallinen aineistonkeruu tapahtui vajaassa kolmessa kuukaudessa, mutta otin lopulliseen aineistoon mukaan myös yhden hieman myöhemmin tulleen kirjoituksen. Keruuta varten hain aluksi tutkimuslupaa Helsingin kaupungilta, jossa työskentelin (ja työskentelen edelleen) aikuissosiaalityöntekijän tehtävissä sosiaalisen ja taloudellisen tuen puolella. Aineistonkeruu oman työpaikan kautta oli luonnollinen väylä, koska asiakaskuntani koostuu useimmiten ihmisistä, joita tutkielmani aihe vahvasti koskettaa. Helsingin kaupunki myönsi minulle tutkimusluvan koskemaan aineistonkeruuta Eteläisen sosiaaliaseman Kampin ja Kallion toimipisteissä²⁰.

Käytännössä aineistonkeruu sosiaaliasemilla tapahtui työntekijöiden välityksellä eli kaikki toimeentulotukipäätöksiä tekevät työntekijät (käsittäen siis sosiaalityöntekijät, sosiaaliohjaajat ja etuuskäsittelijät) joko lähettivät laatimaani kirjoituspyyntöä asiakkaille toimeentulotukipäätösten mukana tai tarjosivat sitä asiakkaille tapaamisilla. Ennen keruun aloittamista informoin työntekijöitä sekä kirjallisesti että henkilökohtaisella alustuksella tiimipalavereissa. Antamieni ohjeiden mukaan työntekijällä oli lupa käyttää omaa harkintaansa sen suhteen keille asiakkaille kirjoituspyyntöä tarjoaa. Harkinnalla tarkoitin sitä, että pidin ensinnäkin epätarkoituksenmukaisena tarjota kirjoituspyyntöä vanhuuseläkkeellä oleville, opiskelijoille tai henkilöille, joiden vastaaminen elämäntilanteen vuoksi olisi muutoin hyvin epätodennäköistä. Viimeksi mainittuihin kuuluivat esimerkiksi pitkään asunnottomana olleet ja pahasti päihdeongelmaiset ihmiset.

²⁰ vuoden 2012 alusta tapahtuneen organisaatiomuutoksen myötä on käytetty nimitystä palvelupiste. Vuoden 2013 alusta tapahtuneen sosiaali- ja terveysviraston yhdistymisen myötä nimitys saattaa edelleen muuttua. Toistaiseksi käytössä on palvelupiste-nimike.

Aineistonkeruu alkoi joulukuun 2011 alussa. On mahdotonta arvioida kuinka monta kirjoituspyyntöä lopulta sosiaaliaseman kautta asiakkaille lähti. En pyytänyt työntekijöitä tilastoimaan lähettämiään tai tarjoamiaan pyyntöjä. Jälkikäteen ajateltuna tämä olisi pitänyt tehdä. Vastausten vähäisen määrän vuoksi päätin laajentaa keruuta sosiaaliaseman ulkopuolelle. Ensin tarjosin kirjoituspyyntöä julkaistavaksi ilmaisjakelulehden Kirkko ja kaupunki- sanomat. Lehti julkaisi pyyntöni joulun alla 22.12.11. Sitä kautta sain muutamia vastauksia. Seuraavaksi olin yhteydessä sekä Kelan sanomiin, Helsingin sanomiin että Metro-lehden toimitukseen. Sekä Kelasta että Helsingin sanomista vastattiin ainoastaan, että heidän linjauksiensa mukaan kirjoituspyynnön kaltaisia juttuja ei julkaista. Metro-lehdestä ei aluksi vastattu mitään. Lopulta huomasin pääkaupunkiseudun Vartti-lehdissä ilmoitukseni.²¹ Ensinnäkään asiasta ei informoitu minua mitenkään ja toiseksi kirjoituspyyntö oli omavaltaisesti muokattu täysin erilaiseen kirjoitusasuun kuin alkuperäinen teksti. Tekstin ulkopuolelle oli jätetty mm. kaikki oleelliset tarkentavat kysymykset. Oikeastaan sillä haettiin vastausta ainoastaan kysymykseen sosiaaliturvan kannustavuudesta. Tämän kautta tulleet vastaukset olivatkin enemmän mielipidetyyppisiä, muutaman lauseen mittaisia kannanottoja eikä niinkään omakohtaiseen kokemukseen perustuvia pohdintoja. Jouduin tarkoin miettimään mitä näille vastauksille teki. Vaihtoehtoina oli jättää ne kokonaan analyysin ulkopuolelle tai lähettää kirjoittajille alkuperäinen kirjoituspyyntö ja selittää tilanne. Valitsin jälkimmäisen. Vastauksessa kerroin, että Vartti-lehdessä julkaistun jutun perusteella tulleet vastaukset ovat käyttökelvottomia, sillä ne voisivat vääristää tutkimustuloksia. Pyysin henkilöitä halutessaan vastaamaan uudestaan pohtien enemmän niitä kysymyksiä, joita alkuperäisessä kirjoituspyynnössä olin pyytänyt. Suurin osa näistä kirjoittajista vastasikin minulle uudestaan.

Näiden lisäksi kirjoituspyyntö julkaistiin mm. Tasavallan harjoittelijat ja tukityöllistetyt ry:n (THT ry) verkkosivustolla. Yksi kirjoittajista mainitsi tekstissään myös nähneensä kirjoituspyynnön (Vartin julkaisema versio) Iltalehden keskustelupalstalla. Itse en pyyntöä sinne laittanut, joten oletan jonkun Vartin ilmoituksen nähneen laittaneen sen sinne keskustelunherättäjäksi. Koska kaikissa kirjoituksissa ei ollut mainintaa siitä missä kirjoituspyyntö oli nähty, en voi yksilöidä montako vastausta mitään kautta tuli. Kuitenkin laskiessani ne, joissa maininta oli, antaa viitteen siitä, että vähiten vastauksia tuli sosiaaliaseman kautta. Tämä on melko ymmärrettävää, sillä potentiaalinenkin kirjoittaja on saattanut olla huolissaan kirjoituksen käyttötarkoituksista huolimatta siitä, että kirjoituspyynnössä on erikseen mainittu kirjoituksia käytettävän ainoastaan tutkimustarkoituksiin ja luot-

²¹ Vartti-lehti on osa Sanoma Kaupunkilehtiä, joka taas on osa Sanoma News Oy:tä. Sanoma News Oy on Suomen johtava sanomalehtikustantaja.

tamuksellisesti. Moni on saattanut kuvitella kirjoituksen esimerkiksi vaikuttavan kielteisesti omaan toimeentulotukipäätökseen tai muihin saamiinsa etuuksiin.

En voi myöskään olla varma siitä, että kaikki kirjoittajat olisivat helsinkiläisiä tai edes pääkaupunkiseudulla asuvia, vaikka ilmaisjakelulehdet ovat paikallisia ja muu keruu tapahtui Helsingin sosiaaliliaseman kautta. THT ry on kuitenkin valtakunnallinen ja myös ilmaisjakelulehdet ovat verkossa kaikkien luettavissa. Suurimmassa osassa teksteissä mainittu asumisen kalleus antaisi kuitenkin viitteitä siitä, että myös suurin osa vastaajista on kotoisin pääkaupunkiseudulta.

3.3 Vastaajaprofiilit

Kaiken kaikkiaan sain 40 vastausta, joista neljä on saman ihmisen kirjoittamia. Lopullisen aineiston ulkopuolelle olen jättänyt kolme kirjoitusta, jotka ovat olleet muutaman rivin pituisia, enemmänkin mielipiteitä tai kannanottoja, jotka epäilen tulleen vastauksina em. Vartin ilmoituksen perusteella. Aineiston ulkopuolelle jätetyissä teksteissä tuotiin lähinnä esiin, että työ pitää aina ottaa vastaan ja itsensä on elätettävä. Koska näissä teksteissä kirjoitettiin vain ”toisista” eikä omakohtaisista kokemuksista, eivät ne sopineet mielestäni aineistooni. Nämä kirjoittajat eivät myöskään vastanneet uudestaan, kun lähetin heille alkuperäisen kirjoituspyynnön, jossa pyysin heitä halutessaan kirjoittamaan omakohtaisista kokemuksistaan liittyen kannustavuuteen.

Osa teksteistä on melko lyhyitä ja ytimekkäitä, mutta osa on hyvinkin pitkiä, useamman sivun pituisia kirjoituksia. Suurin osa vastauksista on pidempiä, vähintään sivun mittaisia liuskoja. Vastauksista 32 tuli sähköpostitse, loput käsinkirjoitettuna postitse työpaikalleni. Käsinkirjoitetut tekstit kirjoitin puhtaaksi koneelle, koska sähköisessä muodossa niitä oli helpompi käsitellä.

29 vastaajista oli naisia, 7 miehiä ja loput eivät kirjoituksessaan maininneet sukupuoltaan. Suurin osa vastaajista on siis naispuolisia kuten osasin ennakoida. Ikä- ja sukupuolisidonnaiset odotukset ja käytännöt voivat vaikuttaa itsestään sekä kokemuksistaan kirjoittamiseen (Saarenheimo 1997, 69–70). Näin ollen ne voivat selittää naisten suurempaa osuutta kirjoittajissa. Voidaan myös vetää karkeita johtopäätöksiä siitä, että miehille työ merkitsee keskimääräisesti enemmän tai he kokevat työt-

tömyyden kautta enemmän riittämättömyyttä kuin naiset. Miehillä on suurempi tarve tulla toimeen omillaan ja ”pärsjätä”. Miehinen itsetunto perustuu itselle ja toisille annettuihin miehisyiden näyttöihin (Heinonen 2006, 229–232), joka voi myös liittyä miesten vähäiseen osallistumiseen tässä tutkimuksessa, jossa avainsanana on työ.

Vastaajien iät vaihtelivat 30 ikävuodesta 70 ikävuoteen. Yli puolet jätti ikänsä mainitsematta, mutta kirjoitusten sisällön perusteella voi tulkita heidän olevan suurimmaksi osaksi yli 50-vuotiaita. Alle 30-vuotiaita ei ikänsä kertoneissa kirjoittajissa ollut. Tässä kohtaa täytyy huomioida, että sosiaalisen median kautta lähetetyt kirjoituspyynnöt eivät tavoittaneet esimerkiksi ollenkaan opiskelijoita, joihin melko suuri osuus alle 30-vuotiaiden ikäluokasta lukeutuu. Samoin voisi kuvitella, että ilmaisjakelulehtien lukijakunta on varttuneempaa. Tämä on kuitenkin vain henkilökohtainen ennakkokäsitykseni asiasta.

Vastaajista suurin osa ei myöskään mainitse koulutustaustaansa. Kirjoittajista kuitenkin 7 kertoo omaavansa ylemmän korkeakoulututkinnon, neljä mainitsee toimivansa tai toimineensa yrittäjinä, 5 kertoo omaavansa ammattitutkinnon ja yksi kirjoittajista on opiskelija, jolla ei opintoetuuksia ole enää käytössä. Olen ottanut opiskelijan mukaan, koska käytännössä hän ei ole enää opintoetuuksien piirissä. Vastaajajoukossa suurin osa oli työelämän ulkopuolella useista eri syistä. Kaksi mainitsi olevansa työkyvyttömyyseläkkeellä, yksi äitiyslomalla, yksi tukityöllistettynä, yksi sairauspäivärahalla, kuusi työttömänä, kaksi eläkkeellä, kaksi osatyökyvyttömyyseläkkeellä, kaksi työelämässä, kaksi itsensä työllistäjää ja yksi kotihoidontuella. Johtotehtävissä ei kukaan kertonut olevansa, mutta muuten vastaajakunnan yhteiskunnallinen asema vaihteli hyvin paljon.

Lähtökohtani aineistossani on se, että kaikki kirjoittajat ovat omakohtaisesti olleet tai ovat edelleen tilanteessa, jossa työn vastaanottaminen ei kannata tai on vähintäänkin kyseenalaista. Kirjoittajat ovat siis erilaisissa (kannustin)loukuissa erilaisista syistä ja näistä tilanteista ulospääseminen edellyttäisi sosiaaliturvajärjestelmän ja työmarkkinoiden yhteensovittamisen kriittistä tarkastelua. Osa kirjoittajista ilmaisi suoraan haluavansa tuoda havaitsemiaan epäkohtia julki ja näin ollen vaikuttaa sosiaaliturvajärjestelmän ja työmarkkinoiden sekä niiden yhteensovittamisen ongelmiin.

3.4 Aineiston analyysimetodina sisällönanalyysi

Laadullisen eli kvalitatiivisen analyysin piirteisiin kuuluu se, että sitä on mahdotonta erottaa muusta tutkimusprosessista erilliseksi osaksi, sillä analyysi alkaa ensikohtaamisessa aineiston kanssa. Pystyin siis tekemään ensimmäisiä havaintoja ilmiöiden toistuvuuden, useuden, jakautumisen ja erityistapausten perusteella jo siinä vaiheessa, kun ensimmäistä kertaa aineistoa kävin läpi. Luin lähetettyjä kirjoituksia siinä järjestyksessä, kun niitä sain. Syntyneistä havainnoista pystyin tyypittelemään ja hahmottelemaan malleja, jolloin myös itse aineiston analyysi tapahtui yleensä aineiston ja koko sen kontekstin läheisyydessä. Aineiston säilyminen sanallisessa muodossa voidaan lukea laadullisen tutkimuksen hyvänä puolena. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 136.)

Laadullisessa tutkimuksessa on lukuisia analyysimenetelmiä eikä ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa analyysitapaa. Olen valinnut analyysimenetelmäkseni teoriasidonnaisen sisällönanalyysin, jolloin analyysissa on teoreettisia kytkentöjä, mutta se ei suoraan nouse teoriasta tai pohjaudu siihen vaan tarkastelee tekstianalyysin avulla inhimillisiä merkityksiä. Aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä, ja sen tarkoituksena on luoda sanallinen ja selkeä kuva tutkittavasta ilmiöstä. Teoreettisena viitekehyksenä toimii työn tarjonnan teoria, johon peilaan aineistostani esiin nousevia asioita.

Aineiston luokittelu on välttämätöntä, jotta voi vertailla aineiston eri osia toisiinsa tai tyypitellä tapauksia. Se luo pohjan, jonka varassa kirjoituspyyntöaineistoa voidaan myöhemmin tulkita sekä tiivistää ja yksinkertaistaa. Luokittelua tehdään päättelyn avulla, ja sen jälkeen aineisto järjestetään uudelleen laaditun luokittelun mukaisesti. Päättely voi olla joko induktiivista eli aineistolähtöistä, abduktiivista eli teorialähtöistä tai teoriasidonnaista. Luokittelun onnistumista tulee pohtia tässä vaiheessa, ja usein luokkia joutuukin sekä yhdistelemään että pilkkomaan uusiin luokkiin. Analyysin lopullinen tavoite ei ole luokittelun ja aineiston koodaaminen muodostettuihin luokkiin vaan niitä voidaan pitää välineinä tulevan analyysin rakentamiseen. Yhdistelyn jälkeen pyritään löytämään luokkien esiintymisen välille samankaltaisuuksia tai säännönmukaisuuksia. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 147–149.) Keskeisimpien luokkien poimiminen aineistosta osoittautui haasteelliseksi tehtäväksi. Poimin teksteistä ”puhetta” kannustavuudesta ja luokittelin löytämiäni kirjallisia ilmauksia etsien niistä eroja ja yhtäläisyyksiä. Yritin poimia asioita, jotka nousevat selkeästi ja toistuvasti

esiin. Anni Vilkon (1997, 97–98) mukaan kirjoituksen osia ovat sekä ne, jotka kirjoittaja tekstiinsä sisällyttää, että ne, jotka lukija (tässä tapauksessa minä tutkijana) löytää.

Sisällönanalyysissä aineistosta etsitään erilaisia merkityksiä. Analyysissä olen antanut erilaisille ilmauksille merkityksiä eli koodeja. Näiden koodien antaminen on tapahtunut lukemalla ilmauksia kannustavuuden näkökulmasta. Analyysiyksikön määrittäminen on aina ensimmäinen tehtävä ennen itse analyysiin ryhtymistä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112). Analyysiyksikkö voi olla esimerkiksi yksittäinen sana, lause, lauseen osa tai useiden lauseiden ajatuksellinen kokonaisuus. Kannustavuus terminä on siis sisällönanalyysini analyysiyksikkö yhdessä ajatuskokonaisuuden kanssa. Tämän jälkeen olen pelkistänyt aineistoani, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että aineistosta on karsittu pois kaikki epäolennainen. Toisin sanoen olen tiivistänyt ja pilkkonut aineistoani tutkimustehtäväni ohjaamana. Olen etsinyt aineistosta osia, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiini. Nämä osat ovat analyysiyksiköitä, joita olen ryhmitellyt niiden yhtäläisyyksien ja erojen mukaan. Ryhmittelyn tuloksena on syntynyt erilaisia luokkia, joita olen jaotellut ylä- ja alaluokkiin, nimennyt ne ja luonut niille käsitteen. Käsitteet toimivat tutkimustulosten runkona pääotsakkeina. Koko sisällönanalyysi perustuu siis ilmiöiden abstrahointiin eli tutkimuksen kannalta olennaisen tiivistämiseen ja tätä olennaista selventämään luodaan teoreettisia käsitteitä. Käsitteistä syntyvän käsitejärjestelmän ja teemoittelun kautta pyrin tutkijana kuvaamaan tutkimaani ilmiötä. (emt. 111–117.)

4. Kannustin- vai lannistinjärjestelmä?

Mika Vuorela (2009, 41–42) näkee työikäisten kansalaisten jäävän työelämästä syrjään yleensä kolmella tavalla. Kahta näistä tavoista voidaan hänen mukaansa pitää syrjäyttämisenä ja kolmatta ainakin jossain määrin vapaaehtoisesti syrjään jäämisenä. Sosiaalisiksi ongelmiksi syrjäytyminen muodostuu silloin kun ihminen syrjäytyy palkkatyöstä pitkäaikaistyöttömäksi tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Vapaaehtoista syrjään jäämistä kuten kotityötä tai opiskelua voidaan tässä mielessä pitää enemmänkin yksilöllisten valinnanmahdollisuuksien käyttämisenä.

Työelämän muutosten kompleksista luonnetta kuvastaa hyvin tilanne, jossa työmarkkinoilla vallitsee samanaikaisesti työvoimapula ja pitkäaikaistyöttömyys. Työtöntä väestöä on yritetty suitsia töihin mm. erilaisten kannustimien avulla työllistymistavoitteiden saavuttamiseksi. Kannustimien lisääminen onkin hyvä tavoite, mutta millaisina kannustimet näyttäytyvät niiden henkilöiden näkökulmasta, keihin niillä yritetään vaikuttaa? Järjestelmä on monimutkainen kokonaisuus, jossa hyväksi tarkoitettu yksi kannustin saattaa mitätöityä toisen liikkuvan osan vaikutuksesta. Tällöin kannustavuus voi jäädä yksilön arjessa vain kaukaiseksi haaveeksi jos yksilö kannustavuuden sijaan kohtaa omasta sinnikkyystään huolimatta lannistavuuden kulttuurin. (emt. 42.)

Esittelen tässä kappaleessa aineistoni tutkimustulokset, jotka pohjautuvat ihmisten itsensä kertomiin kokemuksiin ja näkemyksiin. Sisällönanalyysin kautta olen luokitellut ja käsitteellistänyt tulokset aineistosta esiin nousseista kannustintekijöistä, joilla kirjoittajien mukaan on vaikutusta heidän työmarkkinakäyttäytymiseensä ja jotka toimivat työllistymisen esteinä. Nämä tekijät toimivat kappaleen pääotsakkeina, jotka on vielä tarvittaessa jaettu omiin alaotsakkeisiinsa sisällön laajuuden vuoksi. Ensimmäisen pääotsakkeen alle olen analysoinut merkityksiä, joita ihmiset ovat kirjoituksissaan antaneet työlle. Tämä poikkeaa muista alaotsakkeista siinä mielessä, että se ei ole varsinaisesti yksittäinen tyytely ja aineistosta esiin noussut tekijä, joka toimisi esteenä työllistymiselle tai negatiivisena kannustinvaikutuksena. Olen sen halunnut tuloksiin kuitenkin sisällyttää omana alakappaleenaan, koska työn merkitystä pohdittiin aineistossa hyvin laajasti ja sillä on merkittävä rooli tietenkin koko kokonaisuudessa. Suorat lainaukset kirjoittajien kertomuksista olen kursivoinut lainausmerkkien sisään erottaakseni kirjoitukset näkymään selkeästi omasta tekstistäni. Rärkeimmät kirjoitusvirheet olen korjannut helpottaakseni tekstin lukemista, mutta virheet, jotka eivät olennaisesti vaikuta tekstin lukuasuun, olen jättänyt lainauksiin sellaisinaan. Mikäli lainauksessa on välistä

jätetty yksittäisiä sanoja tai lauseita pois, on kohtaan merkitty (...). Kirjoittajien taustatietoja en ole tunnustettavuussyistä merkinnyt millään tavalla lainausten yhteyteen.

4.1 Työn merkityksestä

Kirjoitusten pohjalta saa kokonaiskuvan, että työtä arvostetaan ja sitä halutaan tehdä. Kaikki työelämän ulkopuolella erinäisistä syistä olevat kirjoittajat kokevat olevansa jossain määrin vastentahotoisesti työttöminä. Kirjoitukset tuovat hyvin esiin sen, minkälaisia merkityksiä ihmiset työlle yleisellä tasolla antavat. Kuvaavin käsite työn merkitykselle on *osallisuus*, joka toistui suurimmassa osassa kirjoituksista. Työelämässä mukana oleminen saa ihmisen tuntemaan itsensä hyväksytyksi, ”normaaliksi” ja osaksi yhteiskuntaa. Työn ja verojen maksamisen kautta ihminen kokee antavansa panoksensa yhteiseen ”hyvään” ja olevansa tätä kautta hyödyllinen ja tärkeä osa yhteiskuntaa. Jotkut työttömistä tai vajaatyökykyisistä kertovat tehneensä vapaaehtoistyötä tai muuta ilmaistytöä, jotta tuntisivat itsensä tärkeäksi. Seuraava lainaus on 35-vuotiaana työkyvyttömyyseläkkeelle joutuneen naisen kirjoituksesta:

”kyllä työpitoinen osallistuminen ja itsensä tarpeellisena kokeminen on melko tärkeää. Ihminen repsahtaa aivan kunnottomaksi jos vedotaan psyykeeseen tms. ja hyllytetään tarpeettomien ihmisten kastiin. Saisipa jostain virikkeen muuten vaan osallistumisiin jälleen tai jos pääsisi Kelan kuntoutukseen tai ryhtyisi roskankeruuseen jälleen tms.”

Kirjoituksessa puhutaan osallistumisesta ja itsensä tarpeelliseksi kokemisesta. Samalla kirjoittaja kokee tulleen luokitelluksi tarpeettomaksi saatuaan päätöksen työkyvyttömyyseläkkeestä. Kirjoittaja on mm. keräillyt roskia tienvarsilta kokeakseen itsensä osalliseksi ja tärkeäksi. Nainen käyttää sanaa ”osallistuminen” moneen kertaan, kuten seuraavassa lainauksessa, jossa korostuu myös oma-toimisesti toimeen tulemisen tärkeys ja kokemus joukkoon kuulumisesta.

”Olisi työnteko merkinnyt samaa kuin ennenkin. Pois kotoa muiden ihmisten ilmoille, leipä itse ansaitusti ja voisi osallistua siinä missä muutkin, valitella veroista, naureskella väsymistä tai muita pulmia...”

Myös kolme seuraavaa lainausta kuvaavat hyvin työn merkitystä ihmisille. Ensimmäisen on kirjoittanut itsensä työllistävä kuvataiteilija, joka liittyy työn tekemisen *aktiivisuuteen*. Työmarkkinoiden ulkopuolella olemisen (joka yleensä tarkoittaa myös sosiaalietuuksien varassa elämistä) hän näkee haitallisena ihmisen itsetunnolle ja minäkuvalle. Moni kirjoitus ottikin kantaa siihen, miten lannistavaa itsetunnolle on lähettää lukuisia työhakemuksia eri paikkoihin ja saada kaikista kielteinen vastaus. Monen sinnikkyys loppuu jossain vaiheessa ja työttömyys pitkittyy juuri tästä syystä. Monissa tapauksissa työttömyyden pitkittyessä ihminen saattaa alkaa oireilla eri tavoin ja ihmisen itsensä kokema hyvinvointi alenee (vrt. Lahelma & Kangas 1989; Alm 2001). Jälkimmäisessä lainauksessa kirjoittaja epäileekin mielenterveysongelmien lisääntymisen johtuvan monesti juuri siitä, että työmarkkinoiden ulkopuolella oleva ihminen ei koe itseään enää täysivaltaiseksi kansalaiseksi, koska ei tunne itseään hyväksytyksi ja normaaliksi. Vaikka lainauksessa ei käytetä sanaa syrjäytyminen, voidaan yksinäisyyden käsitteen olevan tässä tapauksessa rinnastettavissa syrjäytymisen käsitteeseen, sillä syrjäytyminen voidaan määritellä mm. yksilöä yhteisöön yhdistävien siteiden heikkenemisenä.

”Työn tekeminen merkitsee minulle aktiivisena oloa ja omaa panostani maailmaan. Sosiaalietuuksien varassa eläminen on pidemmän päälle haitallista itsensä työllistävän itsetunnolle ja minäkuvalle. Taiteentekemisestä saatu pienikin rahallinen korvaus on tärkeä viesti työn ja ammattikunnan arvostuksesta.”

”Työ on merkityksellistä sosiaaliselta, taloudelliselta sekä itsetunnon kannalta.”

”Ihminen tarvitsee toimintaa ja ennen kaikkea sellaista toimintaa, missä hän tapaa muita ihmisiä ja tuntee olevansa yhteiskunnan täysvaltainen kansalainen. Mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet. Lisääntymisen syynä saattaa olla yksinäisyys ja tunne siitä, että ei ole hyväksytty joukkoon.”

Heikki Ervasti (2004, 298–318) on tutkimuksessaan analysoinut työttömyyden vaikutusta subjektiivisen hyvinvoinnin kokemukseen vertailemalla kahta aikaisempaa teoriaa keskenään. Toinen teorioista on deprivatioteoria, jonka mukaan työttömyys aiheuttaa psyykkisiä ja psykososiaalisia ongelmia, koska työ ei enää tarjoa rutiininomaista ajankäyttöä, kollegoiden kanssa jaettavia yhteisiä kokemuksia ja oman henkilökohtaisen identiteetin rakentamiseen tarvittavia välineitä. Insentiviteorian näkökulmasta tilanne näyttää päinvastaiselta. Työnteoriasta²² lähellä olevan insentiviteorian näkemys työttömyydestä on, että se on vapaaehtoista. Syyksi nähdään tyytyväisyys tilanteeseen, jonka mm. työttömyysturvan negatiiviset kannustinvaikutukset voivat saada aikaan.

Ervastin (emt. 298–318) vertailu on osoittanut, että työttömien subjektiivinen hyvinvointi on selvästi heikompi kuin työssäkäyvän väestön. Hyvinvoinnin aleneminen ei kuitenkaan ole seurasta itse työttömyydestä vaan työttömyyden aiheuttamista muista tekijöistä kuten taloudellisen tilanteen heikentymisestä. Insentiviteoria asettuu tässä mielessä peruslähtökohdiltaan kyseenalaiseen valoon mikäli työttömyydellä ja sen mukanaan tuomilla muilla tekijöillä on hyvinvointiin alentava vaikutus. Teorian ajatus työttömien kannustamisesta toimeentuloturvan heikennyksillä on ristiriidassa sen ajatuksen kanssa, että työttömyys olisi vapaaehtoista tyytyväisyyden vuoksi. Miksi kukaan tietoisesti tekisi valinnan työttömyydestä jos tietäisi sen alentavan omaa hyvinvointia? Toisaalta Ervasti löytää yhteneviä piirteitä omista löydöksistään insentiviteoriaan esimerkiksi kysymyksessä työhön sitoutumisessa. Ervastin mukaan on luonnollista, että työttömyyden myötä ihminen joutuu pakostakin etsimään elämälleen uutta sisältöä työn sijaan, ja tässä kohtaa saattaa koko arvomaailma muuttua vähemmän työkeskeiseksi. Tämä voidaan nähdä työttömyyteen sopeutumisenä. Täytyy kuitenkin huomioda, että se ei tarkoita sitä, että vähempi työsitoutuneisuus toimisi työttömyyden aiheuttajana.

Monet kirjoitukset ottivatkin vahvasti kantaa palkkatyön rooliin ihmisarvon määrittäjänä. Seuraavassa lainauksessa puhutaan osallisuuden lisäksi ihmisarvosta, joka kirjoittajan mielestä näyttää olevan saavutettavissa paremmin työn kautta. Suomessa vallitsee edelleen vahvat protestanttisen työetiikan perinteet ja työtä on pidetty avainroolissa Suomen menestyksen tiellä sen kehittyessä agraariyhteiskunnasta yhdeksi maailman kilpailukykyisimmistä valtioista. Kirjoittaja vihjaa myös huonoista kokemuksista työ- ja elinkeinotoimiston asiakkaana ja kotiäitinä, joista jälkimmäiseen monesti liittyykin negatiivinen kaiku kiistellessä lasten kasvatuksesta ja naisten työssäkäynnistä.

²² ks.. Mortensen 1977.

”Työ antaa mahdollisuuden tuntea itsensä tärkeäksi osaksi yhteiskunnan toimintaa. Se antaa ihmisarvon, jota kotiäitinä ja varsinkaan työvoimatoimiston asiakkaana ei aina tunne omaavansa.”

Kuten edellisissä lainauksissa, monissa muissakin kirjoituksissa olivat kirjoittajat sitä mieltä, että ihminen tarvitsee sosiaalisia verkostoja ympärilleen ja työ on usein tärkeä osa niiden rakentamisessa. Työn kautta luodaan verkostoja ja kontakteja, ja koetaan olevan osa jonkinlaista yhteisöä. Ihminen etsii tarkoitusta elämäänsä ja olemiseensa myös työn kautta, mikä voidaan nähdä oman identiteetin rakentamisena.

”Työn tekeminen on hyvä sosiaalisten kontaktien takia ja myös taloudellisesti. Joskus työttömänä tuntee turhautumista, varsinkin, kun harrastukset ovat rajoitetut vaivojen takia. Oikeanlainen työ antaisi jonkinlaista tarkoitusta olemiseen.”

Työn kautta ihminen myös toteuttaa itseänsä. Suurin osa kirjoittajista mainitsee kirjoituksissaan kaipaavansa työssään jonkinlaisia haasteita ja ennen kaikkea kokemusta työn merkityksellisyydestä. Ihminen haluaa, että tehdystä työstä jää jonkinlainen jälki, ja sen pitää olla jollakin tavalla tärkeätä joko ihmiselle itselleen, koko yhteiskunnalle tai parhaassa tapauksessa molemmille. Muussa tapauksessa työ voi antaa turhautumisen kokemuksen ja tehdä siitä vastenmielistä. Pelkkä rahallinen korvaus työstä ei riitä kaikille tai ainakin pyrkimyksenä on työtä etsittäessä ensisijaisesti löytää työ, jossa viihtyy. Toimeentulo ei näin ollen ole kaikille se ensisijainen tekijä työtä hakiessa kuten seuraava lainaus osoittaa:

”Toki olen sen verran kunnianhimoinen, että toivoisin työn olevan minulle muutakin kuin toimeentulo. Siksi pyrkisin itse vaikuttamaan siihen, mihin menen töihin, etten joutuisi ns. vain ottamaan jotain vastaan mitä tarjotaan. Voin henkisesti huonosti, jos en saa työssä toteuttaa itseäni.”

Edellisestä lainauksesta voidaan myös päätellä, että työn takaama toimeentulo nähdään asiana, jonka pitäisi toteutua. Näinhän asia ei kuitenkaan aina välttämättä ole.²³ Kirjoittaja itse toivoo työn olevan ”muutakin” kuin toimeentulo. Kirjoituksen sanavalinnoista voi karkeasti päätellä, että kirjoittaja on realistinen sen suhteen, että joskus työ voi tarkoittaa pelkkää toimeentuloa ja mitä tahansa työtä voi juuri toimeentulon vuoksi joutua ottamaan vastaan tietyissä tilanteissa. Tämän kirjoittaja kuitenkin näkee haitallisena omalle hyvinvoinnilleen, sillä hän katsoo itsensä toteuttamisen työssä ensiarvoisen tärkeäksi. Myöhemmin sama kirjoittaja kuitenkin toteaa, että myös mahdollisuus itsensä toteuttamiseen työn ulkopuolella riittäisi jos se olisi taas taloudellisesti mahdollista.

”Työn tekeminen merkitsee taloudellista turvaa, rutiinia, mahdollisuutta toteuttaa itseään joko työssä, tai sitten toimeentuloa niin, että on varaa toteuttaa itseään työn ulkopuolella. Koen työnteon hyvin henkilökohtaisella tasolla, enemmän kuin koko yhteiskuntaa hyödyttävänä asiana.”

Vastoin yleistä ajattelua, työtä tehdään ja halutaan tehdä, vaikka se olisi taloudellisesti kannattamatonta. Kirjoituksissa tuodaan vahvasti esiin sitä, että aina työ ei kannata taloudellisesti, mutta työruutiinit ja aktiivisuus sekä työn kuntouttava luonne nähdään henkisesti niin tärkeäksi, että työtä tehdään mieluummin kuin ollaan tekemättä mitään. Jälkimmäisen lainauksen kirjoittaja kertoo, että työstä huolimatta hän on edelleen taloudellisessa ahdingossa.

”Monesti ns. huonoarvoisempikin työpaikka on mielenterveydelle parempi vaihtoehto kuin kotona istuminen.”

”Työ on tarjonnut minulle monia elämyksiä ja sillä on kuntouttava elementti.”

²³ Kts kappale Matalat palkat ja työtä tekevät köyhät.

”Minun taustani muotoutui avoeron jälkeen kolmeksi vuodeksi melko pahaksi. Ensisuojan lattialta olen noussut seisomaan ja köyhyyden tunnen teoriassa ja käytännössä. Vieläkään työnteko ei taloudellisesti kannata, mutta henkinen hyvinvointi lisääntyy sen verran kun se nyt mahdollista. Taloudellinen ahdinkotila ei ole paljon parantunut. Muutama satanen enemmän kuin tuilla.”

Työn nähdään helpottavan myös monissa muissa käytännön asioissa kuten asunnon saamisessa ja terveystalveluiden piiriin pääsemisessä. On sitten kyse vuokra-asunnosta tai omistusasunnosta, on asunnonhakijan statuksella valtava merkitys. Työtön ja tuloton ei saa pankista lainaa omistusasuntoa varten ja vuokramarkkinoilla työssäkäyvä ihminen on aina ensisijainen vaihtoehto työttömään hakijaan nähden.

”Jos ei ole työtä taloudelliset sekä terveydelliset asiat nousevat välillä ylitsepääsemättömiksi esteiksi. On vaikea saada esim. vuokra-asuntoa jos ei ole työtä sekä kunnan terveydenhuoltoa, ilmaista ainakaan, koska on vähän rahaa jos ollenkaan.”

Nykyään keskustellaan paljon työssäkävien ja työttömien terveyseroista eikä suotta. Työssäkävylä on useimmiten lakisääteinen oikeus päästä työterveyspalveluiden piiriin, mitkä on ostettu yleensä yksityiseltä sektorilta. Monissa suurimmissa työterveyspalveluissa tuottavissa yksiköissä ajan saa yleensä halutessaan samalle päivälle. Samaan aikaan julkinen sektori kärsii lääkäripulasta ja on aliresursoitu kysyntään nähden.²⁴ Käytännössä tämä tarkoittaa, että työtön ja tuloton saattaa joutua odottamaan lääkäriaikaa kohtuuttoman kauan. Samasta syystä hoitoon ei välttämättä viitsitä edes hakeutua ajoissa vaan vasta sitten, kun on aivan pakko. Viivyttely hoitoon hakeutumisessa pahentaa terveydentilaa tietenkin entisestään ja myös tämän voidaan katsoa olevan syy kasvaville terveyseroille. Työttömyys vaikuttaa terveyden lisäksi myös ammattitaitoon, joka alasta riippuen saattaa ruostua varsinkin työttömyyden pitkittyessä ja tekee työllistymisestä entistä hankalampaa:

²⁴ Esim. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tiedote?id=32869 (THL).

”Ehkä on työtaidot ja muu olo hieman repsahtanut pitkän yksinolon aikoina.”

”Ammattitaito sekä terveys rapistuu. Hyvä ettei ”vanhakin ammatti” jo alta mene.”

Työ luo tietynlaista säännöllisyyttä elämänrytmiin, mikä osaltaan opettaa joidenkin kirjoittajien mielestä arvostamaan mm. vapaa-aikaa eri tavalla. Säännöllisyys poistaa epävarmuustekijöitä, joita työttömyys aiheuttaa kuten esimerkiksi taloudellisia ongelmia. Kuten myös aikaisemmin todettiin, voi työttömyys varsinkin pitkittyessään aiheuttaa monia eri ongelmia taloudellisen ahdingon lisäksi, mitkä olennaisesti vaikuttavat ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Alla olevat lainaukset antavat vihjeitä siitä, että työelämän ulkopuolella oleminen voi tuoda mukanaan mm. uniongelmia, ruokahaluttomuutta ja yleistä vetäytymistä esimerkiksi harrastusten parista. Myös itsestään huolehtiminen ja yhteydenpito ihmisiin voivat jäädä pidentyneen työelämästä poissaolon seurauksena.

”Paras muisto työssäoloajoista oli myös lama-aikojen ja vapaa-ajan arvostus...

Ja miten hohtavatkaan ne ajat kultaisina nyt, kun tuli työstä väsyneenä kotiin, sai ja jaksoi hyvin nukkua yön yli, ruoka maistui ja seuraavan päivän tehtävät odotti. Työtä oli sopivasti, se ei kuormittanut liikaa, jäi aikaa myös käydä uimassa tms. harrastuksiin ja tuttujen tapaamisiin.”

”Alussa jaksoin hyvin huolehtia omasta kunnosta ja muusta hyvinvoinnista ja pitää yhteyksiä tuttuihin. Eli en kovin suosittelisi sosiaalietuuksia, suosittelisin jonkinlaista työllistymisosallistumista.”

4.2 Työmarkkinoiden rakenteelliset ongelmat

Työmarkkinoiden epäkohdat nousivat kirjoituksissa eniten esiin selitettäessä syitä työmarkkinoiden ulkopuolella olemiselle. Aineistoni 20 kirjoitusta otti jollakin tavalla kantaa johonkin työmarkkinoiden rakenteisiin liittyviin tekijöihin. Olen tulkinut teksteissä korostetut asiat työmarkkinoista kumpuavina työllistymisen esteinä ja kannustinongelmina. Olen jaotellut nämä tekijät alaotsakkeiksi laajan kokonaisuuden jäsentämiseksi.

Matalat palkat ja työtätekevät köyhät

Kirjoituksissa pohdittiin ensinnäkin sitä, että useimmiten köyhät perusturvan varassa elävät ihmiset eivät ole kouluttautuneita, jolloin heidän mahdollinen työllistyminen tapahtuu usein matalapalkka-aloille. Toisaalta myös korkeakoulutettujen työttömyys on noussut reilusti ja yhä useampi korkeakoulutettu elää myös perusturvan varassa.²⁵ Matalapalkka-aloilla esiintyy normaalia useammin lisäksi osa-aikaista työtä, jolloin kuukausiansiot jäävät entistä matalammiksi. Mikäli siis tarjolla oleva työ on osa-aikainen työsuhde matalapalkka-alalla, on taloudellisesti kannattavampaa olla monen kirjoittajan mielestä ottamatta sitä vastaan ja pysyä sosiaaliturvaetuksien varassa. Matalien ansiotulojen merkitystä työn vastaanottamisen kannattavuuteen pohti kirjoituksessaan mm. parturikampaajana 10 vuotta työskennellyt nainen seuraavalla tavalla:

”Palkan tulisi olla sellainen, että se motivoisi lähtemään töihin. Palkasta pitäisi jäädä edes 100–200 euroa kuussa harrastuksiin, matkoihin yms. mukaviin asioihin. Jos kaikki menee vuokriin ja ruokaan, ihminen väsy. Suomessa on varmasti paljon juuri sellaisia köyhiä, jotka tekevät raskasta työtä pitkiä päiviä ja mitään ei jää säästöön.”

Nainen kertoi palkallisena ollessaan saaneensa liiton työehtosopimuksen mukaista taulukkopalkkaa. Palkka oli kuitenkin hyvin pieni, työ oli sekä henkisesti että fyysisesti raskasta, päivät saattoivat

²⁵ <http://www.verkkouutiset.fi/index.php/talous/9-talous-paa uutinen/115757-korkeakoulutettujen-tyottomuus-te-n-mukaan-rajussa-kasvussa>.

olla hyvinkin pitkiä ja lakisääteisiä taukoja ei välttämättä ehtinyt pitää. Tästä lannistuneena nainen kertoi ottaneensa ”vahingossa” yrittäjän roolin, väsyi ja joutui sairauslomalle. Kokemuksen opettamana nainen toteaa kirjoituksessaan oltuaan nyt äitiyslomalla:

”En ryhdy töihin olemattomalla palkalla, koska väsyin silloin itseni. Ehkä kouluttau-
dun lisää, hankin uuden ammatin. Teen muutoksia elämässäni. Eli sosiaaliuuteni
olivat tässä elämäntilanteessa riittävät. Minulla on tosin työssäkäyvä aviomies. Ehkä-
pä yksineläjällä ja yksinhuoltajalla olisi ollut erilainen tilanne...
Jos vertaan työtulojani ja etuuksia. Etuudet ovat aika hyvät siihen nähden, että nyt
olen voinut hoitaa itseäni ja keskittyä omaan hyvinvointiini ja perheeni hyvinvointiin.
Työssäni en olisi jaksanut. Niin pieni palkka ei kannusta suuriin ponnisteluihin työ-
elämässä.”

Kirjoittaja kertoo tulleen taloudellisesti kohtalaisesti toimeen sairauspäivärahalla ja nyt ollessaan äitiyslomalla. Samalla kirjoittaja on pystynyt keskittymään enemmän omaan hyvinvointiinsa ja terveyteensä. Hän kuitenkin uskoo työssäkäyvän puolison olevan helpottava tekijä ja arvioi tilanteen olevan hankalampi yksinasuvien ja yksinhuoltajien kohdalla. Hakijan kirjoituksessa tuleekin hyvin esiin valinnat, joita ihminen tekee pohtiessaan päätöstä työn ja vapaa-ajan välillä. Kirjoittaja itse asettaa oman ja perheensä hyvinvoinnin työn edelle, mutta kuitenkin tiedostaa, että vaihtoehto ei välttämättä ole kaikille muille yhtä realistinen ja toteutettavissa.

Vuoden 2012 lopussa suomalaisen mediaanipalkka oli tilastojen mukaan noin 2 800 euroa kuussa.²⁶ Kirjoittajien teksteissä kuukausiansiot näyttävät reilusti pienempinä ja palkan pienuus nostaa kynnystä hakeutua töihin. Verojen jälkeen käteen jäävä palkanosuus jää monesti kynnyspalkan tasolle tai jopa alittaa sen. Yksi kirjoittajista kertookin, että voisi harkita työhön hakeutumista jos siitä maksettaisiin ”oikeata” palkkaa. Työntekoa ei nähdä siis taloudellisesti kannattavana, mutta samalla tuodaan esiin, että asioita pystyttäisiin muuttamaan jos siihen olisi enemmän tahtoa:

²⁶ http://www.stat.fi/til/ati/2012/04/ati_2012_04_2013-02-05_tie_001_fi.html (Tilastokeskus).

”Poliitikkojen on otettava ihan toisenlainen ote hoitaa työllisyyttä! Porkkanoita voi aina keksiä ja laittaa käytäntöön. Jos halutaan. Työnteon on oltava kannustavaa. Nyt se ei näillä palkoilla useinkaan ole.”

”Tuloerot ovat Suomessa liian suuret. Ei nälkäpalkalla työnteko kannusta pienituloista. Työttömänäkin köyhä ja rikas ovat eriarvoisia. Rikas saa niin suuren ansiosidonnaisen korvauksen, että vaikka köyhä kävisi töissä, hänen palkkansa on mitätön murunen siihen verrattuna!”

”Suurin epäkohta on, että naiset saavat niin pientä palkkaa esim. siivoojana, että se ei kannusta työntekoon...Voisi ajatella töihin menemistä, jos tarjottaisiin jotain terveydelle sopivaa ja ”oikealla palkalla”.”

Yksi syy pieniin ansioihin voi olla työsuhteen luonteessa. Osa-aikaisen työn lisääntyessä myös palkat ovat oleellisesti pienempiä työmäärän pysyessä vähäisempänä kuin kokoaikaisessa työssä. Jotkut kirjoittajista korostavatkin kirjoituksissaan tätä enemmän kuin esimerkiksi tunti- tai kuukausipalkan pienuutta. Kirjoittajat myös näkevät, että kokopäiväinen työ on aina houkuttelevampi vaihtoehto kuin osa-aikainen työ, joka palkan pienuuden lisäksi voi aiheuttaa omat ongelmansa sosiaaliturvaetuuksien yhteensovittamisen ja muiden epävarmuustekijöiden kanssa.

”Olen työskennellyt hyvin pienipalkkaisella alalla (1300/kk brutto) joten tiedän, mitä elämä on pienellä palkalla. Tiedän myös, mitä se on yhteiskunnan tuilla. Uskoisin, että hyvin suuri osa sosiaalietuuksia saava jää ennemmin kotiin ns. ilmaisella rahalla, kuin että lähtevät tekemään pienestä summasta jotain hanttihommaa/pätkätyötä, joka ei johda elämässä eteenpäin. Sen sijaan, jos kyseessä olisikin vakituinen työpaikka, eikä pätkätyö, uskoisin, että kiinnostus heräisi. Pätkätyö tuo käsittääkseni aina tullessaan myös jonkinmoisen paperisodan virastojen kanssa ja se ei taatusti houkuttele yhtään ketään”

”Jokainen tietää, tai pitäisi, että millään määräaikaisella ja osa-aikatyöllä on hankala suunnitella elämistä ja tulevaisuutta. Kai nyt jokainen haluais tehdä kokoaikaista työtä vakinaisesti. Kun on elämiseen riittävä palkka niin kulutus lisääntyy ja siitähän hyötyy monet.”

Työtä ei riitä kaikille

Aineiston kirjoituksissa tuotiin voimakkaasti esiin sitä, että työhalukkuudesta riippumatta työtä ei aina ole tarjolla. Moni kirjoittaja koki, että työpaikat ovat vain ”hävinneet” jonnekin vuosien varrella eikä teknologisen kehityksen myötä töitä yksinkertaisesti ole tarjolla kaikille. Esimerkiksi seuraavat kirjoitukset ottavat kantaa työllisyystilanteeseen näin:

”Ja työhön menosta vielä sen verran, ettei aina ole itsestä kiinni, meneekö töihin! itse olen hakenut useita kymmeniä paikkoja ja vastauksena on ollut joko kiitos ei tai sitten pelkkää tyhjää eli ei vastausta lainkaan.”

”Alkuperäinen kysymys, kannattaako mennä töihin. Tähän vastaan, että tietysti menisin, jos niitä vain olisi tarjolla. Mutta tilanne on se, että niitä ei kaikille riitä, kun niitä hävisi 90-luvulta lähtien 1500 henkilön päivävauhtia, puoli miljoonaa, joten ei niitä saada enää takaisin.”

Kirjoittajat myös kokevat, että vaikka työn kysyntää olisi, on myös hakijoita niin paljon, että mahdollisuus tulla valituksi on pieni. Alla olevassa lainauksessa kirjoittaja on hakenut palkkatuettua työpaikkaa, jonne niin ikään on ollut paljon hakijoita. Samalla hän tuo esiin sen turhautumisen ja luovuttamisen tunteen lisääntymisen, joka ilmenee monissa tapauksissa työnhaun jatkuessa pitkään:

”Olen hakenut joihinkin paikkoihin senkin jälkeen (en viime aikoina turhautumisen takia ja tietoisena terveysongelmistani) ja kävin kahdessa paikassa haastattelussa. Ne olivat palkkatukipaikkoja, mutta niihinkin oli valtavan paljon hakijoita, enkä saanut työtä. EN ole kieltäytynyt työstä sen takia, ettei se olisi kannattavaa. Työtä vain ei ole.”

Myös Työ- ja elinkeinotoimiston rooli kyseenalaistetaan kirjoituksissa useaan otteeseen. Seuraavassa lainauksessa kirjoittaja ehdottaa työllistämistoiminnan siirtämistä kolmannelle sektorille, kun työ- ja elinkeinohallinnon rooli työllistävänä tahona ei hänen mielestään toimi.

”Viisainta olisi siirtää koko työllistämistoiminta kolmannelle sektorille, jos ei muuta ole kuin ”hurstin jono tai” Pelastusarmeija mikä auttaa. Tällä hetkellä olen taas jäämässä ”tyhjän päälle”, kun s-päivärahat loppuu ja terveys ”klikkaa”. ”

Ikäkysymys ja terveydelliset rajoitteet

Iäkkäämpien ihmisten palkkaaminen tulee työnantajalle kalliimmaksi, koska vanhemmalla ihmisellä on takanaan pidempi työura ja pitkästä työkokemuksesta tulee maksaa korkeampaa palkkaa. Yleensä tämä koskee n. 50–60-vuotiaita ihmisiä, jotka ovat työuran loppuvaiheessa. Toinen syy iäkkäämpien palkkaamisen karsastamiseen on siinä, että iän mukana erilaiset terveysrajoitteet lisääntyvät ja sairauspoissaolojen oletetaan kasvavan tästä syystä. Kirjoittajista suurin osa on yli 50-vuotiaita ja lähes kaikkien heidän kirjoituksissaan nostettiin esiin iän tuomat rajoitteet työllistymiselle. Monesti iän lisäksi oli kysymys myös erilaisista terveydellisistä rajoitteista, jotka tekevät työllistymisestä hankalaa.

”Ehdottomasti kannattaisi mennä töihin, jos saisin töitä ikäni ja terveyteni puolesta. Täytän keväällä 60 vuotta, mikä sinänsä jo on suuri haitta työn saannille. Terveyseni on myös ongelmia.”

”En ole siinä kunnossa, että kykenisin elättämään itseni. Ei ole realistista, että pystyisin tekemään töitä niin paljon, että saisin edes sen, mitä saan eläkkeellä ollessa.”

”Olen järkevä henkilö, joka haluan kehittää itseäni, jotta voisin työllistää itse itseni, se on ainoa mahdollisuus ikäiselleni yli 50-vuotiaalle. Olo tässä ”loukussa” on todella ahdistavaa.”

Jälkimmäisessä lainauksessa kirjoittaja kokee ainoaksi työllistymismahdollisuudekseen itsensä työllistämisen. Kirjoittaja käyttää itsekin termiä ”loukku” kuvatessaan omaa tilannettaan. Anna Pärnänen (2011, 227–246) on väitöskirjassaan tutkinut ageismia eli ikäsyrijintää muun muassa tarkastellen työnantajien ikäasenteita ja kartoittanut rekrytoitavien ikääntyvien määrää. Tutkimuksen mukaan eri organisaatioiden ikäpolitiikkaan vaikuttaa etenkin taloudellinen tilanne, henkilöstön ikärakenne, varautuminen työvoimapulaan ja palveluissa myös asiakaskunnan ikärakenne. Pitkiä työuria tuetaan ja ikääntyneitä palkataan, jos se on yrityksen kannalta strategisesti järkevää. Ikäpolitiikat nivoutuvatkin osaksi organisaation muuta liiketoiminta- ja henkilöstöstrategiaa. Nuorten suosimista rekrytoinnissa on perusteltu erityisesti vanhalla ikärakenteella. Työttömyyseläke ja niin sanottu työttömyyseläkeputki on ollut useissa organisaatioissa käytössä irtisanomistilanteissa ja joissakin tapauksissa työn jättäminen on ollut vastentahtoista. Joissakin yrityksissä on laadittu oikea sukupolvisopimus, jonka mukaan vanhempi väki luopuu työpaikoistaan nuorten hyväksi. Taloudellisen tilanteen näkökulmasta ikääntyneen työllistyminen on haasteellista. Monesti ikääntynyt työtön on myös pitkäaikaistyötön eli ollut työmarkkinoiden ulkopuolella jo pidemmän aikaa. Tämä on saattanut tuoda mukanaan erilaisia terveydellisiä rajoitteita, jotka vaikeuttavat työllistymistä entisestään. Myös ammattitaito on saattanut pitkän työttömyyden seurauksena ruostua.

4.3 Byrokratialoukku

Hyvinvointivaltio kehitettiin suhteellisen homogeenisiin ja kasvaviin yhteiskuntiin, joissa riskien jakaminen nähtiin mahdolliseksi, ja jossa valtaosalla oli pysyvä kokopäivätyö. Suunnittelussa ei otettu huomioon yhteiskuntia, joissa osa väestöstä on pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolella ja näyttelee vain marginaalista roolia yhteiskunnan elämässä. Aikaisemmin sosiaaliturva tarkoitti pääasiassa riskien jakamista sosiaalivakuutuksen keinoin. Riskit tulkittiin sosiaalisiksi, koska ne liittyivät ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja niiden nähtiin voivan sattua kenelle tahansa. Sosiaaliturvajärjestelmä luotiin helpottamaan ihmisten arkea ja ehkäisemään ongelmia, mutta nykyään se tuntuu tuottavan niitä enemmän itse.

Sosiaaliturvajärjestelmä esiintyy kirjoituksissa monimutkaisena kompleksina ja järjestelmän byrokratia koettiin epäjohtomukaiseksi ja erittäin ongelmalliseksi myös työnteon kannustimien näkökulmasta. Lähes jokaisessa kirjoituksessa tuotiin jollakin tavoin esiin, usein konkreettisin esimerkein, miten monimutkaista eri etuuksien hakeminen on ja miten vaikeata omaan tilanteeseen on usein saada apua viranomaisilta. Etuuksien määräytymisperiaatteet koetaan ”järjenvastaisiksi”, lanvistaviksi ja epäoikeudenmukaisiksi. Olen nimennyt kappaleen byrokratia-loukun käsitteellä, jota mm. Heikki Hiilamo on käyttänyt vuoden 2011 teoksessaan Uusi hyvinvointivaltio. Mielestäni termi kuvaa mainiosti myös omasta aineistostani esiin nousevia tekijöitä liittyen työnteon kannustimien ja työllistymisen esteisiin.

Työn ja sosiaaliturvaetuuksien yhteensovittamisen vaikeudesta

Sosiaaliturvaetuuksista eniten kritisoitiin työttömyysetuuksia ja asumistukea. Työttömyysetuuksista korostui työmarkkinatuki sen tarveharkintaisuutensa vuoksi. Myös toimeentulotuki, joka yleensä täydentää näitä kahta em. tukimuotoa niiden riittämättömyyden vuoksi, sai osakseen kritiikkiä. Kaikille näille tukimuodoille ominaista on tarveharkinta, joka toimeentulotuessa on räikeintä sen vii-

mesijaisen luonteensa vuoksi. Julkusen (2001, 228) mukaan tarveharkinnalla tarkoitetaan sosiaaliturvaetuuksien yhteydessä toimeentulomahdollisuuksien yksilöllistä arviointia. Universaalit etuudet yleensä koetaankin oikeudenmukaisempina kuin tarveharkintaiset etuudet (Niemi 2007, 65), koska niihin ei liity samanlaisia nöyryyttäviä ja byrokraattisia piirteitä. Erityisesti toimeentulotukeen liitetään nöyryytyksen kokemuksia, koska tukea haettaessa täytyy todistaa olevansa köyhä tulojen ja menojen perusteella. Tämä monesti koetaan ihmisen yksityiselämään puuttumisena, sillä tuleehan ihmisen hakiessaan toimeentulotukea esimerkiksi esittää pankkitilinsä tiliotteet. Krok (2009, 153) näkee toimeentulotuen hakemismenettelyn ongelmana sen, että asiakasta kohdellaan objektina eikä oman elämänsä toimijana. Työmarkkinatukea haettaessa kontrolli kohdistuu lähinnä siihen onko ihminen valmis vastaanottamaan töitä, mutta tilanne hankaloituu jos henkilö haluaisi ottaa vastaan esimerkiksi osa-aikaista työtä:

”Ikävin juttu, johon olen törmännyt on se, että työtön on todellakin työtön, eikä hän käytännössä voi ottaa itselleen tilapäisiä työkeikkoja. Ilmoitus kassaan tehdään neljän viikon jaksoissa. Jos sinulla on jakson päivien joukossa yksikin päivä, jolloin et ole ollut työtön vaan olet ollut jossakin töissä, niin päivärahahakemuksesi käsittely tyssää siihen. Sitten hankit todistuksen siitä, mitä olet sinä päivänä toisaalla tienannut ja tämä tieto vaikuttaa koko neljän viikon jaksoosi.”

Asumistuen hakeminen on näistä kolmesta helpointa, sillä sen joutuu tekemään vain kerran vuodessa. Asumistukipäätös tosin tehdään koko ruokakunnalle yhteisesti tehden sen myöntäminen tällä tavalla tarveharkintaiseksi, mutta erityisen ongelmalliseksi asumistuki muodostuu siinä vaiheessa, kun ihminen ottaa vastaan esimerkiksi osa-aikaista työtä. Asumistukipäätöksessä tulot arvioidaan koko tulevan vuoden ajalle, mikäli ne eivät ole tiedossa ja säännölliset. Nykyään melko yleiset osa-aikaiset pätkätyöt ja niistä saatava palkka on erittäin hankala arvioida etukäteen. Oma lukunsa on itsensä työllistäjät, joiden tulot saattavat vaihdella kuukausittain hyvinkin paljon. Asumistuki tarkistetaan kerran vuodessa ja moni saakin tämän yhteydessä kirjeen takaisinperinnästä väärin arvioitujen tulojen perusteella. Seuraavat lainaukset ovat yleistä asumistukea saavan opiskelijan tekstistä:

*”Sit tein tarkastuspyynnön asiaan, niin tuli päätös ett joudun maksamaan toukokuus-
ta-marraskuuhun saadut yleiset asumistuet lähes kokonaisuudessaan takaisin, 1030
ekee, koska miun ois jo pität tietää toukokuussa ett tienaan näin paljon. Eli viimoset 3
viikkoa töissä olostani meni joko nollatuotolla tai vähän miinuksella...*

*Mut anto ne kelasta hyvän neuvon, ett jos en ois tienannu yli 7000 ekee vuoteen ni tuki
ois pysynyt edellis vuotusen suuruisena. Eli tienamalla verotettavaa palkkaa 2500
ekee vähempi, oisin tienat vähän yli tonnin verotonta rahaa sen sijaa kelalta... Kysyin
ett eihän täs olt mitää järkee tehdä oikeestaa näin paljon töitä ni vastaus oli ett niihän
se vähän on tässä tapauksessa.”*

Asumistukea kritisoiitiin myös muissa kirjoituksissa ja sitä kuvailtiin mm. termillä ”epälooginen”. Kun ottaa huomioon työelämässä lisääntyneen keikkatyön, itsensä työllistämisen ja osa-aikaiset työsuhteet, synnyttää asumistukijärjestelmä varmasti paljon tilanteita, jotka voivat tuen saajista tuntua epäoikeudenmukaisilta. Kuten edellä olevassa lainauksessa, näyttäisi asumistuki kannustavan enemmänkin välttelemään työtä, ellei työ ole vakiintunutta ja siitä saatavat tulot ennustettavissa.

Tyyne Hakkarainen (2010, 66–72) on omassa pro gradu-tutkielmassaan *Avun saamisen kokemuksia köyhyysaiheiseen kirjoituskilpailuun osallistuneiden elämäntarinoissa* tarkastellut köyhyyttä kokemuksellisenä ilmiönä. Hakkarainen on käyttänyt aineistonaan Tiede, taide ja köyhä kansa ry:n vuonna 2006 järjestämän Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -nimisen kirjoituskilpailun elämäntarinoita. Kirjoituskilpailun tärkeimpänä tavoitteena oli lisätä ymmärrystä köyhyydestä, jonka tutkimustieto on perinteisemmin perustunut tilastoihin ja kvantitatiivisiin aineistoihin. Kirjoitusten avulla oli tarkoitus saada köyhyyttä kokevien ihmisten oma ääni paremmin kuuluviin, mikä myös tässä tutkimuksessa on kantavana ajatuksena.

Hakkarainen (ibid.) on tutkielmassaan analysoinut valitsemiaan tekstejä narratiivisesti ja poiminut niistä esiin erityisesti kirjoittajien kokemuksia tarveharkintaisesta sosiaaliturvasta kuten kokemukset myöntämisperusteiden epäoikeudenmukaisuudesta, tuen hakemisen ja saamisen nöyryyttävyyydestä, tuen matalasta tasosta, epäasiallisesta kohtelusta, monimutkaisista hakukäytännöistä ja liian pitkistä odotusajoista. Samanlaisia yhtymäkohtia on löydettävissä oman aineistoni kertomuksista, jotka toimivat samanaikaisesti sekä kritiikkinä tukijärjestelmälle että perusteluna työn vastaanottamiselle. Toiset näkevät minkä tahansa työn vastaanottamisen parempana vaihtoehtona kuin ”paperisotaan” lähtemisen. Toiset taas elävät mieluummin kokonaan pelkkien tukien varassa kuin ottavat vastaan

esimerkiksi osa-aikaista työtä, joka johtaisi entistä pahempaan byrokraatiaan. Toisinaan myös etuudet jätetään kokonaan hakematta, koska hakeminen koetaan liian vaivalloiseksi (Kuivalainen 2007, 49–56).

”Olen miettinyt useampana vuonna jonkin extra-työn ottamista ja saamista. En ole kuitenkaan päässyt siinä asiassa sen pitemmälle koskaan. Ei ole voimia alkaa selvittämään sitä kaikkea byrokraatiaa, mitä sen asian eteen joutuu tekemään...Jos saisin 200 euroa lisää kuukaudessa työtä tehden tai että yhteiskunnan tuet olisivat paremmat, niin jaksaisin paremmin ja pitempään.”

”Työttömyyden iskettyä yllättäen ja tulojen laskettua huomattavasti, ei ole varaa alkaa odottelemaan, kauanko hakemuksen käsittely sitten kestäisi. Nyt se sujuu oikein mainiosti ja nopeasti - kun kaikki rivit ovat samanlaisia. Tähän käytäntöön haluaisin muutoksen. Esimerkiksi niin, että ko. työssäolopäivän palkka vaikuttaisi vain sen kyseisen päivän päivärahaan. En tiedä, miksi se ylipäätään vaikuttaa koko jaksoon. Varmasti halutaan varmistaa, ettei työtön saa senttiäkään liikaa!”

”Kela on kiinnostunut kuukauden kokonaisansiosta, ei siitä mistä se muodostuu. Kaipaen sitä, että voisin turvallisesti tehdä töitä. Sitä, että jos en jaksa, etuudet jatkuvat automaattisesti. Olisi reilua, että eläke putoaisi vaikka puolet palkan määrästä, kun mennään tietyn summan yli. Nythän eläke lähtee kokonaan.”

Irene Roivainen (2011, 15–35) on tutkimuksessaan tarkastellut mm. yksinhuoltajanaisien kokemuksia palvelujärjestelmästä. Monien tutkimuksessa haastateltujen naisten mukaan katkokset työmarkkinaetuksien maksatuksessa, kelan takaisinperintämenetelmät ja eri etuuksien tulovähenteisyys muodosti tilanteen monesti sellaiseksi, että esimerkiksi kotihoidontuella oli taloudellisesti kannattavampaa kuin osa-aikaisen työn vastaanottaminen. Tästä huolimatta monet pyrkivät aktiivisesti työmarkkinoille, vaikka se tarkoitti yleensä suuria haasteita hoivan järjestämiselle. Tämä luo kuvaa siitä, että työtä ei arvoteta pelkästään taloudellisesta näkökulmasta.

Väliinputoaja-kokemus

Työttömäksi jäätyään ihmisellä on velvollisuus ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi työ- ja elinkeinotoimistossa. Työ- ja elinkeinotoimisto laatii työttömän aikaisemman työ- ja koulutushistorian sekä muun kokonaistilanteen perusteella työvoimapolitiittisen lausunnon, joka kertoo sen onko henkilö oikeutettu työttömyysetuuteen. Lausunto toimitetaan joko Kansaneläkelaitokselle tai työttömyyskassalle riippuen kuuluuko asiakas työttömyyskassaan vai ei. Yleisesti opiskelu tai taustalla oleva pienimuotoinenkin yritystoiminta katsotaan esteeksi työttömyysetuuteen. Yritys toimii esteenä useimmiten niissäkin tapauksissa, joissa varsinaista yritystoimintaa ei ole ollut eikä asiakkaalla ole yritystoiminnastaan ollut minkäänlaisia tuloja. Opiskelun luonne taas voidaan tulkita eri tavalla työ- ja elinkeinotoimistossa sekä kelassa. Oikeus opintoetuuksiin määräytyy opiskelun päätoimisuuden mukaan. Tällöin voi syntyä tilanne, jossa Kela ei myönnä opintotukea, koska katsoo, että hakijan opiskelu ei ole päätoimista. Samalla työ- ja elinkeinotoimisto kuitenkin katsoo opiskelun päätoimiseksi, mikä estää työttömyysetuuden hakemisen. Tilanteet voivat ihmisistä tuntua kohtuuttomilta ja ne nostettiin myös aineiston kirjoituksissa esiin.

”Olen viime kuukaudet ollut ahdingossa, 'loukussa', kun te-viranomaiset eivät suostu ymmärtämään tilannettani oikealla tavalla vaan sadistisesti nimenomaan etuani vastaan... Ongelmana on, että te-toimisto pitää minua edelleen päätoimisena opiskelijana, vaikka... olen saanut opintosuoritusotteen maaliskuussa ja todistuksen opiskelun päättymisestä... Jos sähköisesti pidän yhteyksiä johonkin opettajaan, voiko se olla päätoimista opiskelua? Joka oppilaitoksen todisteiden mukaan on päättynyt.... Te-toimiston perustelu oli, että kun se on alkanut päätoimisena, se on sitä loppuun asti.”

”Olen uhrannut niin paljon aikaani kirjelmieni ja selvityspyyntöjeni laatimiseen eivätkä viranomaiset usko, että olisin työtön, siis olemattomien työmarkkinoiden käytettävissä, vaan heidän mielestään olen päätoiminen opiskelija, eli minulle ei tarvitse maksaa työmarkkinatukea eikä koulutustukea.”

Väliinputoajakokemus voi syntyä myös siitä, että ihminen ei pysty terveydellisistä syistä ottamaan työtä vastaan, mutta toisaalta ihminen katsotaan myös ”liian terveeksi” työkyvyttömyyseläkkeen

näkökulmasta. Tämä voi olla äärimmäisen raskasta sairaalle ihmiselle jos hän joutuu sairautensa lisäksi elämään taloudellisessa epävarmuudessa.

”Työvoimatoimistossa sanottiin, että olen väliinputoaja, koska olen liian sairas tekemään työtä, mutta en ”riittävän” sairas saadakseni eläkkeen.”

”En tiedä tällä hetkellä, miten tilapäinen työ vaikuttaisi korvaukseen. Työvoimatoimistossakaan ei osannut sitä sanoa. Säännöt muuttuvat usein.”

Edellinen lainaus kuvastaa hyvin sitä, miten väliinputoaja-tilanteissa ihminen joutuu usein ”pompo-teltavaksi” paikasta toiseen ja viranomaiselta viranomaiselle. Tässä ”juoksuttamisessa” ihminen väsyä ja kokee monesti, että viranomaiset kiusaavat ihmistä tahallaan. Turhautuminen järjestelmän monimutkaisuuteen ja ”paperirumba” vieritetäänkin monesti vastassa olevan viranomaisen syyksi. Eri toimintojen eriyttäminen nähdään kirjoituksissa hankalana ja moni esittikin toivomuksensa ”yhden luokun periaatteesta”. Useassa tekstissä korostettiin sitä, että useimmiten järjestelmän epäkohtiin joutuu ”törmäämään”, koska selkeätä tietoa on vaikea saada mistään. Kieli on vaikeata ja viranomaiset eivät myöskään osaa vastata kysymyksiin:

”...hän vain kuittasi, se löytyy netistä mol.fi. En ole sitä löytänyt. Mitään oikeusturvaa en koe saaneeni. Sen sijaan härskiä, ylimielistä kohtelua... en voi sille mitään mutta katkeruus nostaa päätään. Se piti tietysti itse hoksata, hakea toimeentulotukea heti sen jälkeen, kun tuli tietooni, miten asiani oli tyritty! Näin minut siis ajettiin sossun luukulle, jossa olen edelleen.”

”Perusturvasta puhuttaessa päätökset ovat usein kuin kirveellä veistettyjä ja epäkohdat (tai ainakin mitä itse pidän epäkohtina) paljastuvat erilaisten esimerkkitapausten kautta ja uskon ettei niitä todennäköisesti huomaa jos ei niihin omakohtaisesti törmää.”

”Lopulta kk jälkee palautteeseen vastattiin, mut ne ei kuulemma voi kommentoida yksittäistä päätöstä, vaan kysyä kai sitä kirjallisena tai jotenkin. Sit päätin luovuttaa, pitääkööt penninsä, eihän ne ees omia ole. Miks tuhлата aikaa asioihin mitkä ei tuota mitää ja mihin ei saa vastausta kuitenkaa. ja miten vaikeeta on saada asioista edes selvää, ne paljastuu sitä mukaa kun niihin törmää.”

Järjestelmä kannustaa vilppiin ja vaatii laskelmointia

Kirjoittajat kokevat, että Suomen sosiaaliturvajärjestelmä kannustaa vilpilliseen menettelyyn, laskelmointiin ja harmaan talouden tukemiseen. Syynä tähän nähdään eri etuuksien määräytymisperiaatteet ja ehdot. Tulovähenteisyys etuuksissa ei kirjoittajien mielestä kannusta ottamaan esimerkiksi keikkaluonteista työtä vastaan, koska tehdystä työstä saatava palkka vähentää etuutta vastaavasti eikä siitä näin ollen jää mitään ylimääräistä käteen. Kirjoittajien mielestä on turhauttavaa ja raskasta jatkuvasti laskelmoida optimaalisinta ratkaisua esimerkiksi tehtävien työtuntien määrän tai muiden tulojen suhteen.

”Joudun koko ajan laskemaan mitä saa tienata. Jos palkkaa tulee liikaa joudun kieltäytymään siitä = tulee palkatonta työtä... Kela on kiinnostunut kuukauden kokonaisuudesta, ei siitä mistä se muodostuu.”

”Kansaneläkkeellä olevan kannattaa tehdä se sallittu määrä työtä. Yli ei kannata mennä, koska eläke lähtee ja tulotaso romahtaa. Olenkin laskenut, että jos olisin varma (mm. terveys kestäisi), että pystyisin tekemään jatkuvasti työtä 40 tuntia viikossa, josta tienaisin nettona vähintään 1600 euroa kuukaudessa työläiseksi siirtymistä kannattaisi harkita.”

Järjestelmän koukerot koetaan sellaisiksi, että ne suorastaan kannustavat vilpillisyyteen. Toimeentulouessa esimerkiksi pääsääntöisesti huomioidaan kaikki tilillä näkyvä raha, vaikka kyseessä olisi avustus tuttavalta tai laina ystävältä.

”Erityisesti minua on harmittanut nykyisessä mallissa se, että säästäväisesti eläminen tehdään usein vaikeaksi, samoin kuin toimeentulotuesta irtaantuminen. Nykyinen malli myös selvästi kannustaa vilpillisyyteen.”

”Monet työttömät veikkaavat ja lyövät vetoa, lottoavat, kenoavat tmv. Jos voittavat niin varmaa on, etteivät he niistä voitoistaan hiisku eivätkä varsinkaan laita niitä voittoja tilille. Jos se sossun täti huomaa, että aha tyyppi on voittanut esim. 50e niin sehän sosialisoidaan veks seuraavasta toimeentulotuesta.”

”Ja jos otetaan huomioon se että ilman toimeentulotukea on työmarkkinatuella Helsingissä asumistuesta johtuen vaikea selvitä ja toisaalta kaikki tilille tuleva raha lähteestä riippumatta vähennetään toimeentulotuesta, niin toimeentulotukea saavan ei kannata ottaa mitään alle 1000 euron suuruisia summaa vastaa muuten kuin puhtaan käteen. Mikään pienempi ei ole hänellä oikeaa tuloa, pelkästään paljon vaivaa, ilmoituksia ja byrokratiaa.”

Harmaan talouden torjunnasta on tullut yksi hallituksen kärkihankkeista. Torjunnan nähdään lisäävän verotuloja, tukevan laillista yritystoimintaa, turvaavan yritysten reilua kilpailua ja vahvistavan työllisyyttä. 19.1.2012 annettu valtioneuvoston periaatepäätös tehostetusta harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimintaohjelman hankkeista vuosille 2012–2015²⁷ sisältää lähinnä selvityksiä erilaisista laintiukennuksista, mutta ei ota millään tavalla kantaa esimerkiksi siihen miksi yksittäiset työntekijät jossain määrin pakotetaan tukemaan harmaata taloutta.

²⁷ <http://valtioneuvosto.fi/toiminta/periaatepaatokset/periaatepaatos/fi.jsp?oid=349032>.

”Myös eräs vaihtoehto esitetylle työmarkkinatuen 120 euron korotukselle voisi olla että pienet vaikka alle 250 euron keikkatulot eivät vaikuttaisi työmarkkinatukeen. Joku porrastus olisi mielestäni tarpeen, sillä nykyinen systeemi jossa työmarkkinatuesta leikataan 50 % ansaitusta summasta ei kannusta ottamaan pientä keikkatyötä vastaan, muuten kuin pimeästi.”

4.4 Työolojen ja työhyvinvoinnin merkitys

Työolot ja työhyvinvointikin voidaan nähdä eräänlaisena kannustimena. Tieto siitä, että työpaikka pitää huolta alaisistaan, voi toimia kannustimena hakeutua kyseiseen työhön ja päinvastoin. Huonot kokemukset työelämästä taas voivat toimia esteenä työhön hakeutumiselle jatkossa ja pahimmassa tapauksessa työelämän liian kovat vaatimukset voivat sairastuttaa ihmisen ja sysätä näin kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Työpaikkakiusaamisesta

Yksi mielenkiintoinen löytö aineistosta oli se, että muutama kirjoittajista oli jäänyt työttömäksi sairastuttuaan työpaikkakiusaamisen vuoksi. Työilmapiiriä ja työhyvinvointia korostettiin useammassa kirjoituksessa ehtona työssä jaksamiselle. Samalla korostettiin sitä, että kynnys työelämään palauttamiselle kasvoi myös huonojen kokemusten myötä. Työpaikkakiusaaminen kuten kaikenlainen muukin toisen alistaminen jättää varmasti uhriinsa pysyvät jäljet. Itseluottamus omiin kykyihin on vaikea saada takaisin jos se on kerran romutettu. Kirjoittajien tapauksissa työpaikkakiusaaminen oli enimmäkseen esimiehen harjoittamaa halveksuntaa ja manipulointia työntekijää kohtaan johtaen lopulta irtisanomiseen jopa väärin perustein.

”Minut otettiin puhutteluihin tämän esimiehen huoneeseen, aivan lavastettujen juttujen perusteella ja lyötiin vaihtoehdot pöytään: ”sinuun ei täällä satsata, sinua ei laite- ta kursseille, sinun palkkasi ei nouse ja sinut siirretään toisiin tehtäviin”. Olin tyrmis- tynyt. Koska en pystynyt itku kurkussa työskentelemään, etsin pikku hiljaa toisen pai- kan ja lähdin. Ikävä vain, että kyseessä oli vakavarainen, kasvuhakuinen hyvä yritys. Lähtöni jälkeen en saanut vakituista paikkaa.”

”Persoonallisuushäiriöisiä oli jo silloin keskuudessamme piinaamassa, mutta niitä ei tunnistettu: esimies kiusasi järjestelmällisesti... Ammattiliitonikaan ei voinut mitään, niin ovelasti minut oli irtisanottu, tehty syylliseksi johonkin, jota ei todellisuudessa ol- lutkaan.”

Työpaikkakiusaamisen noustessa esiin sietää pohtia kuinka laaja ongelma työpaikkakiusaaminen todellisuudessa on. Työterveyslaitoksen mukaan vuonna 2012 palkansaajista 6 % eli noin 140 000 henkeä on kokenut olevansa työpaikkakiusaamisen kohteena. Kiusaamiseksi katsotaan mm. sosiaa- linen eristäminen, aiheeton arvostelu, väärin syytösten esittäminen, tiedonvälityksen ulkopuolelle jättäminen, kohtuuttoman työmäärän vaatiminen ja erilainen mustamaalaaminen sekä nöyryyttämi- nen. Tällainen toiminta jatkuu usein prosessinomaisesti ajaen uhrin usein puolustuskyvyttömään asemaan heikentäen samalla tämän hyvinvointia ja jaksamista työssään. (Työterveyslaitos). Tilas- toitu luku on hälyttävän suuri, kun ottaa huomioon vaikutukset sekä uhrille itselleen että koko kan- santalouden näkökulmasta. Työterveyslaitoksen arvio työhyvinvoinnin laiminlyönnin kokonaiskus- tannuksista yhteiskunnalle on lähes 30 miljardia euroa vuodessa. Kustannukset koostuvat mm. sai- rauspoissaoloista ja ennenaikaisista eläkkeelle jäämisistä. Työpaikkakiusaamisen kohdalla kustan- nuksia alkaa yleensä syntyä, kun ongelma on pitkittynyt. Tästä syystä erilaisiin työpaikoilla esiinty- viin ristiriitoihin tulisi puuttua mahdollisimman ajoissa. Tilanteen ratkaisemiseksi ainoa keino on asian ottaminen esiin asianosaisten kesken. Ongelmalliseksi tilanne muodostuu silloin jos kiusaaja on esimiesasemassa. Tällöin myös ulkopuolisten on vaikeata puuttua ongelmaan, koska silloin saat- taa kokea myös oman asemansa olevan vaarassa.

Työhyvinvointi kannustimena

Työterveystutkimuksessa on kiinnitetty parinkymmenen viime vuoden aikana enemmän huomiota psykososiaalisiin työoloihin ja niiden yhteyttä terveydentilaan. Tämä on ymmärrettävää, kun tarkastelee asiaa työelämän ja ammattirakenteen muutoksen kautta. 2010-luvulla työ on fyysisesti kevyempää kuin vielä 1950-luvulla, jolloin enemmistö suomalaisista työskenteli raskaissa maatalous- tai tehdastöissä. Fyysisesti raskas työ aiheutti monenlaisia somaattisia terveysongelmia, jotka nykyään on korvattu psykosomaattisilla ongelmilla työn rasittavuuden ja kuormittavuuden siirtyessä enemmän henkiselle puolelle. (Rahkonen, Laaksonen, Lallukka & Lahelma 2011, 22–23.)

Jarna Heinonen, Ulla Hytti, Teemu Kautonen ja Dieter Bögenhold (2011, 133–135) ovat tutkineet työtyytyväisyyden ja eläkeiän yhteyttä. Tulosten mukaan tyytymättömyys työhön lisää halua jäädä varhennetulle eläkkeelle ja työurien pidentäminen on mahdollista työelämää ja työtä kehittämällä. Myös omassa aineistossani tuotiin esiin työtyytyväisyys kannustimena työssä pysymiselle:

”Jos työtäni olisi osattu enemmän arvostaa ja soviteltu työtehtävät paremmin vastamaan omia iän mukana tuomia rajoitteita, olisin viihtynyt siinä paremmin ja olisin voinut jatkaa työssäni pidempään. Minulle ei annettu siihen vaihtoehtoja vaan oli jäätävä työelämän ulkopuolelle aikaisemmin kuin olisin halunnut.”

Työhyvinvoinnista puhutaan paljon tänä päivänä ja siihen on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota työpaikoilla. On työnantajien ja koko yhteiskunnan etu, että työntekijät viihtyvät työssään ja jaksavat jatkaa siinä pitkään. Hyvinvoiva henkilöstö on työpaikan tärkein voimavara ja panostusta työhyvinvointiin perustellaan myös organisaation kilpailukyvyllä, taloudellisella tuloksella ja maineella. Tärkein perustelu työhyvinvointipanostuksille lienee kuitenkin se, että työurien pidentäminen nähdään yhtenä välttämättömänä toimenpiteenä vääristyneen huoltosuhteen oikomisiksi.

Moni työnantaja tarjoaa erilaisia virike- tai liikuntaseteleitä sekä muita työsuhte-etuja työhyvinvoinnin edistämiseksi. Valtio tukee työnantajia erilaisissa työhyvinvointiin panostavissa ja siihen tähtäävissä investoinneissa. Tärkeimmäksi työkyvyn, työterveyden ja työhyvinvoinnin ylläpitäjäksi voidaan katsoa työpaikan kautta saatava työterveyshuolto. Tänä päivänä puhutaan myös ikäjohtami-

sesta²⁸ työhyvinvoinnin lisääjänä. Työpaikan kautta saatavat ilmaiset työterveyspalvelut katsottiin myös kirjoituksissa merkittäväksi kannustimeksi.

”Kysyt, mikä on kannustavaa sosiaaliturvaa, tähän vastaisin, että työpaikan kautta saatava ilmainen terveyspalvelu on jotain jota aikoinaan koin tärkeäksi.”

Työterveyshuolto ei kuitenkaan toimi ainoastaan kannustimena vaan lisää myös terveyseroja työsäkävän väestön ja työttömien välillä. Terveyserojen kaventaminen onkin noussut yhdeksi tärkeimmistä painotuksista myös sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiassa ja hallitusohjelmassa. (STM) Vaikka suomalaisten terveys ja hyvinvointi ovat yleisesti kohentuneet, on samanaikaisesti eri sosiaaliryhmien väliset terveys- ja hyvinvointierot kuitenkin pysyneet ennallaan tai jopa kasvaneet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen pääjohtajan Pekka Puskan mukaan julkisten terveyspalveluiden rapautuminen on eriarvoistanut Suomen terveydenhuoltoa. Suomessa tuloryhmien väliset erot lääkärissä käyntien määrissä voidaan nähdä OECD-maiden epäoikeudenmukaisimmiksi. (THL)

Hyvinvointi työssä voidaan siis nähdä myös tietynlaisena kannustimena. Ihminen, joka lähtökohtaisesti näkee työelämän liian vaativana, nopeampoisena ja uuvuttavana, voi päätyä mieluummin valitsemaan työelämän ulkopuolelle jättäytymisen suojellakseen omaa hyvinvointiaan. Tieto siitä, että työpaikka pitää huolta työntekijöistään ja panostaa heidän hyvinvointiinsa nostaa halukkuutta hakea kyseistä työpaikkaa ja myös pysyä kyseisessä työssä. Kokemus työtyytyväisyydestä lujittaa psykologista suhdetta²⁹, joka työntekijällä on työnantajaansa. Sopimuksen noudattamisella eli odotusten täyttymisellä on oleellinen vaikutus koettuun hyvinvointiin työssä. (Kinnunen ym. 2011, 112–113.) Vastaavasti työuralla koetut vastoinkäymiset kuten työpaikkakiusaamisen kohteeksi joutuminen voi heikentää yksilön uskoa omiin kykyihin ja selviytymiseen. Tämä voi pahimmassa tapauksessa lannistaa yksilön jättäytymään kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle jatkossa.

²⁸ Ikäjohtamisella tarkoitetaan työntekijöiden henkilökohtaisten tarpeiden huomioon ottamista työaikajärjestelyissä, heidän palkitsevaa kannustamista ja työntekijöiden fyysisen kuormittavuuden huomioon ottamista kunkin elämäntilanteen ja voimavarojen näkökulmasta. (Työterveyslaitos.)

²⁹ Psykologisella sopimuksella tarkoitetaan yksilön omaa näkemystä vaihtosuhteesta, joka hänen (työntekijänä) ja työnantajan välillä on. Vaihtosuhteessa korostuu se, mitä työntekijä olettaa velvollisuuksiensa olevan ja odotuksia työstään saamista vastineista. (Kinnunen ym. 2011, 112–113.)

4.5 Asumisen kalleus

Kirjoituspyyntööni vastanneet kirjoittajat ovat pääkaupunkiseudulla asuvia henkilöitä, jolloin myös pääkaupunkiseudun korkeat asumiskustannukset nousivat kirjoituksissa esiin. Korkeilla asumiskustannuksilla on suuri vaikutus työnteon kannattavuuteen erityisesti matalapalkka-aloilla, koska pienistä palkoista kuluu luonnollisesti suurin osuus asumismenoihin. Eräs kirjoittajista kuvaa vaikutusta seuraavalla tavalla:

”...ja kyllähän toi vuokra vie suurimman osan palkasta. Vuokrat Helsingissä on aivan törkeitä varsinkin jos asuu yksin. Jos vuokra on esim. 700 euroa kuussa ja palkka verojen jälkeen 1200 euroa niin ei se paljon naurata tilipäivänä, kun vuokran maksaa. Tän takia monesti miettii mitä järkeä tässä on, kun saisin varmaan saman rahan sosustakin. Tai voishan sitä tietty muuttaa jonnekin tuppukylään, jossa kämpän vois saada ihan sikahalvallakin, mutta olisko siellä sitte duunia ollenkaan..?”

Tilastokeskuksen mukaan vuokralla asuminen kallistui keskimäärin 3,7 prosenttia vuonna 2012 edelliseen vuoteen verrattuna. Pääkaupunkiseudulla keskineliövuokra vapaarahoitteisessa asunnossa oli 15,33 euroa neliöltä ja muualla maassa 10,36 euroa neliöltä. Nopeasti kasvavia vuokratukustannuksia selitetään mm. omistusasuntojen asuntolainojen verovähennysoikeudella. Verovähennysoikeuden nähdään nostavan asuntojen hintoja, mikä taas valuu suoraan vuokriin. Vähennysoikeutta on tosin prosentuaalisesti alennettu vuosittain. Vuonna 2011 asuntolainan korkovähennysoikeus oli vielä 100 %, kun se vuonna 2013 on 80 %. Osmo Soininvaaran (2010, 110–113) mukaan myös asuntotulon verovapaus syrjii vuokralla asumista. Hän viittaa teoksessaan valtiovarainministeriön selvitykseen (2010), jonka mukaan asuntotulon verovapaus tarkoitti lähes kahden miljardin euron verotukea omistusasumiselle vuonna 2009. Soininvaaran mukaan tulisi halvemmaksi subventoida asuntojen rakentamista kuin niiden omistamista.

Toinen asumiskustannuksia nostava tekijä pääkaupunkiseudulla on asuntojen puute. Suurin pula on pienistä asunnoista. Jatkuvasti kasvava muuttoliike pääkaupunkiseudulle ja erityisesti Helsinkiin ei

tilannetta helpota. Helsingin seudun kauppakamarin³⁰ (2013) mukaan väkimäärä Helsingin seudulla kasvoi vuonna 2012 yli 17 000 asukkaalla. Määrä on korkein yli 40 vuoteen ja Suomen koko väkiluvun kasvusta peräti 70 prosenttia sijoittui viime vuonna Helsingin seudulle.

Asumisen tukeminen

Soininvaara (2010, 110–114) ei näe vuokramarkkinoita syrjivän asuntopolitiikan pelkästään nostavan asumiskustannuksia kasvukeskuksissa vaan myös vääristävän työmarkkinoita. Omistusasunnossa asuva työtön ei Soininvaaran näkemyksen mukaan helposti muuta työn perässä varsinkaan kasvukeskuksiin, jossa vuokrat ovat korkeampia ja asunnon saaminen muutenkin hankalampaa. Matalapalkkainen työ taas muuttuu kasvukeskuksissa kannustimiltaan heikoksi, koska mm. toimeentulotuessa sovelletaan kohtuuvuokrakäytäntöä, jossa huomioidaan melko korkeitakin vuokria hakijan menoina samalla kun pienipalkkainen maksaa ilman toimeentulotukioikeutta vuokran kokonaisuudessaan jo kertaalleen verotetusta tulosta. Myös edellinen sitaatti ottaa tähän kantaa kyseenalaistamalla työn teon järkevyyden tilanteessa, jossa saman rahan saisi ”sossusta”.

Asumista tuetaan sekä valtion Kansaneläkelaitoksen että kuntien toimeentulotuen kautta. Toimeentulotuessa on määritelty kuntakohtaisesti kohtuulliset vuokrat rajat riippuen asuuko henkilö yksin, toisen aikuisen kanssa ja onko samassa taloudessa alaikäisiä lapsia. Yksinasuvan kohdalla³¹ kohtuullisiksi asumismenoiksi katsotaan tällä hetkellä 650 euroa kuukaudessa Helsingissä. Tämän lisäksi huomioidaan mahdollinen vuokran päälle tuleva vesimaksu. Koska toimeentulotuki on viimesijainen etuus, edellytetään tuen hakijalta toimeentulotukeen nähden ensisijaisen asumistuen³² hakemista Kansaneläkelaitoksesta. Asumistuki sai osakseen aineiston kirjoituksissa paljon kritiikkiä tasonsa ja määräytymisperiaatteidensa vuoksi. Asumistuen määräytymisperiaatteiden saamaa kritiikkiä on tuotu esiin jo aikaisemmassa kappaleessa, jossa olen esitellyt kirjoittajien näkemyksiä muidenkin etuuksien määräytymisperiaatteiden epäkohdista. Seuraavassa lainauksessa tuodaan kuitenkin selkeästi esiin myös korkeat vuokrat ja toive edullisemmasta asumisesta.

³⁰ http://www.helsinki.chamber.fi/ajankohtaista?1011_m=3961 .

³¹ Toimeentulotukea saaneista kotitalouksista yksinasuvien osuus on 71 %. (Tilastokeskus 2011)

³² Kelan maksamia asumisen tukia ovat yleinen asumistuki, eläkkeensaajan asumistuki, opintotuen asumislisä sekä sotilasavustuksen asumisavustus.

”Mielestäni olisi myös tärkeää että perheettömän työttömän olisi edullisesti asuen mahdollista selvitä ilman toimeentulotukea. Minusta se toteutuu jos vuokran jälkeen jää käteen 300e. Helsingissä se on korkeiden vuokrien ja jälkeen jääneen asumistuen takia hyvin vaikeaa.”

Asuntopolitiikka on pääkaupunkiseudulla vakavien haasteiden edessä, koska muuttoliike kiihtyy vuosi vuodelta ja keskittyy pääkaupunkiseudulle, jota samaan aikaan vaivaa asuntopula. Toisaalta pääkaupunkiseudulla, jossa on eniten tarjolla esimerkiksi palvelualojen työpaikkoja, ei näitä töitä tekevillä ole usein varaa matalan palkan vuoksi asua siellä.

4.6 Velallisen köyhyysloukku

Yhteiskunnalliseen keskusteluun on viime aikoina noussut lisääntynyt kotitalouksien velkaantuminen. Erityisesti nuorten kohdalla kasvaneet luottohäiriömerkinnät ja ulosottovelka ovat äärimmäisen tärkeitä tekijöitä myös työnteon kannustimien näkökulmasta. Tietoisuus siitä, että palkasta aletaan ennemmin tai myöhemmin ulosmitata vanhoja saatavia automaattisesti, voi velallisen työttömän kohdalla nostaa kynnystä ottaa vastaan työtä ollenkaan ellei kyseinen henkilö osaa arvostaa työn mukanaan tuomia muita tärkeitä asioita, kuten vaikka aikaisemmin esiin tuotu osallisuus. Kynnys nousee tavallisesti sitä korkeammalle mitä enemmän velkaa ulosotossa on. Seuraavan lainauksen kirjoittaja tuo esiin myös sen, että aina velat eivät ole aiheutuneet omasta toiminnasta:

”ei paljon kannata mennä töihin jos käteen jää ulosoton jälkeen sama määrä kuin saan eri tukia. Tiedän, että velat on oma moka, mutta ei se aina välttämättä näinkään ole. On kaveri, joka on ollut takaajana jossain velassa ja nyt itse kusessa asiasta.”

Tavallisimmin ulosotossa on kysymys rahasaatavien perinnästä, jolloin ulosotto on laiminlyödyn velvoitteen eli maksun täytäntöönpanoa. Oikeudenkäynnissä tutkitaan velkojan saatavan oikeellisuus ja määrätään velallisen maksuvelvollisuudesta. Ulosottoviranomainen pyrkii siihen, että velal-

linen maksaa velkansa vapaaehtoisesti maksukehotuksella. Jos maksua ei saada, voidaan palkkaan, eläkkeeseen tai muihin mahdollisiin tuloihin ja omaisuuteen tehdä ulosmittaus. Tietyt saatavat, kuten verot ja erät vakuutusmaksut, voidaan periä ilman tuomioistuimen päätöstä. Jos ihmisellä on siis ulosotossa velkaa ja hän ottaa työn vastaan, voi nettotulo olla hyvinkin pieni tehdystä työstä, kun palkkaa ulosmitataan. Tämä luo kannustinloukun velalliselle lähteä töihin. Moni velallinen joutuukin tekemään valintoja sen suhteen, että ottaako työn vastaan ja tekee sitä pienemmällä palkalla vai elääkö mieluummin perusturvan varassa ja odottaa velkojen vanhentumista. Kuluttajan velka elinkeinonharjoittajalle vanhenee lopullisesti pääsääntöisesti 15 vuodessa ulosottoperusteesta (Oikeuslaitos).

”Mieluummin odotan sen ajan ku velat vanhenee ku lähden hanttihommiin paskalla palkalla. Oon kuullut kavereilta, että käteen jää monesti sama raha ku sossusta vaikkapa saa. Ite en oo sossun asiakkaana joten en tiedä. Yhtä kituuttamista tää on sen ajan mut minkäs teet.”

Pääsääntöisesti palkasta voidaan ulosmitata yksi kolmasosa ja määrä lasketaan nettotuloista. Sosiaaliturvaetuksia ei voida ulosmitata. Velallisen ja hänen perheensä toimeentuloa varten ulosmittaamatta jätetään aina suojaosuus. Suojaosuutta laskettaessa otetaan huomioon velallisen elatuksen varassa oleva avio- tai avopuoliso ja samassa taloudessa asuvat omat ja puolison alaikäiset lapset sekä ottolapset³³. Jos puolisolalla tai lapsilla on omia tuloja, jotka ylittävät suojaosuuden 669,00 euroa kuukaudessa, heitä ei oteta huomioon suojaosuutta määrättäessä. Ulosottovelalliselle jätettävä suojaosuus on vuoden 2013 alusta 22,30 euroa päivässä velallisen itsensä osalta ja 8,01 euroa päivässä velallisen elatuksen varassa olevan henkilön osalta. (Oikeuslaitos.)

Kahdessa tekstissä otettiin kantaa pikavippeihin ja niiden synnyttämiin ongelmiin. Kirjoittajat kokevut, että pikavippeihin sorrutaan taloudellisen pakon edessä ja siitä syntyy usein velkakierre, josta irtautuminen on haasteellista. Taloudellisesta pakosta puhuessaan kirjoittajat siis ulkoistavat syyn velan ottamisesta yhteiskunnalle, koska muut tulot eivät riitä kattamaan kaikkia peruselämisen kustannuksia.

³³ Puolisona otetaan huomioon aviopuoliso, toista sukupuolta oleva avopuoliso ja rekisteröidyn parisuhteen osapuolet. (oikeuslaitos)

”Monet työttömät ja pienipalkkaisetkin ovat usein niin tiukoilla, että on pakko ottaa pikavippi tai useita. Itse otin 100 euroa vipin lehtimaksuun. Maksoin sen 20 %:n korkoilla veks ja otin uuden 150 euron vipin. Siitä alkoi kierre. Ei tullut mitään voittoa, että olisin päässyt siten irti. Nyt on vipit ulosotossa. Useampi tonni. Kaikki ne vipit meni edellisen maksuun+korkoihin. EI siis mihinkään pelaamiseen! Sossu ei vielä tiedä siitä. JOS saan töitä niin ulosotto vie osan ja lopulla palkalla olis kituutettava.”

Pikavipit ovat olleet kuuma keskustelunaihe siitä saakka, kun niiden aiheuttamat ongelmat alkoivat realisoitua tilastoissa. Pikalainojen myöntämistä ja markkinointia onkin vähitellen rajoitettu lain-säädännöllisin keinoin vuodesta 2010 lähtien. Pikaluottojen ongelmia on tosin selvitetty jo aikai-semmin erilaisissa työryhmissä ainakin vuodesta 2007 lähtien. Ensin otettiin käyttöön tiukennuksia liittyen pikalainojen myöntämistapoihin asettamalla ns. yökielto, joka tarkoittaa *harkitse mattoman* luotonoton rajoittamista yöaikaan. Käytännössä se tarkoittaa, että mikäli kulutusluotto haetaan ja myönnetään kello 23:n ja 7:n välisenä aikana, kuluttaja ei saa varoja käyttöönsä ennen kello seitse-mää aamulla. Pikalainoille asetettiin lisäksi 14 vuorokauden peruutusosoikeus, markkinoitaessa luotonantajan on ilmoitettava luoton todellinen vuosikorko ja lainanhakijan henkilöllisyys on aina to-dennettava jollakin tavalla. Vuoden 2013 kesäkuussa astuu voimaan pikaluottojen korkokatto. Sa-moin luotonantajia edellytetään entistä tarkemmin selvittämään kuluttajan luottokelpoisuus myös määrältään pienemmissä luotoissa. Arviointi tulee tehdä luotonhakijan tuloja ja muita taloudellisia olosuhteita koskevien riittävien tietojen perusteella samaan tapaan kuin isommissakin luotoissa. (Oikeusministeriö) Myös pikaluottoihin itse turvautunut ilmaisee kirjoituksessaan toiveen pikalai-nojen suhteen:

”Toivon todella, että hallitus kieltää pikavipit koronkiskontana ja köyhdyttävänä on-gelmien tekijänä.”

4.7 Työn ja perheen yhteensovittaminen

Työn ja perheen yhteensovittaminen on ollut ajankohtainen kysymys Suomessa jo kauan. Poliittisessa päätöksenteossa siitä on keskusteltu jo 1960-luvulta lähtien. Kansainvälisessä vertailussa Suomi pärjää perhepolitiikallaan mainiosti ja eurooppalaisessakin vertailussa Suomi sijoittuu hyvin jos tarkastellaan erilaisten joustojen soveltamista perheen ja työn yhteensovittamiseen liittyvissä kysymyksissä. Tästä huolimatta vain 35 % naisista ja 46 % miehistä kertoo voivansa hyödyntää joustavia työaikoja riittävästi omien tarpeidensa mukaan. Luku pohjautuu Minna Salmen ja Johanna Lammi-Taskulan (2011, 155–167) tutkimuksen, jossa on kyselyaineiston avulla selvitetty lapsiperheiden vanhempien kokemuksia työn laadullisten tekijöiden yhteyksistä heidän kokemuksiinsa erilaisista työn ja perheen välisistä jännitteistä. Työssäolevat vanhemmat mm. kokevat, että heillä on usein tai jatkuvasti liian vähän aikaa perheelle työn takia. Samalla he tuntevat työn vaatimusten rasittavan perhe-elämää ja peräti 40 % vanhemmista on huolissaan omasta jaksamisestaan. Vanhempien huoli on yhteydessä työn vaativuuteen.

Perheen ja työn yhteensovittaminen nostettiin esiin myös kirjoituksissa eräänlaisena kannustinkysymyksenä. Kirjoituksissa pohdittiin sekä työelämän vaatimuksia että tekijöitä, jotka vaikeuttavat työllistymistä pienten lasten vanhempana. Kirjoittaja on neljän lapsen äiti, mikä todentaa jo em. seikkaa siitä, että erilaiset loukut nousevat esiin silloin kun niihin itse törmää. Vaikka ainoastaan yksi kirjoittaja nosti tämän teeman esille, on se tärkeä ja varmasti koskettaa monia lapsiperheitä. Lapsiperheiden köyhyydestä ja erilaisista tuloloukuista saamme lukea lähes päivittäin ja yhä useampi lapsiperhe on tänä päivänä toimeentulotuen asiakkaina. Ilmiö korostuu entisestään yksinhuoltajien kohdalla.

Kirjoittaja on 35-vuotias lähihoitaja, joka elää kotihoidontuella. Ammattinsa puolesta kirjoittajalle olisi työtä tarjolla loputtomiin ja samasta syystä kirjoittaja ei voi hakea työttömyyspäivärahaa. Työstä kieltäytyminen toisi automaattisesti karenssin ja keskeytyksen tuen maksatukseen.

Kirjoittaja kokee olevansa vastentahtoisesti työtön. Hän haluaisi tehdä edes osa-aikaista työtä ylläpitääkseen ammattitaitoansa. Tämänkin kirjoittajan kohdalla korostuu huoli ammattitaitonsa ruostumisesta ja omasta hyvinvoinnistaan yleensä. Vastaanottaessaan työtä hänen pitäisi löytää päivähoitopaikka lapsilleen. Kunnalla on velvollisuus järjestää hoitopaikka kahden viikon kuluessa työllistymisestä. Hoitopaikka voi kuitenkin olla sijainniltaan kohtuuttoman kaukana työpaikasta ja ko-

dista. Kaikkien lasten hoitopaikka voi olla myös eri puolilla kaupunkia. Samalla kirjoittaja menettäisi kotihoidontuen. Osa-aikaisesta työstä saatava palkka ei riittäisi kattamaan kuluja, kun mukaan tulisivat myös päivähoitomaksut. Muita lisäkuluja olisivat työmatkakulut ja työpaikkaruokailut. Myöskään isovanhemmista ei ole apua, koska asuvat toisella paikkakunnalla.

”Nyt olen työnhakijana, mutta en voi hakea työttömyyspäivärahaa, koska alallani on pulaa työvoimasta. Jos hakisin päivärahaa, työllistyisin heti. Jos kieltäydyn työn vastaanottamisesta koska en löydä lapselleni hoitopaikkaa, saisin karenssin. Jos olen työnhakijana työvoimatoimistossa ja työllistyn, kunnalla on velvollisuus järjestää hoitopaikka lapsilleni kahden viikon kuluessa. Se voi olla kahdessa eri paikassa kahdelle lapselle, ja paikkojen välillä voi olla 8km matka.”

”Olen vastentahtoisesti työtön. Ottaisin mielelläni osa-aikaista työtä vastaan, koska se pitäisi minut kiinni alani kehityksessä ja työtehtävissä. Pitäisi voida ottaa vastaan sijaisuuksia silloin kun työnantaja tarvitsee työpanostani menettämättä kotihoidontukea. Kotihoidontuki alle 3-vuotiaast lapsesta on pieni, alle 300e, mutta jos menen työhön joudun ottamaan vastaan kunnallisen päivähoitopaikan. Tällöin menetän tuon 300e kuussa ja joudun maksamaan 240e tai ainakin puolet siitä hoitopaikasta joka kuukausi.”

Pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan ja monimuotoisen perhepolitiikan avulla on Suomessakin mahdollistettu naisten kokopäiväinen ansiotyö. Ilman perhetukijärjestelmiä kuten vanhempainlomia, julkista päivähoitoa tai maksutonta koulu- ja asumistukijärjestelmää tämä ei olisi mahdollista. Yhtä lailla vanhemmalla on oikeus tehdä valinta jäämisestä kotiin hoitamaan lasta. Koska päivähoitoon on jokaisella lapsella subjektiivinen oikeus, kompensationsa päivähoitopaikan käyttämättä jättämisestä maksetaan kotiin jäävälle vanhemmalle kotihoidontukea korkeintaan siihen asti kun lapsi täyttää kolme vuotta. Yhteiskunnallinen keskustelu päivähoiton ja kotihoidon välisistä eroista on aikaisemmin liittynyt enemmän kasvatuksellisiin asioihin, mutta työurien pidentämiskeskustelun myötä on alettu entistä enemmän pohtia kotihoidontukea loukkuna kotiin jääville vanhemmille, jotka yleisemmin ovat naisia. Loukkuna se nähdään siksi, että työllistyminen pitkien hoitovapaiden jälkeen saattaa olla haasteellista, mikä johtaa työelämästä syrjäytymiseen. Myös mahdollisesti aikaisemmin hankittu koulutus voi vanheta vapaiden aikana, mikä omalta osaltaan vaikeuttaa työllis-

tymistä. Ehdotukset asian tiimoilta ovat vaihdelleet aina kotihoidontukijärjestelmän lakkauttamisesta tai sen lyhentämisestä ja heikentämisestä aina työnantajapuolen joustoihin. Kirjoittavalla äidillä on myös oma näkemys asiaan:

”Äitinä minua kannustaa parhaiten se, että lapsilleni järjestyy hoitopaikka läheltä kotia tai työpaikkaani siten, että ehdin viedä ja hakea heidät ilman suurta stressiä. Ajattelen lähinnä mahdollisuutta saada lapsi tilapäisesti hoitoon lähelle työpaikkaa, jossa teen sijaisuutta mikäli päiväkodissa on tilaa. Ja etten menettäisi heti kotihoidontukea, vaan vasta kun hoitoaika ylittää jonkun 8vrk kuukaudessa tms.”

Yleisen työllisyystilanteen heikentymisen seurauksena etenkin naisten osa-aikaiset ja määräaikaiset työsuhteet ovat yleistyneet. Siirtyminen tukijärjestelmien piiristä ei kuitenkaan ole yksinkertaista, vaikka töitä löytyisikin. Tämä korostuu yksinhuoltajien kohdalla, koska heillä ei ole toista vanhempaa jakamassa vastuuta lastenhoidosta ja muun arjen pyörittämisestä. Toimivat lastenhoitojärjestelmät, liikenneyhteydet, varmuus työsuhteen kestosta ja kunnolliset työolosuhteet ovat tekijöitä, joita yksinhuoltaja joutuu puntaroimaan tehdessään päätöstä työn vastaanottamisesta. Mikäli edellä mainitut asiat ovat puutteellisia, voi kynnyks työmarkkinoille siirtymiselle olla korkea. Perheen ja työn yhteensovittamisen ristiriidan lisäksi yksinhuoltajataloudet joutuvat pohtimaan muita ajankäytön kysymyksiä ja mahdollisen kuormittumisen kokemuksia.

4.8 Mielenterveysloukku

Erilaiset mielenterveydelliset ongelmat ovat lisääntyneet Suomessa kuten muissakin länsimaissa viimeisen 20 vuoden aikana. Kelan tilastojen mukaan Suomessa jää joka päivä kuusi alle kolmekymppistä nuorta työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveysongelmien vuoksi (Kela). Työkyvyttömyyseläkkeiden määrän kasvu on kansantaloudellisesti kestävä tie, sillä varhainen eläkkeelle siirtyminen kärjistää eläkejärjestelmän rahoitusongelmia. Menetetty työvuodet vähentävät verotuloja ja vastaavasti maksettavien etuuksien määrä eli menot kasvavat. (Leinonen & Sirniö & Lahelma & Martikainen 2011, 32.)

Työkyvyttömyys ei aiheuta ainoastaan kansantaloudellisia ongelmia, koska jokaisen eläkepäätöksen takana on myös yksilö ja hänen lähipiirinsä. Työkyvyn enneaikaisella menettämisellä on laaja-alainen vaikutus päätöksen saaneen ihmisen arkielämään, toimeentuloon ja hyvinvointiin. Joillekin ihmisille päätös voi olla helpotus mikäli työkyky on todellisuudessa alentunut niin paljon, että ihminen ei työllään pysty mitenkään omaa toimeentuloaan turvaamaan. Mielenkiintoinen löydös aineistossa oli vastentahtoisesti määritelty työkyvyttömyys. Ihmisellä itsellään saattaa olla eri käsitys terveydentilastaan kuin arvion tehneellä alan ammattilaisella. Ihminen saattaa itse uskoa kykenevänsä jonkinlaiseen työhön, mutta eläkepäätöksellä ihminen luokitellaan työkyvyttömäksi. Kaksi kirjoittajista oli saanut päätöksen työkyvyttömyyseläkkeestä ja koki sen tapahtuneen vastoin omaa tahtoaan. Seuraava lainaus on 35-vuotiaana eläkepäätöksen saaneen naisen (nykyään 47-vuotias) kirjoittama kuvaus kokemuksestaan:

”Minun tilannetta on huonontanut se mielisairas eläke joka on ennen pitkää vienyt itsetunnon ja yrittämisen halun...Kun että kas sekaan tuli mielenterveystyöntekijät, jotka sanoivat se on psykyke joka puhuu. Niin tuli eläkepäätös sitten kun olin 35v. Eläköitynyt ennen aikojaan...eläketulo psykiatrin määrittelemästä työkyvyttömyydestä. Niin en tiedä miksi halutaan antaa tällaisia arvioita vaikka silloinen kunto salli monenkin tyyppisen työntöön ja osallistumisen silti.”...Ei minua tuolloin masentanut saadut mielisaira-at arviot. Ja väliajathan keräsin roskaa tienvarsilta, yritellen siinäkin todistella työvirettä...”

Nainen uskoo itse olleensa työkykyinen vielä siinä vaiheessa, kun sai päätöksen työkyvyttömyyseläkkeestä. Samalla hän kirjoittaa työstä ”osallistumisena”, joka antaa vihjeen siitä, että työnteko on hänelle merkityksellistä ja osallistumista johonkin. Nainen kertoo mm. keränneensä roskaa tienvarsilta osoittaakseen sillä työkykyään vähintäänkin itselleen. Tämä kielii vahvasta työhalukkuudesta ja tyytymättömyydestä eläkepäätökseen. Työelämän ulkopuolelle sulkeminen on lopulta saanut naisen entistä huonokuntoisemmaksi ja lannistuneemmaksi. Nainen kirjoittaa eristäytymisestä ja hänen tekstinsä kuvaa vahvasti sitä, miten tärkeänä hän pitää omillaan toimeen tulemistä. Seuraavassa lainauksessa hän jopa näkee mielenterveyspotilaiden lääkärinlausunnot tai päätökset työkyvyttömyydestä kiusantekona:

”Olen aina pitänyt työnteosta vaikka kuinka nämä mt työntekijät puhuu sen puolesta että nauttia vaan elämästä mutta paras nautinto on minulla ollut työkuntoisena kun olen jaksanut ja pystynyt huolehtimaan velvollisuuteni jaksanut huolehtia omasta kunnosta ja kodin siisteydestä ym. Ikävä niitä päiviä. Niin en ole omasta tahdosta eläköitynyt. Joskus tulee ilkeä olo mitähän se silloinen psykiatri sanoisi kun tietäisi tämän päivän huonovointisuuteni ja työkunnottomuuden. Ei olisi pitänyt luovuttaa, mielisairailta lausunnoilla kai aika paljonkin kiusataan ja härnätään ihmisiä...Nykyisin vain olla möllötän. Voisin kyllä rohkaistua joihinkuihin soveltuviin työharjoituksiin? Eihän tällainen eristäytyminenkään ole oikein elämää.”

Mielenterveysongelmista kärsivät kokevat melko paljon syrjintää ja ennakkoluuloja pyrkiessään takaisin työelämään³⁴. Marianna Turunen (2010, 30) on opinnäytetyössään tutkinut mielenterveyskuntoutujien kokemuksia kohtaamistaan ennakkoluuloista. Tutkimuksen mukaan mielenterveyskuntoutujat pitivät työllistymismahdollisuuksiaan pääsääntöisesti melko heikkoina. Esteenä työllistymiselle he kokivat vallitsevat asenteet ja ennakkoluulot ja työhön palaamista vaikeuttaa tieto yhteiskunnan leimaavasta ilmapiiristä. Tutkimuksessa haastateltujen mukaan mielenterveyskuntoutujien ei uskota yleisesti selviytyvän normaaleista työtehtävistä, vaikka työkyky voisikin todellisuudessa olla riittävä.

”Niin mutta mielekäs jatkotyöllistyminen ei sitten onnistunut, tai olinko itse epävarma hakeutumaan niihin siirtymätöihin kun on ennakkoluulot kokemuksenkin pohjalta siitä ”näin kohtaat mielenterveyspotilaan” ilmapiiristä.”

”Työkyvyttömyyden ensisijainen syy on hoito, joka ei ollut vaikuttavaa. Diagnoosi, jolla eläkkeen sain, on poistettu. Samoin lääkitys. Tilalla on toiset, mutta eihän eläkeläisiä kuntouteta. Sivusta seurailen saman sairauden omaavien kuntoutusta, johon minulla ei ole asiaa. Että jos töitä saisi tehdä turvallisesti, niin voisi edes kokeilla mihin pystyy, niin tietäisi missä se raja lopullisesti on.”

³⁴ Työkyvyttömyyseläkkeellä voi hankkia pääsääntöisesti työansioita enintään 738,82 euroa (bruttona), mutta henkilökohtainen ansaintaraja voi olla korkeampikin riippuen mistä eläke maksetaan. Tietyt Kelan työkyvyttömyyseläkettä saavat erityisryhmät, kuten pysyvästi sokeat ja liikuntakyvyttömät, voivat hankkia tuloja ilman ansaintarajaa.

Leinonen ym. (2011, 41–44) ovat tutkineet sosiaaliryhmien välisiä eroja myönnettyissä työkyvyttömyyseläkkeissä. Mielenterveysongelmien perusteella myönnettyissä eläkkeissä ei löytynyt suuria eroja eri sosiaaliryhmien välillä, vaikka ne muodostavat kolmanneksen kaikista työkyvyttömyyseläkkeistä koko väestössä. Tutkijat korostavat, että kaikkien työkyvyttömyyseläkkeiden vähentämiseksi huomio tulee kiinnittää erityisesti työoloihin. Suotuisa työympäristö auttaa pitämään yllä hyvää terveyttä ja tukee työssä jaksamista ja jatkamista jo mahdollisesti ilmenneistä terveysongelmista huolimatta.

5. Yhteenveto ja pohdinta

1990-luvun laman, siitä seuranneen massatyöttömyyden sekä tiukan taloustilanteen ja julkisen sektorin rahoitusongelmien saattamana alettiin puhua työnteon kannustimista. Erilaisten kannustinloukkujen katsottiin olevan osoitus toimimattomasta sosiaaliturvajärjestelmästä, joka ylläpitää korkeaa ja pysyvää työttömyyttä. Työttömyys alettiin nähdä enemmän yksilön omasta passiivisuudesta ja sosiaaliturvan avokäisyydestä johtuvana ilmiönä. Erilaisten kannustinloukkujen purkamisesta tuli tätä myötä yksi tärkeimmistä tavoitteista yhteiskuntapolitiikassa työllisyyden edistämiseksi. Erilaisia toimenpiteitä onkin toteutettu työnteon kannustinten parantamiseksi, mutta tutkimukset kuitenkin osoittavat, että tulonsiirtojärjestelmässä esiintyy edelleen erilaisia loukkuja, jotka tekevät työnteosta joissakin tapauksissa ainakin taloudellisesti kannattamatonta.

Tämän tutkimuksen arvioinnin kohteena ovat olleet työllistymisen esteet ja työnteon kannustimet ihmisten subjektiivisiin kokemuksiin perustuen heidän itsensä kertomina. Tutkimuksessa on hyödynnetty kvalitatiivista tutkimusmenetelmää täydentämään jo olemassa olevaa aihealueen tutkimusta, joka pääasiallisesti on ollut kvantitatiivisesti toteutettua. Kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa on todettu, liittyy ihmisten työmarkkinakäyttäytymiseen taloudellisten tekijöiden lisäksi institutionaalisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä, joita pelkin tilastollisin menetelmin ei tavoiteta.

Tutkimusaineisto on kerätty kirjoituspyynnön avulla ja lopulliseen aineistoon valikoitui 37 kirjoitusta. Kerätty aineisto värittää moniulotteista ja värikästä kuvaa suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän kipukohdista ja samaan aikaan muutoksen kourissa olevasta työelämästä. Rakenteellisia tekijöitä tarkastellaan usein ulkopuolelta ja tästä syystä olenkin halunnut omassa tutkimuksessani antaa äänen niille, joille sosiaaliturvajärjestelmä ja sen koukerot ovat arkipäivää. Vaikka aineistosta saatuja tuloksia ei voidakaan yleistää, tukevat ne vahvasti aikaisempaa tietämystä ja tutkimusta työllistymisen esteistä ja työntekoon liittyvistä kannustimista.

Oletuksena on monesti, että työttömyysloukussa oleva henkilö suosii vapaa-aikaa työn vastaanottamisen kustannuksella. Tutkimukseni teoreettisena viitekehysenä on toiminut työn tarjonnan teoria. Olen peilannut työn tarjonnan teoriaa ja sen oletuksia aineistosta esiin nousseisiin tekijöihin. Olen tutkimuksellani halunnut selvittää missä määrin työn tarjonnan teorian oletukset sosiaaliturvatuksien substituutiovaikutuksesta näkyvät ihmisten kertomuksissa liittyen työnteon kannustimiin

ja työllistymisen esteisiin. Lisäksi olen halunnut tarkastella millä tavalla taloudelliset tekijät painottuvat ihmisten työmarkkinakäyttäytymisessä heidän tehdessään valintoja työn ja vapaa-ajan välillä.

Aineistosta on selkeästi havaittavissa, että erilaisia kannustinloukkuja edelleen esiintyy vuosien varrella tehdyistä toimenpiteistä huolimatta. Kaikki kirjoittajat kertoivat olevansa tai olleensa jossain määrin vastentahtoisesti työttöminä. Syy työttömyyteen oli kirjoitusten mukaan joko työmarkkinoiden rakenteissa, sosiaaliturvajärjestelmästä nousevissa kannustintekijöissä tai muissa ominaisuuksissa, joiden voidaan katsoa olevan monien eri asioiden yhteisvaikutuksesta syntyneitä tekijöitä. Kaiken kaikkiaan järjestelmä näyttäytyy ihmisten kirjoituksissa monimutkaisena kompleksina, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Tässä yhteenvedossa tiivistän tutkimukseni keskeisimmät johtopäätökset, jotka aineistosta nousevat esiin liittyen työnteon kannustimiin ja työllistymisen esteisiin sekä työn tarjonnan teorian oletusten rooliin ihmisten kokemuksissa.

Olen varannut kokonaisen alakappaleen työn merkityksille, koska ne nousivat niin voimakkaasti aineistostani esiin. Kirjoitusten pohjalta saa kokonaiskuvan, että työtä arvostetaan ja sitä halutaan tehdä. Työtä pidetään merkityksellisenä monesta eri syystä. Kirjoituksissa työhön liitettiin mm. osallisuuden ja aktiivisuuden käsitteet. Työ koetaan osallistavana ja sen avulla ikään kuin lunastetaan paikka yhteiskunnasta. Kirjoittajat puhuvat täysivaltaisesta kansalaisuudesta ja ihmisarvosta puhuessaan työstä. Tämä kielii vahvasti niistä yhteiskunnallisista odotuksista, joita ihmisille asetetaan sekä negatiivisista kokemuksista, joita kirjoittajat työttömän roolissaan ovat joutuneet kohtaamaan. Työn kautta ihminen kokee itsensä tarpeelliseksi ja ”normaaliksi”. Työ antaa elämään sisältöä sekä auttaa oman identiteetin rakennustyössä. Työ rytmittää arkea ja tuo siihen sujuvuutta. Työ kuntouttaa ja sillä on suuri merkitys henkisen hyvinvoinnin kannalta. Ennen kaikkea työ luo taloudellista ja sosiaalista turvaa ja sen kautta ihminen kokee kuuluvansa joukkoon.

Työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen koetaan varsinkin pitkittyessään haitallisena kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille. Ihmiset kertovat sen vaikuttavan negatiivisesti omaan minäkuvaan ja itseluottamukseen. Kirjoituksissa korostui oman toimeen tulemisen tärkeys ja työn merkitys sosiaalisten suhteiden kannalta. Työ oli tapa toteuttaa itseään ja sitä tehdään monesti, vaikka se olisi taloudellisesti kannattamatonta. Työ on merkittävä seikka myös monien käytännön asioiden suhteen. Työtön on aina heikommassa asemassa työlliseen nähden esimerkiksi asuntomarkkinoilla.

Työmarkkinoista kumpuavina rakenteellisina ongelmatekijöinä ihmiset nostavat esiin matalat palkat, työn riittämättömyyden sekä ikä- ja terveystekijät. Ihmiset kokevat, että matalapalkka-

alojen työ ei takaa riittävää toimeentuloa, jolloin sen vastaanottaminen ei monissa tapauksissa ole ainakaan taloudellisesti kannattavaa. Lisäksi ihmiset kokevat, että varsinkaan kokopäiväistä työtä ei ole riittävästi tarjolla. Osa-aikaisen työn varjopuolena taas ovat entistä pienemmät ansiot, jolloin niitä joutuu erilaisin tuin täydentämään. Alhaisista palkoista huolimatta moni koki työn kuitenkin niin tärkeäksi osaksi elämässään, että teki töitä palkan pienuudesta huolimatta. Erityisen hankalaksi työllistymisen esteeksi muodostui korkea ikä ja mahdolliset terveysrajoitteet.

Sosiaaliturvajärjestelmä koettiin ihmisten kertomuksissa byrokraattisena, monimutkaisena ja epäloogisena. Etuuksista eniten kritiikkiä sai osakseen työmarkkinatuki, asumistuki ja toimeentulotuki harkinnanvaraisten elementtiensä vuoksi. Työmarkkinatuen ongelmaksi nähtiin sen hankala yhdistäminen muihin etuuksiin ja työhön sekä erilaiset karenssiajat. Toimeentulotuki koettiin nöyryyttävimpänä, koska sen hakeminen edellyttää mm. tiliotteiden esittämistä ja ”konkreettista todistusta omasta köyhyydestä”. Asumistuki sai osakseen kritiikkiä määräytymiskäytäntöjensä ja matalan tasonsa perusteella. Pääkaupunkiseudun vuokratason nähden asumistuki koettiin ”jälkeen jääneeksi”.

Osa ihmisistä koki olevansa ”väliinputoaja”. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että samanaikaisesti ihminen saatetaan katsoa liian sairaaksi tehdäkseen työtä, mutta toisaalta liian terveeksi ollakseen työkyvyttömyyseläkkeellä ja kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella. Toisaalta myös taustalla kummitteleva yritystoiminta saattaa evätä oikeuden työttömyysturvaan, vaikka henkilöllä ei olisi vuosikausiin ollut tuloja yrityksestä. Järjestelmän nähtiin myös etuuksien määräytymiskäytäntöjen valossa kannustavan vilpilliseen menettelyyn ja laskelmointiin. Erityisesti tukien tulovähenteisyys nähtiin kannustimena enemmänkin harmaan talouden tukemiselle.

Työolot ja työhyvinvointikin voidaan nähdä eräänlaisena kannustimena. Tieto siitä, että työpaikka pitää huolta alaisistaan, voi toimia kannustimena hakeutua kyseiseen työhön ja päinvastoin. Huonot kokemukset työelämästä taas voivat toimia esteenä työhön hakeutumiselle jatkossa ja pahimmassa tapauksessa työelämän liian kovat vaatimukset voivat sairastuttaa ihmisen ja sysätä näin kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolelle. Ehkä hieman yllätyksellisestikin aineistosta nousi esiin useampi kokemus työpaikkakiusaamisesta, joka oli toiminut sekä työelämästä syrjäyttämisenä, että sinne takaisinpääsyn vaikeuttajana.

Kirjoituspyyntöni vastanneet kirjoittajat ovat pääkaupunkiseudulla asuvia henkilöitä, jolloin myös pääkaupunkiseudun korkeat asumiskustannukset nousivat kirjoituksissa esiin. Korkeilla asumiskus-

tannuksilla on suuri vaikutus työnteon kannattavuuteen erityisesti matalapalkka-aloilla, koska pienistä palkoista kuluu luonnollisesti suurin osuus asumismenoihin vähentäen näin käteen jäävää tuloa.

Erilaiset velat ja erityisesti ulosottovelka ovat äärimmäisen tärkeitä tekijöitä työnteon kannustimien näkökulmasta. Tietoisuus siitä, että palkasta aletaan ennemmin tai myöhemmin ulosmitata vanhoja saatavia automaattisesti, voi velallisen työttömän kohdalla nostaa kynnystä ottaa vastaan työtä olleenaan, ellei kyseinen henkilö priorisoi työn mukanaan tuomia muita tärkeitä asioita. Kynnys nousee tavallisesti sitä korkeammalle mitä enemmän velkaa ulosotossa on. Toiset katsovatkin tässä tilanteessa paremmaksi vaihtoehdoksi jättäytyä työmarkkinoiden ulkopuolelle velkojen vanhentumiseen saakka.

Perheen ja työn yhteensovittaminen nostettiin esiin myös kirjoituksissa eräänlaisena kannustinkykyksenä. Kirjoituksissa pohdittiin sekä työelämän vaatimuksia että tekijöitä, jotka vaikeuttavat työllistymistä pienten lasten vanhempana. Erityisen tärkeäksi kannustintekijäksi katsottiin päivähoiton järjestyminen niin, että lapsen kuljettaminen päivähoitoon sujuisi helposti. Samoin osaaikatyön tekeminen hoitovapaan aikana nähtiin ongelmalliseksi etuuksien määräytymiskäytäntöjen vuoksi. Vaikka ainoastaan yksi kirjoittaja nosti tämän teeman esille, on se tärkeä ja varmasti koskettaa monia lapsiperheitä. Lapsiperheiden köyhyydestä ja erilaisista tuloloukuista saamme lukea lähes päivittäin ja yhä useampi lapsiperhe on tänä päivänä toimeentulotuen asiakkaina. Ilmiö korostuu entisestään yksinhuoltajien kohdalla.

Työkyvyttömyys ei aiheuta ainoastaan kansantaloudellisia ongelmia, koska jokaisen eläkepäätöksen takana on myös yksilö ja hänen lähipiirinsä. Työkyvyn enneaikaisella menettämisellä on laaja-alainen vaikutus päätöksen saaneen ihmisen arkielämään, toimeentuloon ja hyvinvointiin. Joillekin ihmisille päätös voi olla helpotus mikäli työkyky on todellisuudessa alentunut niin paljon, että ihminen ei työllään pysty mitenkään omaa toimeentuloaan turvaamaan. Mielenkiintoinen löydös aineistossa oli vastentahtoisesti määritelty työkyvyttömyys. Ihmisellä itsellään saattaa olla eri käsitys terveydentilastaan kuin arvion tehneellä alan ammattilaisella. Ihminen saattaa itse uskoa kykenevänsä jonkinlaiseen työhön, mutta eläkepäätöksellä ihminen luokitellaan työkyvyttömäksi ja näin ollen syrjäytetään työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Aineiston valossa työn tarjonnan teorian oletukset ja taloudelliset tekijät ovat isossa roolissa ihmisten valinnoissa, mutta ne eivät suinkaan toimi yksittäisenä selittävänä tekijänä. Työ, josta saatavat

ansiot ovat lähellä maksimaalista sosiaaliturvan tasoa, on yleensä luonteeltaan myös raskasta ja saattaa pitää sisällään jossain määrin epämukavia tehtäviä. Ihmiset voivat tässä kohtaa painottaa enemmän terveydellisiä tekijöitä tehdessään päätöstä työn ja vapaa-ajan välillä. Valintoihin vaikuttavat niin ikään eri etuuksien määräytymiskäytännöt ja niistä syntyvät epävarmuustekijät. Tuen maksuunpanon viivästyminen tai pelko niiden takaisinperinnästä luo työn vastaanottamisesta joillekin riskin, joka mieluummin jätetään ottamatta.

Kirjoituksissa tuotiin esiin myös se, että ihmiset tekevät työtä, vaikka se olisi taloudellisesti kannattamatonta. Näissä tapauksissa työ koetaan sisällöllisesti niin merkittäväksi tekijäksi ja olennaiseksi oman identiteetin rakennuspalikaksi, että taloudellinen puoli on sivuseikka. Oletus siis siitä, että ihminen jatkuvasti laskelmoi saamaansa tuloa, on väärä. Tutkimuskysymyksiin aineisto vastaa siis niin, että rationaliteettioletusta ei voida yleistää, koska ihmisten työmarkkinakäyttäytyminen muotoutuu hyvin yksilöllisesti ja siihen vaikuttaa taloudellisten tekijöiden lisäksi monet eri painotuksin. On myös huomioitavaa, että aineiston kaikki kirjoittajat kertoivat olevansa työmarkkinoiden ulkopuolella vastentahtoisesti, joka voidaan tulkita niin, että heillä ei ole omasta mielestään ollut mahdollisuutta tehdä toisenlaista ratkaisua.

Kuten aikaisemminkin on todettu, on järjestelmä monimutkainen kompleksi, jossa lähes kaikki vaikuttaa kaikkeen. Sosiaaliturvajärjestelmä muodostaa kokonaisuuden, jossa esimerkiksi yhteen etuuteen tehty muutos vaikuttaa toiseen etuuteen, ja tämä toimiikin parhaimpana selityksenä jo tehtyjen toimenpiteiden toimimattomuudelle. Tulee huomioida, että sosiaaliturvajärjestelmää muuttamalla ei kuitenkaan olennaisesti vaikuteta työvoiman kysyntään, joka tässäkin tutkimuksessa nousi merkittävämmäksi selittäjäksi työttömyydelle kuin esimerkiksi etuuksien taso. Tilanteessa, jossa työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät kohta, on työttömällä melko rajalliset mahdollisuudet toimia taloudellisten kannustimien mukaan. Toisaalta muuttamalla järjestelmää siten, että se kannustaisi paremmin esimerkiksi pienten ansiotulojen hankintaan, loisi se puitteet paremmalle työmarkkinoiden joustavoittamiselle, mikä palvelisi myös työnantajien etua.

Pohdintaa

Sosiaaliturvajärjestelmä on rakennettu aikana, jolloin työ tarkoitti yleensä kokopäivätyötä, josta maksettiin säännöllistä palkkaa. Tällaisessa tilanteessa on ilmiselvää, että työn tekeminen on ainakin taloudellisesti kannattavampaa kuin eri etuuksien varassa eläminen. Nykyään erilainen silpputyö alkaa olla tietyillä aloilla jopa yleisempää kuin kokopäivätyö ja yleensä kyseessä ovat vielä ne alat, joilla myös palkkataso on kehnompaa. Mielestäni voi siis esittää perustellusti kysymyksen, että miten hyvin vanha järjestelmä palvelee uuden työelämän vaatimuksia?

Tästä tutkimuksesta saatujen tulosten valossa näyttää siltä, että kannustinloukkujen väkinäisen purkamisen sijaan tulisi katse kääntää enemmän työmarkkinoihin ja työn kysyntään. Työn tarjontaan ei nykytilanteessa pystytä puuttumaan järjestelmän osasia muuttamalla jos se kuitenkin pääpiirteissään pidetään ennallaan. Tuloja tasaavassa sosiaaliturvajärjestelmässä kaikista kannustinloukuista on mahdotonta päästä eroon, koska järjestelmän tavoitteet ovat suurelta osin keskenään ristiriidassa ja mahdollisuudet niiden samanaikaiseen toteuttamiseen ovat rajalliset. Oikeanlainen tasapaino kannustavuuden ja tuloerojen tasauksen välillä on yhteiskunnallinen arvovalinta. Valintoihin vaikuttaa tietenkin myös taloudellinen tilanne. Koska korkea työttömyys vaikeuttaa julkisen sektorin rahoitusongelmia ja lisää näin ollen paineita veronkorotuksiin ja sosiaalietuuksien tai palveluiden leikkaamiseen, pystytään taloudellisella tilanteella perustelevaan helposti tehtyjä valintoja.

Vasta tutkimuksen loppumetreillä ymmärsin mihin olin ryhtynyt. Olin haukannut aivan liian suuren palan sukeltaessani näin kompleksiseen aihealueeseen. Aikarajojen paukuessa havahduin siihen, että en mitenkään tule saamaan tutkimustani vietyä niin pitkälle kuin haluaisin. Aineisto itsessään oli jo hyvin laaja opinnäytetyön mittapuussa. Mitä enemmän aineistoa kävin läpi, sitä enemmän sieltä nousi esiin uusia asioita ja näkökulmia, jotka olisin halunnut sisällyttää tutkimukseen.

Aloitin tutkimuksen kaksi vuotta sitten, mutta se jäi lepotilaan pitkäksi aikaa aloittaessani kokopäivätyön aikuissosiaalityöntekijänä Helsingin kaupungilla sosiaalisen ja taloudellisen tuen puolella. Olen pohtinut paljon sitä miten paljon oma työni on ohjannut tutkimuksen tekemistä ja päinvastoin, sillä onhan aihealue hyvin lähellä jokapäiväistä työtäni. Kohtaan päivittäin työttömiä ja työssäkäyviä pienituloisia ihmisiä, jotka yrittävät selviytyä byrokratian kiemuroissa. Pysin auttamaan näitä ihmisiä selviytymään ja toisinaan tunnen voimattomuutta itsekin suuren rattaiston edessä. Ymmärrän heidän tuntemuksiaan, kun he kertovat haluavansa päästä eteenpäin ja tulla toimeen omillaan

siinä onnistumatta. Toiset lannistuvat, toiset jaksavat sinnitellä päivästä toiseen ja vuodesta toiseen. Tunnen heidän nöyryytyksensä, kun käyn heidän henkilökohtaisia papereitaan viranomaisena läpi, monesti samalla istuen heitä vastapäätä tapaamisella. Työ on ollut raskas kokopäiväisen työn ohessa, vaikka työni onkin toiminut sen tukena aika paljon käytännön osaamisen kautta, toisaalta se on uuvuttanut. Prosessi on kaiken kaikkiaan opettanut jotain hyvin olennaista tutkimuksen tekemisestä; sen ojat ja allikot, mutta toisaalta oivalluksien riemun.

Verraten siihen, mitä työssäni kohtaan, en ole kovinkaan yllättynyt saamistani tutkimustuloksista. Ihmiset yleensä kokevat sosiaalitoimessa asioinnin vastenmieliseksi ja nöyryyttäväksi eikä juuri kukaan ole vapaaehtoisesti toimeentulotuen asiakkaana. Suurin osa asiakkaista haluaa työllistyä jos oma terveydentila sen vain sallii. Ikävä kyllä säästö- ja tuloksellisuuskulttuuri on hiipinyt myös sosiaalityöhön eikä työn tekeminen sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaan ole enää mahdollista. Tuntuu, että resurssien puitteissa työ on välillä lähinnä tulipalojen sammuttelua. Oman työni kannalta minua kiinnostaisi jatkotutkimus mm. työvoimahallinnon organisaatiomuutoksesta ja sen vaikutuksesta ihmisten työllistymiseen. Tämän tutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe voisi olla perustulon kaltaisen järjestelmän kannustinvaikutusten arviointi, sillä perustulojärjestelmälle on tulevaisuudessa vankat perusteet ja onhan tällä hetkellä myös käynnissä kansalaisaloite perustulosta.

Lähdeluettelo

Airio, Ilpo (2008) Change of norm? In-work poverty in a comparative perspective. Helsinki:Kela.

Alm, Susanne (2001) The resurgence of mass unemployment. Studies of social consequences of joblessness in Sweden in the 1990s. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Bonoli, Giuliano & George, Vic & Taylor-Gooby, Peter (2000) European welfare futures. Towards a theory of retrenchment. Cambridge: Polity Press.

Castel, Robert (2007) Sosiaalinen turvattomuus. Mitä on olla suojattu? Helsinki: Kela.

Ervasti, Heikki (2003) Työttömyys elämäntilanteena. Teoksessa Olli Kangas (toim.)Laman varjo ja nousun huumaa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki: Kela, 119–151.

Ervasti, Heikki (2004) Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Deprivaatioteorian, insenttiiviteorian ja selviytymisnäkökulman vertailua. Janus 12:3, 298–318.

Forssén, Katja (2012) Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Koh-taako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio:UNIPress.

Hakkarainen, Tyyne (2010) Avun saamisen kokemuksia köyhyysaiheisen kirjoituskilpailuun osallistuneiden elämäntarinoissa. Sosiaalipolitiikan pro gradu- tutkielma. Sosiaalitutkimuksen laitos. Tampere:Tampereen yliopisto.

Heinonen, Jari (2006)Työläismies ahdingossa? Kolme miessukupolvea rakennemuutosten Suomessa. Hel-sinki: Yliopistopaino.

Heinonen, Jarna & Hytti, Ulla & Kautonen, Teemu & Bögenhold, Dieter (2011) Porkkanaa, ei keppiä! Tyy-tyväisyys pitää työelämässä. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.) Työstä, jouta ja jaksaa. Työn ja hyvin-voinnin tulevaisuus.Helsinki: Gaudeamus.

Hiilamo, Heikki (2004). Vaikutukset työvoiman tarjontaan: sosiaaliturvan yhteensovittamisen kannustimet. Teoksessa Heikki Hiilamo, Jouko Karjalainen, Mikko Kautto & Antti Parpo (toim.) Tavoitteena kannusta-vampi toimeentulotuki. Tutkimuksia 139. Helsinki:Stakes, 49–65.

Hiilamo, Heikki (2011) Uusi hyvinvointivaltio. Helsinki:Like.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2004) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Holm, Pasi & Kyyrä Tomi (1997) Tulojen vaikutus työmarkkinasiirtymiin. VATT-tutkimuksia 40. Helsinki: VATT.

Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2009) Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.

Kinnunen, Ulla & Mauno, Saija & Mäkikangas, Anne & Nätti, Jouko (2011) Ovatko määräaikaiset työntekijät huono-osaisia? Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) Työstä, jouta ja jaksaa. Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus. Helsinki: Gaudeamus, 117–120.

Korkeamäki, Ossi (2011) Lapin ja Kainuun sosiaaliturvamaksuvapautuksen vaikutus yritysten työllisyyteen, palkkoihin ja kannattavuuteen. Tutkimukset 163. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Korkeamäki, Ossi & Uusitalo, Risto (2005) Sosiaaliturvamaksukokeilun vaikutus työllisyyteen. Arviointiprojektin raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen monisteen nro 2005:7. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Kosonen, Pekka: Pohjoismaiset mallit murroksessa. Vastapaino, Tampere 1998.

Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1437.

Kuivalainen, Susan (2007) Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. Yhteiskuntapolitiikka 72:1, 49–56.

Kurjenoja, Jaana (2004) Kenelle työ kannattaa? Kannustinloukut 2004, Verotietoa no. 39. Helsinki: Veronmaksajat.

Lahelma, Eero & Kangas, Risto (1989) Unemployment, re-employment, and mental well-being. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Laine, Veli & Uusitalo, Roope (2001) Kannustinloukku-uudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan. VATT-tutkimuksia. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Leinonen, Taina & Sirniö, Outi & Lahelma, Eero & Martikainen, Pekka (2011) Eriarvoisesti työkyvyttömyyseläkkeelle? Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.) Työstä, jouta ja jaksaa. Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus. Helsinki: Gaudeamus, 30-44.

Mortensen, Dale T. (1986) Job search and labour market analysis. Teoksessa Orley Ashenfelter & Richard Layard (toim.) Handbook of labour economics.

Mustakallio, Petri (2003) Kannustin- ja velvoitelinja. Sosiaalipolitiikan hegemoninen projekti vuosituhatteen vaihteen Suomessa. Pro gradu-tutkielma. Tampere:Tampereen yliopisto.

Niemi, Riikka (2007) Pitääkö hyvinvointivaltio lupauksensa? Universalismi ja ihmisten yksilölliset elämänkohtalot. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääryyskirja. Helsinki:Kela, 60–75.

Nätti, Jouko (1998) Työn muutos: vakauudesta epävakauteen. Teoksessa Elina Saksala (toim.) Muutoksen sosiologia. Jyväskylä:Gummerus, 48-50.

Parpo, Antti (2004) Kannustavuutta tulonsiirtojärjestelmään : tulonsiirtojärjestelmän muutokset, kannustinloukut ja tulonjako . Tutkimuksia 140. Helsinki:Stakes.

Parpo, Antti (2001) Tulonsiirtojärjestelmän synnyttämät tuloloukut. Raportteja no.262. Helsinki:Stakes.

Parpo, Antti (2007) Työllistymisen esteet. Helsinki:Stakes.

Pekkarinen, Jukka & Sutela, Pekka (2000) Kansantaloustiede. Helsinki: WSOY.

Pierson, Paul (1996) The New Politics of the welfare state. World Politics, 48, 143–179.

Pyöriä, Pasi (2001) Hajautettu työ. Teoksessa Raimo Blom, Harri Melin & Pasi Pyöriä. Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa. Tampere: Gaudeamus, 191–196.

Pärnänen, Anna (2011) Organisaatioiden ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraalit. Jyväskylä: Tilastokeskus.

Pöysä, Jyrki (2006) Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 228–230.

Rahkonen, Ossi & Laaksonen, Mikko & Lallukka, Tea & Lahelma, Eero (2011) Työolot ja terveys—onko ruumiillisella työllä enää merkitystä? Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) Työstä, joustaa ja jakaa. Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus. Helsinki:Gaudeamus, 22–23.

Rapo, Markus (2013) Työuria pidennettävä etenkin keskeltä. Tieto & Trendit 1(2013) <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/17/> (viitattu 12.3.13).

Roivainen, Irene (2011) Teoksessa Roivainen, Irene & Heinonen, Jari & Ylinen, Satu (toim.) Köyhä byrokratian rattaissa. Helsinki:Kunnallissalan kehittämissäätiö, 15–35.

Ruuskanen, Olli-Pekka (2005) Ajankäytön muutosten vaikutus työllistymishalukkuuteen. Keskusteluaiheita. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.

Saarela, Jan (2001) Incentive Effects of Welfare Transfers on Individual Labour Market Behaviour in Finland. Teoksessa Torben Jensen Pilegaard & Anders Holm (toim.) Nordic Labour Market Research on Register Data. Kööpenhamina.: TemaNord, 367–414.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muistelemisen. Tampere: Vastapaino.

Salmi, Minna & Lammi-Taskula Johanna (2011) Joustoa työn vai perheen hyväksi? Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.) Työstä, joustaa ja jaksaa. Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus. Helsinki: Gaudeamus, 155–167.

Sennett, Richard (2002) Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Suomentanut Eine Kivinen & David Kivinen. Tampere: Vastapaino. Englanninkielinen alkuteos 1998.

Soininvaara, Osmo (2010) Sata-komitea: Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa? Helsinki: Teos.

Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi (2009). Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turunen, Marianna (2010) Leimautuminen mielenterveyskuntoutujien kokemana. Opinnäytetyö. Pori:Diakonia ammattikorkeakoulu.

Taloudelliset ja talouspoliittiset katsaukset (2010) Julkinen talous tienhaarassa. Finanssipolitiikan suunta 2010-luvulla. 2010:8. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Verot, sosiaaliturva, työvoimapolitiikka ja työllisyys (1996) työryhmäraportti. Helsinki:Talousneuvosto.

Viitamäki, Heikki (2001) Kannattaako työ? Teoksessa Ilmakunnas Seija (toim.) Työmarkkinat testissä. Vatt-julkaisuja nro. 30. Helsinki:Valtion Taloudellinen Tutkimuslaitos, 53–68.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Virjo, Ilkka & Aho, Simo & Koponen, Hannu (2006) Passivoiko työttömyysturva? Työpoliittinen tutkimus. Helsinki: Työministeriö.

Vuorela, Mika (2009) Lannistamisesta kannustamiseen- työtä haluaville mahdollisuuksia työllistymiseen. Teoksessa Tuuli Hirvilammi & Markku Laatu (toim.) Toinen vääräyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kela, 41-56.

Wacquant, Loic (1999) How penal common sense comes to Europeans: notes on the transatlantic diffusion of the neoliberal doxa. *European societies* 1:3, 319–352.

Verkkosivut:

Eläketurvakeskus:

<http://www.etk.fi/fi/service/el%C3%A4ke-etuudet/239/el%C3%A4ke-etuudet> (viitattu 18.4.13).

http://www.etk.fi/fi/service/el%C3%A4kej%C3%A4rjestelm%C3%A4_muutoksessa/299/el%C3%A4kej%C3%A4rjestelm%C3%A4_muutoksessa (viitattu 18.4.13).

Helsingin seudun kauppakamari:

http://www.helsinki.chamber.fi/ajankohtaista?1011_m=3961 (viitattu 18.4.13).

Kansaneläkelaitos (KELA):

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/200701132559EH?OpenDocument> (viitattu 18.3.13).

<http://www.kela.fi/tyottomat> (viitattu 18.4.13).

Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen hallitusohjelma:

<http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/vanhanen/hallitusohjelma/ohjelma/fi.jsp> (viitattu 17.4.13).

Oikeuslaitos:

<http://www.oikeus.fi/4312.htm> (viitattu 19.4.13).

<http://www.oikeus.fi/5620.htm> (viitattu 19.4.13).

Oikeusministeriö:

<http://www.om.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2009/11/pikaluottojenmarkkinointiinjam.html> (viitattu 19.4.13).

<http://www.om.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/03/pienilleluotoille51prosentinkorkokattokesakuunalausta.html> (viitattu 19.4.13).

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM)

http://www.stm.fi/vireilla/lainsaadantohankkeet/toimeentulo_ ja_vakuutusasiat/tyottomyysturvan_muutokset (viitattu 18.4.13).

<http://www.stm.fi/hyvinvointi/terveydenedistaminen/terveyserot> (viitattu 18.4.13).

http://www.stm.fi/toimeentulo/tuet_ ja_ etuudet/toimeentulotuki (viitattu 19.4.13).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/aikuisten_sosiaalipalvelut/toimeentulotuki/toimeentulotuki (viitattu 18.4.13).

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tiedote?id=32869 (viitattu 13.4.13).

Tilastokeskus:

http://www.stat.fi/til/ati/2012/04/ati_2012_04_2013-02-05_tie_001_fi.html (viitattu 21.4.13).

http://www.tilastokeskus.fi/til/asvu/2012/asvu_2012_2013-03-08_tie_001_fi.html (viitattu 21.4.13).

http://www.tilastokeskus.fi/til/asas/2011/01/asas_2011_01_2012-10-24_kat_002_fi.html (viitattu 21.4.13).

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM):

<http://www.tem.fi/kuntakokeilu> (viitattu 17.4.13).

Työ- ja elinkeinoministeriön ohjeet nuoritakuun toteuttamisesta Te-hallinnossa:

http://www.mol.fi/mol/fi/00_tyonhakijat/03_nuoret/05_yhteiskuntatakuu_nuoret/nuorten_yhteiskuntatakuu_ohje.pdf (viitattu 19.4.13).

Työterveyslaitos:

http://www.ttl.fi/fi/tyoyhteiso_ja_esimiestyo/tyoyhteison_ristiriidat_ja_ratkaisut/epaasiallinen_kohtelu_ja_kiusaaminen/sivut/default.aspx (viitattu 13.4.13).

http://www.ttl.fi/fi/tyoyhteiso_ja_esimiestyo/johtaminen_ja_esimiestyo/ikajohtaminen/sivut/default.aspx (viitattu 21.4.13).

Työvoimahallinto:

http://www.mol.fi/mol/fi/00_tyonhakijat/07_tyottomyys/01_tyottomyysturva/01_edellytykset/01_karenssi/index.jsp (viitattu 18.4.13).

Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen toimintaohjelmaksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden vähentämiseksi vuosina 2012–2015

<http://valtioneuvosto.fi/toiminta/periaatepaatokset/periaatepaatos/fi.jsp?oid=349032> (viitattu 20.4.13).

Verkkouutiset:

<http://www.verkkouutiset.fi/index.php/talous/9-talous-paa uutinen/115757-korkeakoulutettujen-tyottomyys-te-n-mukaan-rajussa-kasvussa> (viitattu 21.4.13).

Verohallinto:

<http://www.vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Kotitalousvahennys> (viitattu 20.4.13).

Veronmaksajien keskusliitto:

<http://www.veronmaksajat.fi/fi-FI/medialle/1/lehdistotiedotteet/veroprosentti-noussut-2000-luvulla-lahes-jokaisessa-suomen-kunnassa> (viitattu 18.4.13).

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189> (viitattu 18.4.13).

Liite 1 Kirjoituspyyntö

Kannattaako mennä töihin?

Olen sosiaalipolitiikan opiskelija Tampereen yliopistosta ja teen pro gradu- tutkielmani sosiaaliturvaetuuksien kannustavuudesta. Olen kiinnostunut eri etuuksia (esim. työmarkkinatuki, peruspäiväraha, asumistuki ja toimeentulotuki) saavien ihmisten kokemuksista ja näkemyksistä liittyen etuuksien ja palveluiden kannustavuuteen. Olen kiinnostunut siitä, kannustavatko nykyiset sosiaaliturvaetuudet ottamaan työtä vastaan.

Haluaisin sinun kirjoittavan omasta näkökulmastasi sosiaaliturvaetuuksien kannustavuudesta suhteessa työn tekemiseen ja työn vastaanottamiseen. Voit kirjoituksessasi pohtia esimerkiksi seuraavia asioita: **Koetko työn tekemisen/vastaanottamisen olevan omassa elämäntilanteessasi kannattavaa? Oletko joutunut kieltäytymään työstä, koska se ei ole ollut mielestäsi kannattavaa? Koetko olevasi vastentahtoisesti työtön ja johtuuko se mielestäsi enemmän huonosta työtilanteesta vai siitä, että työtä ei kannata ottaa tilanteessasi esim. taloudellisista syistä vastaan? Minkälaiset asiat kannustavat mielestäsi työllistymään? Onko jokin tukimuoto erityisesti ongelmallinen työllistymisen kannalta? Mitä työn tekeminen sinulle merkitsee? Mikä on sinun mielestäsi kannustavaa sosiaaliturvaa?**

Kirjoituspyyntöön vastaaminen on täysin vapaaehtoista ja tulen käyttämään kirjoituksia ainoastaan tutkimustarkoitukseen. Kirjoitusten käsitteleminen tapahtuu ehdottoman luottamuksellisesti eikä yksittäisiä henkilöitä voi tutkimuksestani tunnistaa. Voit kirjoittaa nimettömänä, mutta toivoisin sinun mainitsevan kirjoituksessa ainakin ikäsi, sukupuolesi, koulutustaustasi ja työhistoriasi.

Lähetä **vapaamuotoinen** oma kirjoituksesi kahden viikon kuluessa joko sähköpostitse osoitteeseen majja.eloranta@uta.fi tai postitse osoitteeseen Sosiaalityön yksikkö, Kallion palvelupiste. Toinen linja 4 A 4. kerros PL 7752, 00099 Helsingin kaupunki/ Maija Eloranta. Laitathan kuoreen tunnisteen ”Kirjoituspyyntö/Eloranta”.